

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI

ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ
VE
VAKFI

Yüksek Lisans Tezi

Cafer KANITEMİZ

ANKARA-2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI

ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ
VE
VAKFI

Yüksek Lisans Tezi

Cafer KANITEMİZ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Halide ASLAN

ANKARA-2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI

Cafer KANITEMİZ

ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ
VE
VAKFI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Halide Aslan

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

.....

.....

.....

İmzası

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.../.../2018)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Cafer KANITEMİZ

İmzası

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	VII
TABLolar LİSTESİ.....	X
ÖNSÖZ.....	XI
I. ARAŞTIRMANIN AMACI, METODU VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	1
A. Araştırmanın Amacı	1
B. Araştırmanın Metodu	1
C. Kaynakların Değerlendirilmesi	2
II. XVII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNİN SİYASÎ VE İLMİYE TEŞKİLATININ DURUMU	6
A. Siyasî Durumu.....	6
B. İlmiye Teşkilatının Durumu.....	8
III. VAKIF KURUMU VE OSMANLI DÖNEMİNDE VAKIFLAR	10
A. Vakıf Kurumu	10
B. Osmanlı Döneminde Vakıflar	11
IV. OSMANLI DÖNEMİNDE ANKARA.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİNİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİNİN TANITIMI

I. ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİNİN HAYATI	
A. Doğum Tarihi, İsmi ve Ailesi	18
B. Tahsili.....	19
C. Görevleri	19

1. Müderrislik Görevi.....	20
2. Kadılık Görevi.....	21
3. Kazaskerlik Görevi.....	22
4. Şeyhülislâmlık Görevi.....	23
D. Vefâtı.....	26
II. ŞAHSİYETİ ve ESERLERİ	28
A. Şahsiyeti	28
B. Eserleri	28
1. İlmî Eserleri.....	28
2. Vakıf Eserleri	31

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ VAKFİYESİ VE VAKFININ ÖZELLİKLERİ

I. ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ VAKFİYESİ VE ÖZELLİKLERİ	32
A. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfıyesi	32
B. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfıyesinin Özellikleri.....	32
1. Vakfiyede Geçen Âyet ve Hadisler.....	34
2. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin Tanıtılması.....	36
3. Vakfın Yapılmasına Sebep Olan Kurumlar (Müessesât-ı Hayriyye).....	36
4. Vakfedilen Mülkler (Akarât-ı Mevkûfe).....	37
5. Vakfın Tescili ve Tasdik Hüceti.....	39
C. Vâkıfın Şartları.....	44
1. Müteveli ile İlgili Şartlar.....	44
2. Hayır Kurumlarının İhtiyaçları ile İlgili Şartlar	44

3. Hayır Kurumları İhdas Edilmesi ve Yönetilmesi ile İlgili Şartlar	45
4. Hayır Kurumlarının Personel İstihdamı ile İlgili Şartları	46
5. Vakıftan Yararlanacaklar ile İlgili Şartları.....	47
6. Vâkıfın Kurumlara Tavsiyesi.....	47

II. ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ VAKFININ ÖZELLİKLERİ 48

A. Vakıf Muamelesine Göre Vakfın Özelliği	48
B. İntifa Yönünden Vakfın Özelliği	49
C. Yönetimine Göre Vakfın Özelliği.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ VAKFININ KURULUŞU VE KURUMLARI

I. ANKARAVÎ VAKFININ KURULUŞU..... 53

II. ANKARAVÎ VAKFININ KURUMLARI 54

A. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesi.....	55
1. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesi Merkez Birimleri ...	56
a. Cami (Kazasker Camii/Zincirli Camii).....	56
b. Medrese (Kazasker Medresesi/Zincirli Medresesi)	62
c. Dârülkurrâ	64
d. Sıbyan Mektebi	65
e. Mescid ve Şadırvan	66
f. Çeşmeler.....	67
2. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesi Mülhak Birimleri...	69
a. Mescid	70
b. Medrese (Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi)	71

B. Ankaravî Vakfına Vakfedilen Mülkler (Akarât-ı Mevkufe).....	74
1. Vakfiyede Geçen Mülkler	75
a. Han-ı Sagîr (Çukurhan).....	75
b. Han-ı Kebîr (Hasan Paşa Hanı/Suluhan/Ankaravî Hanı).....	76
c. Çifte Hamam (Hasan Paşa Hamamı)	79
d. Hamam (Debbâğ-hâne Hamamı)	82
e. Âsiyâb-ı Dakîkî (Uzunoluk Değirmeni).....	83
f. Dükkânlar	84
g. Bağ ve Bahçe.....	86
2. Vakfiyede Geçmeyen Mülkler	86
a. Şengül Hamamı.....	86
b. Boyahane ve Cendere.....	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANKARAVÎ VAKFININ YÖNETİM VE DENETİMİ, GELİR KAYNAKLARI VE GİDERLERİ İLE ŞEHRE KATKILARI VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

I. ANKARAVÎ VAKFININ YÖNETİMİ	90
A. Vakfın İdaresi.....	91
1. Mütevellinin Görevi ve Hizmet Alanı	92
2. Mütevellinin Hukuki Vasfı ve Sorumluluğu.....	95
3. Nâzırlık Görevi ve Hizmet Alanı	95
4. Katip ve Câbi Görevi ve Hizmet Alanı	96
B. Vakfın Görevlileri	97

1. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesi Merkez Birimleri Personeli ve Hizmet Alanı	97
2. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesine Mülhak Kurumlarda Çalışan Personel ve Hizmet alanı	106
C. Vakıf Görevlilerinin Atamaları	108
D. Vakıf Kaynaklarının İşletilmesi	111
E. Vakfın Evkaf Nezaretine Bağlanması	113
II. ANKARAVÎ VAKFINİN DENETİMİ.....	115
A. Mâlî Denetim	116
B. İdarî Denetim	117
III. ANKARAVÎ VAKFINİN GELİR KAYNAKLARI VE GİDERLERİ	118
A. Ankaravî Vakfının Gelir Kaynakları.....	119
B. Ankaravî Vakfının Giderleri	121
C. Bakaya.....	125
IV. ANKARAVÎ VAKFINİN ŞEHRE KATKILARI	126
A. Ekonomik Faaliyetlerine Katkısı.....	126
1. Tarım Faaliyetlerine Katkısı	126
2. Sanayi Faaliyetlerine Katkısı	127
3. Ticaret Faaliyetlerine Katkısı.....	128
B. Eğitim ve Kültür Hizmetlerine Katkısı	131
C. İmar Yapısına ve Sosyal Faaliyetlerine Katkısı	132
1. İmar Yapısına Katkısı	132
2. Sosyal Faaliyetlerine Katkısı.....	133
V. ANKARAVÎ VAKFINİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU	135
KAYNAKÇA	141

EKLER.....	156
I. Şeyhüislâm Ankaravî Mehmet Emin Efendi Vakfiyesinin Sûreti	156
II. Şeyhüislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesinin Transkribi	160
ÖZET.....	172
ABSTRACT	173

KISALTMALAR

A.	: Sadâret Evrakı
AAD	: Ankara Araştırmaları Dergisi
ABB	: Ankara Büyükşehir Belediyesi
age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale/madde
Ankaravî	: Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi
ASAD	: Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi
AŞS	: Ankara Şer'yye Sicilleri
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AVS	: Ankara Vilayeti Salnâmesi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BÜSBED	: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
C.	: Cilt
C.EV	: Cevdet Evkaf Tasnifi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCF	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
EV.	: Evkaf
haz.	: Hazırlayan
HMH	: Maremeyn Muhasebesi
Hz.	: Hazreti
İ.EV	: İbnülemin Evkaf Tasnifi
İA	: İslâm Ansiklopedisi

İSAM	: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi
İSTEM	: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi
İÜİF	: İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi
KEFAD	: Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi
MEBİA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
MH	: Muhasebe
MHM	: Mühimme Kalemi
MKT	: Mektûbi Kalemi
MTM	: Milli Tetebbûlar Mecmuası
No.	: Numara
nr.	: Numara
p.	: Sayfa
RG	: Resmi Gazete
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBFY	: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
SK	: Süleymaniye Kütüphanesi
SO	: Sicill-i Osmanî
sr.	: Sıra
TDAD	: Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TDTD	: Türk Dünyası Tarihi Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme
THR	: Tahrirat Kalemi

TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve diğ�erleri
VD	: Vakıflar Dergisi
VHD	: Vakıf Haftası Dergisi,
VGM.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
VGMA.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
VGMD.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Defteri
Vrk.	: Varak
Yay.	: Yayınları
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
ZMT	: Zimmet Halifeliğ�

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Vakfedilen Mülkler (Müessesât-ı Hayriyye)	37
Tablo 2: Vakfedilen Mülkler(Akarât-ı Mevkufe)	38
Tablo 3: Hasan Paşa Hamamı Tamirâtı	81
Tablo 4: Ankaravî Vakfı İdari Görevli ve Ücretleri.....	92
Tablo 5: Dârülkurrâ'da Görev Yapan Personel	103
Tablo 6: Han-ı Kebîr/Suluhan Mescidi 'nde Görev Yapan Personel.....	104
Tablo 7: Çeşmelerde Görev Yapan Personel	105
Tablo 8: Hasan Efendi'nin İnşa Ettiği Mescidde Görev Yapan Personel.....	106
Tablo 9: Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi'nde Görev Yapan Personel.....	107
Tablo 10: Ankaravî Vakfı 1215/1801 Yılı Gelirleri.....	120
Tablo 11: Ankaravî Vakfı 1215/1801 Yılı Görevli Giderleri	121
Tablo 12: Ankaravî Vakfı 1215/1801 Yılı Mukâtaa Giderleri	124
Tablo 13: Ankaravî Vakfı 1215/1801 Yılı Diğer Giderleri	125

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin en önemli sosyal, kültürel ve ekonomik müesseselerinden biri olan vakıflar, başta padişah ve ailesi olmak üzere devlet yöneticileri, askerler, âlimler ve halktan zengin kişilerce kurularak ebediyen topluma mal edilmiştir. Temelde bir malın gelirini insanların faydasına olacak şekilde ve onların kullanımına sunmak esasına dayanan vakıflar, Osmanlı Devleti'nde toplum hayatında en etkin olan kurumlardan birisi olmuşlardır.

Bu araştırmanın konusu ilmî sahada kıymetli eserler veren, vakıf eserleri inşa ve ihya ederek eğitim, dini sahalarda ve sosyal hayatta etkili olan Osmanlı Şeyhülislâmlarından Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin hayatını ve vakıf eserlerini ilim dünyasına sunmak için araştırdık. Vakıflar Genel Müdürlüğü otomasyon sistemi üzerinden erişilebilen Ankara Şer'iyeye Sicillerinde kayıtlı vakfiye ile aynı kurumun arşivinden temin edilen belgeler ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulduğumuz belgelerin yanında Türk Tarih Kurumu tıpkıbasım kaynakları ve bibliyografik kaynaklardan faydalanılmıştır. Ulaştığımız şer'iyeye sicilleri, vakfiye, vakıf defterleri, hurûfât defterleri ve orijinal arşiv kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda hazırladığımız tez, giriş, dört bölüm ile sonuç ve değerlendirmeden oluşmuştur.

Giriş kısmında, araştırmanın amacı ve metodu ile kaynakların değerlendirilmesi üzerinde durulmuş, Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılda siyâsî yapısı, ilmî durumu, vakıf kurumu ile Ankara şehrinin siyâsî tarihi ve sosyal yapıları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve kurduğu vakıf eserleri ele alınmıştır. İkinci bölümde Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin vakfiyesi, vakfiyenin özellikleri ve şartları ile vakfının özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde vakfın

kuruluşu ve kurumları, dördüncü bölümde Ankaravî Vakfı'nın yönetimi ve denetimi, yıllık gelir ve giderleri ile şehre katkıları ve günümüzdeki durumu incelenmiştir. Sonuçta ise Şeyhülslâm Ankaravî Mehmed Efendi'nin hayatı ve vakfının değerlendirmesi ve bu çerçevede ulaşılan yargılara yer verilmiştir.

Bu çalışma esnasında emeğini ve zamanını esirgemeyen değerli hocam **Prof. Dr. Nesimi Yazıcı** ve **Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN**'e, tez danışmanım **Doç. Dr. Halide ASLAN**'a, değerli görüş ve tavsiyelerinden dolayı **Doç. Dr. Yasin Yılmaz**'a ve araştırmamıza temel oluşturan vakfiye ve belgelerin temin edilmesinde destek sağlayan **Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı**'nda çalışan başta **Mevlüt ÇAM** olmak üzere **değerli personeline** teşekkür ederim.

Cafer KANITEMİZ

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI, METODU VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin hayatını incelemek ve onun kurmuş olduğu vakfın eğitim, sosyal, kültürel, ekonomik ve dinî hizmetlerinin hangi seviyede ve nasıl yaptığını tespit etmektir. Osmanlı'nın duraklama dönemine rastlayan kısa bir zaman diliminde Şeyhülislâmlık görevinde bulunan Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin yaşamını ve kurmuş olduğu vakfın sosyal ve ekonomik bünyede oluşturduğu işlevi, diğer sosyal disiplinlerden de istifade ederek ortaya koymaktır. Bu çerçevede;

1. Ankaravî Mehmed Emin Efendi kimdir? Hangi eğitimleri almıştır? Hangi görevlerde bulunmuş ve bıraktığı ilmî eserler nelerdir? Bu eserlerin mahiyeti nedir?

2. Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin vakfı hangi usullerle ne şekilde kurulmuştur? Amaçları ve fonksiyonları nelerdir? Vakfın İslam kültür ve medeniyetinin gelişmesine katkıları ile Vakfın şehir hayatına, ekonomisine ve dini ve eğitim alanına ne gibi katkısı olmuştur? Ne tür mal varlıkları vardır ve bunlardan ne şekilde istifade edilmektedir? Bu vakıf varlığını nasıl sürdürmüştür veya hangi zorluklarla karşılaşmıştır? Vakıf nasıl yönetilmiş ve denetlenmiştir? Vakfın yıllık gelir ve giderleri nedir?

3. Osmanlı duraklama döneminde Osmanlıda vakıf sisteminin yeri, önemi ve hizmet alanları nelerdir?

B. Araştırmanın Metodu

Araştırmada önce kaynak tespiti yapılarak veri havuzu oluşturulmuştur. Öncelikle araştırma konusu ile ilgili başta Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi ve

diğer vakfiyeler olmak üzere, Osmanlıca ile ilgili yazma literatür taranarak gerekli notlar alınmıştır.

Daha sonra Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti ile ilgili bibliyografik eserler taranarak, tespit edilen bilgilerden notlar alınmıştır. Ayrıca Vakfiyede isimleri geçen şahısların hayat hikâyeleri araştırılmıştır.

Son olarak Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin vakfında icra edilen sosyal, ekonomik, kültürel ve dini faaliyetlere yönelik uygulamaları içeren arşiv belgeleri incelenerek veri toplanması tamamlanmıştır.

Verilerin toplanmasından sonra, öncelikle tasnife tabi tutulup, vakfiye, arşiv belgeleri, kanunnâmeler ve diğer tarihi metinler üzerinden gerekli tahlil, tenkit ve değerlendirme yapılmıştır.

C. Kaynakların Değerlendirilmesi

Konuyla ilgili kaynaklar kendi içinde tasnif edilmiş olup, aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

1. Vakfiyeler

Araştırmamızın ana kaynağını vakfiyeler oluşturduğundan, Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfının vakfiyesi ele alınarak incelenmiştir. Vakfiyeler, vakfın faaliyetine başlaması aşamasında yazılan ve vakfın faaliyetinin kapsamını izah eden en önemli belgelerdir. Bu vakfiyelere ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü Araştırma Merkezi otomasyon sistemi üzerinden erişilebilen Ankara Şer'îye Kayıtlarından ulaşarak elde ettiğimiz fotokopiler en önemli başvuru kaynağımızı oluşturmuştur. Bu vakfiyelerden bazıları şunlardır:

Ankaravî Mehmed Emin Efendinin Vakfı Vakfiyesi, AŞS, MK, Defter nr. 284/970, sr. 250, s. 236-242.

İshak Paşa Vakfı Vakfiyesi, VGMA Defter Nr. 624, s. 228-230, sr.172.

2. Kanunnâmeler

Dönemin siyasî, sosyal, ekonomik, eğitim, sağlık ve kültürel hayatını tanzim eden kanunnâmeler de araştırmamızda yer almıştır. Kanunnâmeler Vakfın kuruluşundan sonraki dönemdeki kamu ve özel hukuku ilgilendiren töresel kaynaklı yasalarla gelişmeleri izah etmesi bakımından en önemli kaynaklardır. Bu sebeple, incelenen kanunnâmeler şunlardır:

-*Telhisü'l-Beyan fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* (Hazerfen Hüseyin Efendi - ö. 1103/1691), haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara 1998,

- *Tevkî-i Abdurrahman Paşa Kanunnamesi*, MTM, C. I, İstanbul 1331.

- *Kavânîn-i Örfiyye-i Osmanî*, SK, Esad Efendi, nr. 2362.

3. Arşiv Belgeleri

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfının faaliyetlerini yansıtan bu belgeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde ve Milli Kütüphane Yazma Eserleri bölümünde mevcuttur. Belgeler dönemin uygulamalarını yansıtmaları bakımından önemlidir. Arşivlerin taranması sonunda elde edilen belgeler çerçevesinde konumuzun aydınlatılması için çok sayıda belge kullanılmıştır. Osmanlı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan belgelerin büyük kısmı, konularına göre tasnif edilerek belli defterler halinde toplanmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden;

- A. MKT (Sadâret Mektûbî Kalemi Evrakı)
- A. MKT. MHM (Sadâret Mektûbî Kalemi Mühimme Kalemi -Odası- Belgeleri)
- İ.EV (İbnülemin Evkaf Tasnifi)
- EV. MKT (Evkaf Mektûbî Kalemi)
- EV. THR (Evkaf Tahritat)
- C. EV (Cevdet Evkaf)

- EV. HMH (Evkaf-ı Haremeyn Muhasebesi)
- EV. MH (Evkaf Muhasebe Kalemi)
- EV. MKT (Evkaf Mektûbî Kalemi)
- EV. ZMT (Evkaf Zimmet Halifeliği)

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden;

- EV. ZMT (Evkaf Zimmet Halifeliği)
- EV. MKT (Evkaf Mektûbî Kalemi)
- EV. MH (Evkaf Muhasebe Kalemi)

Fonları ile Evkaf, Hurûfât Defterleri,

Milli Kütüphaneden;

- Ankara Şer'îyye Sicilleri (AŞS),
- *Ankara Vilayeti Salnâmeleri* (1288/1871-1325/1907),

Başta olmak üzere bu tasniflerde bulunan defter ve kaynaklardan istifade edilmiştir.

4. Kronikler, Araştırmalar, Tebliğ, Makale ve Maddeler

Ankara tarihi hakkında bilgi veren diğer eserler ise kroniklerdir. Bu eserler, dönemin müellifleri tarafından kaleme alınmış ve araştırmamıza kaynak teşkil etmiştir. Bunlar:

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, Taşköprülüzâde, Mecdî, Ataî ve Şeyhî'nin ortaya koydukları *Şakayik-i Numaniyye ve Zeyilleri* (*eş-Şakaiku'n-Nu'maniyye ve zeyilleri*), Osmanlı müderrislerinin hayat hikâyeleri ve yazdıkları eserler hakkında bilgi veren çok önemli biyografik kaynaklardır. Bunun yanında Bursalı Mehmed Tahir Efendi'nin *Osmanlı Müellifleri* ile Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmanî* adlı eserleri de kayda değer biyografik kaynak ve araştırma eserleridir.

Bunların dışında istifade ettiğimiz eserlerden bazıları da şunlardır:

- Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*,

- Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*,
- Müstakim-zâde Süleyman Saadeddin Efendi, *Devhatü'l-Meşayih*,
- Mehmed Şem'i Efendi, *İlâveli Esmâr'üt-Tevârîh*,
- Abdülkadir Altunsu'nun *Osmanlı Şeyhülislâmları*'dır.

Genel anlamda yazılmış olsalar da konumuzla ilgili olarak çok değerli bilgiler vermektedir. Öncelikle doğrudan Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi hakkında Kübra Nügay'ın *Şeyhülislâm Mehmed Emin Ankaravî'nin Fetâvâ-yı Ankaravî Adlı Eserindeki Metodu (Aile Hukuk Örneğinde)* tezi, Güray Kırpık, Abdülkerim Erdoğan, Mevlüt Çam, Ali Kılıcı ve Abdurrahman Yağmur Topraklı'nın *Şehr-i Kadîm Ankara* adlı eserin 3. cildinde yer alan Şeyhülislâm Mehmed Emin Ankaravî bölümü; Abdülkerim Erdoğan, Mehmet Narince'nin Edebi ve Tarihi Şahsiyetleriyle Ankara Ankaravî Mehmed Emin Efendi kısmı çok değerli bilgiler vermektedir.

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin vakıf eserleri hakkında ise,

- Mübarek Galib'in *Ankara*,
- Avram Galanti'nin *Ankara Tarihi*,
- İsmail Hakkı Konyalı'nın *Ankara Camileri ve Karacabey Mamuresi*,
- Gönül Öney'in *Ankara'da Türk Devri Dinî ve Sosyal Yapıları*,
- Semavi Eyice'nin *Ankara'nın Eski Bir Resmi*,
- Nejat Göğünç'ün *XVI. Yüzyılda Ankara*,
- Özer Ergenç'in *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*,
- Rifat Özdemir'in *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*,
- Hülya Taş'ın *XVII. Yüzyılda Ankara*,
- Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel ve Ali Kılıcı'nın *Osmanlıda Ankara*,
- Mehmet Tunçer'in *Ankara (Angora) Şehir Merkezi Gelişimi (14.-20. YY)*,
- Nureddin Avdıc'ın *Ankara Tarihi* gibi araştırmaları önemli bilgiler vermektedir.

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakıf eserleri hakkında kısmi bilgi veren çok değerli, tebliğ, madde ve makaleler mevcuttur. Bunlar:

- Atilla Çetin'in "Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi" makalesi,
- Mehmet Tunçer'in "Ankara'da Vakıf Mülkiyetindeki Bedesten ve Hanların Gelişimi ve Şehir Ekonomisinin Dönüşüm Süreci (15-20 yy.)" tebliği,
- Tahsin Özcan'ın *Diyanet İslam Ansiklopedisinde* yayınlanan "Mehmed Emin Efendi, Ankaravî" maddesi,
- Abdülkerim Özaydın ve Rifat Özdemir'in *Diyanet İslam Ansiklopedisi* için hazırladıkları "Ankara" maddesi,
- İsmail Yakıt'ın *Türkiye Dünyası Araştırmalar Dergisi*'nde yayınlanan "Şeyhülislâm Ankaravî Mehmet Efendi" ile "Ankaravî Mehmet Efendi Medresesi" makalesi,
- Özer Ergenç'in "XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler" makalesi,
- Nazif Öztürk'ün, *Vakıflar Dergisi*'nde yayımlanan "Ankara'nın Kuruluşunda Vakıfların Rolü" gibi makale, tebliğ ve maddeleri zikredebiliriz.

II. XVII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNİN SİYASÎ VE İLMİYE TEŞKİLATININ DURUMU

A. Siyasî Durumu

Osmanlı Devletinin XVII. yüzyılı padişahları III. Mehmet (H. 1595/M. 1603), I. Ahmet (1603/1617), I. Mustafa (1617/1648 birinci defa, 1622/1623 ikinci defa) II. Osman (1618/1622), IV. Murat (1632/1640), I. İbrahim (1640/1648), IV. Mehmet (1648/1687), II. Süleyman (1687/1691), II. Ahmet (1691/1695) ve II. Mustafa (1695/1703)'dır. Bu dönemde gelişen önemli olaylar şunlardır:

XVI. yüzyılda başlayan İran ile mücadele, IV. Murad'ın Revan ve Bağdat seferlerinden sonra 1639 tarihinde imzalanan Kasrı Şirin Antlaşması ile sonuçlandırıldı.

Bu barış sayesinde Bağdat, Van, Kars, Kuzey Irak bölgelerindeki Osmanlı hâkimiyeti tasdik edilmiş oldu. Ancak, bu sefer Osmanlılar Erdel-Eflak ile Boğdan'ın güvenliği ve tehlikeden uzak tutulması için belli bir süre Lehliler ve Kazaklar'la mücadele etmek zorunda kaldılar.¹

Bütün Avrupa'yı etkileyen Otuz yıl Savaşları döneminde (1618-1648), iktidar mücadelesi ile uğraşan Osmanlılar, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa gelmesiyle Batı'ya yönelik yeni atılıma girdiler. Başta, Venedikliler'in Boğaz ablukası ortadan kaldırıldı ve Dalmaçya sahillerinde ilerleme sağlandı. Batı sınırında 1658 tarihinde Varad eyaletini kuran Osmanlılar, Erdel sorununun üzerine gittiler ve Habsburglar'la savaşa giriştiler. Osmanlılar, Slovakya'nın Uyvar bölgesini 1663'te ele geçirerek, batıda en geniş sınıra ulaştılar. Podolya ve Ukrayna 1676 tarihinde Zorawna barışı ile Osmanlı kontrolüne girmesi ve Osmanlıların Kiev yakınlarına kadar ulaşması sonrasında, Ruslar ile 1681 tarihinde ilk Osmanlı-Rus anlaşması yapıldı. Böylece, Batı Ukraynada Osmanlı hâkimiyeti tasdik edilmiş oldu.²

Osmanlıların bu ilerlemeleri 1683 yılındaki Viyana Kuşatması ile doruk noktasına ulaşmış oldu. Başarısızlıkla sonuçlanan bu kuşatma sonrasında Uyvar (1685) ve Budin (1686) elden çıktı. Sonra, Salankemen (1691) ve Zenta (1697) yenilgileri Osmanlılar için ilerlemenin ve genişlemenin sonunu oluşturdu. 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile Osmanlılar 1526'dan itibaren mücadele verip genişlettikleri sınır bölgelerinin elden çıkması ile sonuçlandı.³

Devlet dış siyasette bu gelişmeler ile karşı karşıya gelmişken, iç siyasette ise halka yeni vergiler yüklemekteydi. Aynı zamanda akçenin içindeki gümüş miktarını azaltarak aynı miktar üzerinden kapıkuluna verilmek istenmesi sonucu ülkede karışıklık ve huzursuzluk ortaya çıkmış ve savaşa gitmeyen başıboş kalan asker gruplar

¹ Feridun Emecen, "Osmanlılar", *DİA*, 2007, C. 33, s. 495.

² Feridun Emecen, *agm.*, s. 495.

³ Feridun Emecen, *agm.*, s. 495 vd.

Anadolu'ya dağılarak eşkiyalık hareketlerine başlamışlardı. Bu durum ile XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl süresince yaşanan Celâlî isyanları Osmanlı taşra teşkilatının geleneksel yapısını olumsuz etkilemiştir.⁴

Devlet XVII. yüzyıldan itibaren çeşitli miri gelirleri ile boş kalan tımarları, sipahilere dağıtmak yerine peşin olarak vergileri toplayabilmek için iltizama⁵ vermeye başladı. Bu durum sipahiler arasında rahatsızlık oluşturarak taşada asli görevi olan askerliği bırakarak, nüfuzlarını da kullanarak iltizamlar elde etmeye başladılar. Bu durum şehrin ileri gelen eşrâfı ile kapıkulunu karşı karşıya getirerek aralarında menfaat çatışmasına yol açtı ve Osmanlı merkezi ile taşra dengesinin bozulmasına neden oldu.⁶

Nâbî, Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldaki durumunu gerek Hayrînâmesinde gerekse divanında eleştirel bir bakış açısıyla ele almıştır. Eserlerinde devletin kötü durumu, yönetim ve bürokrasideki bozuluş, adalet müessesesindeki çözülüşü, ekonominin kötüye gitmesi gibi pek çok konuyu dile getirmiştir. Ayrıca şair sadece tespitlerle kalmamış ve bunların sebeplerini söyleyip çözüm yolları da aramıştır. Şair, birçok beytinde bozuluş ve çözülüşü bütün açıklığıyla yaşayan ve duyan bir ruh hâlini yansıtmıştır.⁷

Kısaca XVII. yüzyıl, Osmanlı Devletinin malî ve ekonomik sahada devlet sisteminin çözümlerinin yaşandığı yıllar olmuştur.

B. İlmîye Teşkilatının Durumu

Ulema, medresede yüksek tahsil görerek “icazetname” alan ve sosyal, dinî ve politik alanlarda önemli rol oynayan tamamen toplumun içinde yer alan bir zümreyi ifade etmektedir. Kuruluş yıllarından itibaren İslam Hukukunun yorumcusu ve

⁴ Mehmet İpşirli, “Osmanlılar”, *DİA*, İstanbul 2007, C. 33, s. 505.

⁵ **İltizam:** Bir kişinin devlete ait herhangi bir vergi gelirini belirlenen yıl içerisinde bedeli mukabilinde toplamayı üzerine alması demektir (Mehmet Genç, “İltizam”, *DİA*, 2000, C. 22, s. 154-158).

⁶ Mehmet İpşirli, 2007, s. 505.

⁷ Tunca Kortantamer, “Nâbî'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nu Eleştirisi”, *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*, Ankara 1993, s. 190-191.

uygulayıcısı olarak Osmanlı Devleti'nde müftülük ve kadılık görevlerini icra etmektedir.⁸

Âlimler olarak ifade edilen bu kişiler, cephede savaşmayan ancak kamu yararına faaliyet gösteren memurlardan (kâtipler, mültezimler, eminler, muhassıllar ve yargı organları mensupları), müderrislerden ve mülazımlardan oluşmaktadır. Bunlara vakıf mütevellileri, nâzırlar, cüz okuyucular, imam ve hatipler, müezzinler, vaizler, seyyid ve şerifler, şeyh ve dervişleri de dahil etmek gerekmektedir.⁹

Ulema grubunun başı kabul edilen şeyhülislâmlık makamını, II. Mehmed (Fatih)¹⁰ tam anlamıyla bir devlet dairesi haline getirerek merkezi otoritenin icraatını teyit ve tasdik eder konumuna getirmiş ve şeyhülislâm olan kişiyi vezir-i azam vasıtasıyla kendine karşı sorumlu tutmuştur. Böylece dinin koruyucusu ve devletin başı olan padişah, faaliyetlerinin dine uygunluğunu kendine bağlamış olduğu şeyhülislâm vasıtasıyla her konu hakkında karar verme yetkisine sahip olmuştur.¹¹

Ulema sınıfı ister kaza kadılığında, isterse müderrislik vazifesinde olsun, padişahın beratı ile göreve gelir ve görevden ayrılırlardı. Bu durumun aynısı umera sınıfı için de geçerliydi. Bu yüzden Osmanlı ulemesi ve umerası kul statüsünde sayılmışlardır.¹²

Osmanlı ilmiye sınıfının bir anlamda manevi alana ait gücü temsil etmesi sebebiyle dinî otorite olan din adamları, siyasal gücün yönlendirilmesinde etkileri olmuş ve XVII. yüzyıl başlarında Hasan Kâfi el-Akhisarî padişahların Peygamberlerin varisleri

⁸ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 - 1600)*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2005, s. 178.

⁹ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Ulemâsı", *Osmanlı*, Ankara 1999, C. 8, s. 71-79.

¹⁰ Fatih Kanunnâmesi'nde: 'Ve şeyhülislâm ulemânın reisidir ve muallim-i sultanî dahi kezâlik serdâr-ı ulemâdır. Veziriazam anları riâyeten üstüne almak münasıbtır. (Bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmesi*, İstanbul 1990, C. I, s. 318)

¹¹ Fahri Unan, "Osmanlı Resmi Düşüncesinin 'İlmiye Tariki' İçindeki Etkileri: Patronaj İlişkileri", *Türk Yurdu*, C. 11 (45), s. 2-5.

¹² Ahmet Köç, "Osmanlı Devletinde Yönetici Sınıfının Hayırseverliği: Ümera ve Ulema Vakıfları Üzerinde Bazı Düşünceler", *BÜSBED*, Haziran 2016, C. 19, S. 35, s. 318.

olarak gördüğü ulemanın tavsiyelerini ve dualarını almasının gerekliliğini ifade ederek, dünya düzeninin devamının ancak ulemanın ilmiyle, padişahın adliyle, salihlerin ibadeti ve duasıyla, cömertlerin ihsanı ile mümkün olacağını belirtmiştir.¹³

Koçî Bey'in, XVII. yüzyılda IV. Murad ve Sultan İbrahim'e sunduğu teşkilat risalesinde din ve devletin ilimle, ilmin ise ulema ile varlığını devam ettireceğini vurgulamıştır. Aynı zamanda, Osmanlı padişahlarının daha önce hiçbir hükümdarın göstermediği saygıyı ulemaya gösterdiğini, ulemaca bunun iyi değerlendirilmediğini belirtmiştir.¹⁴

III. VAKIF KURUMU VE OSMANLI DÖNEMİNDE VAKIFLAR

A. Vakıf Kurumu

Vakıf, bir malın satılması, bağışlanması, miras edilmesi, mülk edilme gibi durumlardan çıkartılarak, menfaatinin dinî, hayrî düşüncelerle sosyal ve ekonomik bir gayeye, sürekli bir şekilde tahsis edilmesi olup,¹⁵ vakıf yapan kişiye vâkıf, vakfedilene ise mevkûf denir.

İslam'da sadaka-i câriyenin önemli olması, İslam dininin insanlar öldükleri zaman amel defterlerinin kapanmayacağı düşüncesini vererek insanları hayırda yarışmaya çağırmasıdır.¹⁶ Bu da İslam coğrafyalarında vakıfların kurulmasında önemli bir etken¹⁷ olmuştur.

Fuat Köprülü bu meseleyi daha tafsîlâtlı bir şekilde ele alarak İslâm öncesindeki medeniyetlerde de vakıfların var olduğunu söylemektedir. Musevilerin, Romalıların, Bizanslıların, Sasanilerin hukuk sistemini inceleyerek adı vakıf olmasa da vakıf

¹³ Mehmet İpşirli, "Hasan Kâfî el-Akhisârî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü'l-hikem fî nizâmî'l-âlem", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1981, S. 11, s. 239-278.

¹⁴ Mehmet İpşirli, "İlmiye", *DİA*, C. 22, s. 144.

¹⁵ Fuat Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukûkî Mâhiyeti ve Târihi Tekâmülü", VD, S. 2, Ankara 1942, s. 1.

¹⁶ Komisyon, *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, TDV Yay. Ankara 1993, Vâkia, 56/10-11

¹⁷ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *MEBİA*, İstanbul 1986, C. 13, s. 153.

müessesesine benzer müesseselerin var olduğunu vurgulamaktadır.¹⁸ Vakıflar Abbasiler zamanında ve özellikle Endülüs Emevileri zamanında Kurtuba şehrinde yapılan vakıf eserlerinde de görülmektedir.¹⁹ Selçuklu döneminde vakıf müessesesi önceki dönemlerine göre daha çok hizmet vermiştir. Bunun en güzel örneğini Osman Turan “Kervansaraylar” adlı makalesinde incelemiş ve orada Karatay Kervansarayı’nın vakfiyesine bakarak ne kadar önemli bir gelir kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır. Selçuklular zamanında ticâret güzergâhlarında yer alan kervansaraylarda toplumun bütün kesiminden tüccarlara eşit muamele edildiği ve üç gün herhangi bir karşılık talep etmeden hizmet verildiği bilinmektedir.²⁰ Fakat vakıf müessesesi en yüksek seviyesini Osmanlı Klasik Çağı’nda yani XV. yüzyıl ve XVII. yüzyıl arasındaki dönemde yaşamıştır. Klasik Çağ’a ait vakıf tahrir defterlerine bakıldığında ekonominin üçte birinin vakıf gelirlerinin teşkil ettiği görülmektedir.²¹ Bu vakıflar Osmanlılarda Müslümanlar arasında yardımlaşma ve dayanışmanın temelini oluşturan mekânlar olmuşlardır.

B. Osmanlı Döneminde Vakıflar

Osmanlı Devleti’nde padişahlar ve hanedan üyeleri ile en yüksek makamlarda ve önemli görevlerde bulunanlardan en mütevazı alanlarda çalışanlara kadar birçok şahıs vakıf kurmuştur.²²

Vakıf müessesesi halkın ihtiyaçları doğrultusunda dinî, içtimaî ve iktisadî bakımdan hizmet vermektedir. Buna en güzel örnek külliyelerdir. Külliyenin kuruluş amacı bölgenin şenlendirilmesidir. Külliyenin hizmetlerine bakıldığında dini hizmeti

¹⁸ Bahaeddin Yediyıldız, *agm*, s. 160-161.

¹⁹ Fuat Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, *VD*, S. 2, s. 5-32.

²⁰ Osman Turan, “Selçuk Kervansarayları”, *Belleten*, TTK Basımevi, Ankara 1946, C. 10, S. 39, s. 471-496.

²¹ Semiha Nurdan, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Ankara Şehri Vakıfları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s.11.

²² S. Sami Onar, *İdâre Hukukunun Umûmî Esasları*, İstanbul 1952, s. 511; Yasin Yılmaz, *Örfizâde Vakfı*, Semih Ofset Yay., Ankara 2012, s. 9.

için cami, eğitim hizmeti için medrese, sağlık hizmeti için şifahane, halkın su ihtiyacı için sebil, temizlik ihtiyacı için hamam, dinlenmesi için şadırvan, misafirler için han ve ihtiyacı olanlar için imarethane ve hepsinden önemlisi bu müessesenin giderlerini karşılamak için dükkânlar yapılmıştır. Halkın bu merkezlerde her türlü ihtiyacını karşılamasının yanında, söz konusu ortak yaşam alanları sosyal bir paylaşım yeri ve siyasî bir merkez olarak da çok önemlidir.²³

Vakıfların başlangıçta sözlü olarak yapıldığı anlaşılmakta olup, bazı aksaklıklar sebebiyle vakıf şartlarının yazılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum ise vakfiyelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. ²⁴ Vâkıfa verilen tescil belgesine vakfiye denir. Kadı tarafından onaylanması bakımından hukukî mahiyeti haiz vakfiyeler, vakfi kuran şahsın, vakfettiği mülkleri ve vakfın işleyişi hususunda düzenlediği hüküm ve kaideleri ihtiva eder.²⁵

Vakfiyelerin başında idari amir durumunda olan sultan, kadı-asker veya kadının tasdiki, sonra dua kısmı ve vakfi kurma gerekçelerinin belirtildiği ve vâkıfın unvanına göre methiyelerin yer aldığı giriş kısmı, vâkıfın kim olduğunun anlatılması, ardından vakfın kuruluş amacı ve vakfedilen gelir kaynağının ne olduğu nerede olduğu sınırları ile yazılır. Vakfın şart kısmında ise gelirin vâkıf tarafından nerelere sarf edileceği açık bir şekilde belirtilir ve vakfa kimin mütevellî olacağı, vakfın ayakta kalması için gelirlerini nasıl kullanılacağı tek tek yazılır. İslam hukukçularından vakfın şartlarına uygun olan görüşe yer verilir. Vakfiyenin gereğinin yerine getirilmediği takdirde bu görevi kötüye kullananlar için beddua kısmı ve son olarak vakfiyenin “*şuhudu'l-hal*” yani şahitlerin huzurunda kabul edildiğini gösteren şahitlerin mühürleri vardır.²⁶

²³ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyişi Tarzına Ait Araştırmalar”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Ekim 1962 - Şubat 1963, C. 23, S. 1-2, s. 239-241.

²⁴ Osman Gazi Özgüdenli, “Vakfiye”, *DİA*, C. 42, s. 465-467.

²⁵ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi (Bir Sosyal Tarih İncelemesi)*, TTK Yay., Ankara 2003, s. 4.

²⁶ Bahaeddin Yediyıldız, *age*, s. 4.

Osmanlı'da vakıflar çeşitli bakımlardan kısımlara ayrılmaktadır: “*Menkul*” ve “*gayrimenkul*” vakıflar; mahiyetleri yönünden doğrudan kamuya hizmet eden camiler, mescidler, medreseler, mektepler, imaretler, hastaneler, kütüphaneler sebiller ve mezarlıklar gibi “*müessesat-ı hayriyye*” yani hayrî ²⁷ vakıflar ve bu gayeyi gerçekleştirmek üzere sürekli ve düzenli bir şekilde işlemlerini temin eden bina, arazi, nakit para gibi gelir sağlayan “*akar/asl-ı vakf*” ²⁸ vakıflar; vâkıf tarafından vakfedilen malın gelirini tamamı veya tamamına yakını aile fertlerine tahsis edilen “*zürri*” ²⁹ vakıflar; köylerde veya mahallerde oturanların beklenmedik ihtiyaçlarına harcanmak üzere kurulan “*avarız*” vakıflar; mülkiyet durumu itibariyle “*sahih*”, “*irsad-i sahih*” ve “*irsad-ı gayri sahih*” vakıflar; idaresi bakımından ise devlete bağlı kurumlarca yönetilen “*mazbut*” vakıflar, devlete bağlı kurumların denetiminde, mütevellileri tarafından idare edilen “*mülhak*” vakıflar; kiraya verilmesi yönünden “*icâre-i vahideli*”, ³⁰ “*icâreteynli*” ³¹ ve “*mukâtaalı*” ³² vakıflar; bazı gazilere ve din büyüklerine

²⁷ **Hayrî Vakıf:** Hayrî vakıf genellikle bütün halkın faydalanması için kurulan vakıflardır. Görevlerine baktığımızda kamu hizmeti veya amme hizmeti olarak adlandırdığımız hizmetleri ihtiva eder. Bunlar için en güzel örnek külliyelerdir (Bahaeddin Yediyıldız, “Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrât Sistemi”, Editör: Güler Eren, *Yeni Türkiye Yay.*, Ankara 1999, C. 7, s. 17-33)

²⁸ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yay., Ankara 1998, s. 155-156.

²⁹ Ömer Hilmi, *Ahkâmü'l-Evkâf*, İstanbul 1307, m. 2; İsmet Binark, *Vakıf Medeniyeti*, Zâhir Yay., İstanbul 2015, s.17.; Yasin Yılmaz, 2012, s. 14.

³⁰ **İcâre-i Vahide:** Vakıf idaresi tarafından akarların yani bina (müsakkaf) ve arazilerin (müstegalle) ay ve sene gibi kısa süreli ve bir defaya mahsus olarak kiraya verilmesidir (Nazif Öztürk, “Mukataalı Vakıf”, *DİA*, İstanbul 2006, C. 31, s. 132-134)

³¹ **İcâreteyn:** Vakıfların yönetiminde ortaya çıkan zorlayıcı sebep ve ihtiyaçlardan dolayısıyla başvuru icareteyn usulu, sözlükte “çift kiralama veya iki kira bedeli” anlamına gelmektedir. Vakıf olan bir akarın rayiç bedeline yakın veya eşit vakfa ödenen peşin kira bedeli (**icâre-i muaccele**) ve buna ilave olarak her ay veya yılsonunda ödenen veresiye kira bedeli (**icâre-i müeccele**) mukabilinde kiralınmasına icareteyn denir. Böyle çift kira bedeli ile kiraya verilen vakıf mallarında ferağ ve intikal cari olup, icareteyn usulu ile kiraya verilen mallara “icâreteynli vakıflar, icâreteynli akârât-ı mevkûfe, icâreteynli müsakkafât ve müstegallât-ı mevkûfe adı verilir (Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, “İcareteyn”, *DİA*, C.21, s. 389-391).

³² **Mukâtaa:** Vakıf arazisinin, başka bir şahsa kiraya verilmesi olup, kiracı tarafından bu arazi üzerine bina ve diğer inşa eserleri yapabileceği gibi, ağaç ve buna benzer bitkiler de dikilebilirdi. Bu şekilde vakıf arazisinin üzerine bina inşa eden veya ağaç diken kiracı vakıf mütevellisine her yıl ödediği bedele

temlik yoluyla verilmeleriyle tesis edilen ve Evkaf Nezareti'nin müdahalesi olmadan kendi mütevellileri tarafından doğrudan yönetilen “müstesna” vakıflar olarak sınıflandırılmışlardır.³³

IV. OSMANLI DÖNEMİNDE ANKARA

Ankara'nın tarih öncesi çağlarda da yerleşme bölgesi olduğu, yapılan kazılar sonucunda anlaşılmıştır. Bugünkü Ankara kalesinin ilk yerleşiklerinin Hititler olduğu söylenir. Ankara'nın bilinen ilk tarihi M.Ö XII-VI. yüzyıllarda Frigler ile başlamaktadır. Frigler M.Ö. XII-VI. yüzyıl)'le başlamaktadır ve onların oturduğu yer, muhtemelen bugünkü Hacı Bayram camii'nin bulunduğu yükseklikte kurulmuş olan bir kaledir. Galatlar (M.Ö. VI. yüzyıl) döneminde Ankara, yine bir kale şehirdir. Fakat onları izleyen Romalılar zamanında şehir, güney ve batıya doğru genişlemiş, bu yönde oluşan mahallelerle bir açık şehir durumuna gelmiştir. Bu durum, kuvvetli imparatorluklar dönemi şehirlerinin gelişmesine uygun düşer. Bizanslılar zamanında Ankara'yı yine bir kaleşehir olarak görürüz. Bilindiği gibi, Anadolu o dönemde sürekli Arap saldırıları karşısında korunmayı amaç edinmiş bir askeri-idari birim (Thema) halinde idi. Bu yüzden Ankara da iyice tahkim edilmişti. Varlığını günümüze gelinceye değin koruyan Ankara kalesi, asıl olarak bir Bizans yapısıdır. Türklerin Anadolu'ya

mukataa adı verilirdi. Ayrıca, mukataalı vakıflarda, arazi üzerine inşa eserleri ile dikilen ağaçların mülkiyeti bunu yapan ve dikenin olmakta, bunlar kira müddetini belirlerdi. İcâre-i zemin denilen mukataa bedeli de ecr-i mislinden aşağı olamıyor ve gerektiğinde bu bedel güncelleniyordu. Daha sonraları, ilk kiralama sırasında “**bedel-i mukataa**” adıyla arazinin kıymetine yakın bir para ve ayrıca her sene “**icâre-i zemin**” adıyla bir miktar kira bedeli alınmaya başlamış ve bu haliyle mukataalı vakıflar icareteynli vakıflara benzemiştir (Bkz. Fikret Eren, “Osmanlı Dönemi Vakıflar”, *VHD*, 5 (1987), s.195-201; Nazif Öztürk, 2006, C. 31, s. 132-134).

³³ Nazif Öztürk, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, C. 10, s. 797-824; Reyhan Şahin Allahverdi, “Zürri Vakıfların İdaresinde Yaşanan Sorunlar”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Spring 2016, No. 43, p. 313-328; Yasin Yılmaz, 2012, s. 12-19.

hâkim olmalarından sonra Ankara, kale içindeki yapısını devam ettirmiş ve şehir özellikle XIII. yüzyıldan itibaren Türk-İslam karakterini taşımaya başlamıştır.³⁴

Ankara Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından 1354'te Osmanlı topraklarına katılmıştır. Yine aynı yıl Osmanlıların elinden çıkarsa da 1362'de geri alınmıştır. Fetret Dönemi'nde ise Ankara Osmanlı-Karamanoğlu sınırında yer aldığı için sık sık iki tarafın nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Celâlî İsyanlarına kadar Ankara'da önemli bir olay yaşanmamıştır. Ankara idarî bakımdan 1462'ye kadar paşa sancağı olarak Anadolu Eyaleti'nin merkezi konumunda olmuş, bu tarihten sonra ise paşa sancağı Kütahya olmuştur.³⁵

XVI. yüzyılın sonlarında Ankara şehrinin 25 bin dolayında toplam nüfusa sahip bulunduğu, bu sayının üretim ve ulaşım teknolojisinin insan ve hayvan gücüne dayandığı bir çağda önemli sayılabileceği; bu nüfus yoğunluğu ile şehrin çevresindeki tarımsal üretim arasında uyum bulunduğu, beslenme olanakları açısından büyük problemleri olmayan şehirlerin dış pazarlar için sof üretiminde bulundukları ve bunun ticâretini yaptıkları³⁶ görülmektedir.

Yerli ve yabancı seyyahların eski Ankara ile yaptıkları gravürlerde ortaya çıkan en belirgin eserler vakıf eserleridir. Bunlar Hacı Bayram Camii, Mahmud Paşa Bedesteni ve Cenabı Ahmed Paşa Camii'dir. Ayrıca bunlara yine vakıf eseri olan Suluhan'ı da ilave etmek gerekmektedir. Takriben 1640'lı yıllarda Ankara'yı gören Evliya Çelebi; "...Tamamı vakıf olan 76 camii, 200 hamamı, 170 çeşmesi, öğrencileri burslu 9 medresesi, 3 dârülhadisi, 180 sıbyan mektebi, 18 dergâhı, 2000 dükkânı, sanat

³⁴ Özer Ergenç, "XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler", *The Journal of Ottoman Studies/Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, s. 86.

³⁵ Rifat Özdemir, "Ankara", *DİA*, İstanbul 1991, C. 3, s. 204-209.

³⁶ Özer Ergenç, "1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadi Tarihine Ait Araştırmalar", *Türkiye İktisat Tarihi Semimeri 8-10 Haziran 1973*, Ankara 1975, s. 145-168.

değeri yüksek bedesteni ve çarşıları mevcuttur” şeklinde ifade eder.³⁷ Vakıf olamayan bir cami, medrese, mektep, kütüphane göstermek mümkün değildir.³⁸

Ankara şehri kale içi ve dışı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kale dışı da kendi içinde iki ayrılır “Aşağı yüz” günümüzde Hacı Bayram Camii’nden Karacabey Külliyesine kadar olan kısımdır; “Yukarı yüz” kale çevresi olarak gösterilmektedir. Kale içerisinde genellikle askerî sınıf olarak nitelendirdiğimiz yönetici sınıfı oturmaktadır. Kale dışında ise tüccarların ve esnaf gruplarının meydana getirdiği sınıflar oturmaktaydı.³⁹

Ticâretin yoğun olduğu yerlerde nüfus yoğun olup, 1522’de 200’ü Yahudi, 1500’ü Hristiyan olmak üzere yaklaşık 15.000 kadardı. XVII. yüzyıl başlarında nüfus 25.000’e yükselmiş, ancak şehre büyük sıkıntılar yaşatan Celâlî isyanları⁴⁰ ile nüfus azalmıştı. 1830 yılında yapılan nüfus sayımına göre şehirde 20.103 kişi yaşamaktaydı. Daha sonra 1848 yılında 23.470 olduğu tahmin edilen şehir nüfusu Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında 74.000’e ulaştı.⁴¹

XVII. yüzyıl başlarında Ankara 500 akçeli mevleviyet⁴² payeli kadılar tarafından idare edilirken, daha sonraları kadılık kurumlarındaki bozulmalar sebebiyle XVIII.

³⁷ Nazif Öztürk, “Ankara’nın Kuruluşunda Vakıfların Rolü”, *VD*, 1988, S.20, s. 331.

³⁸ Nazif Öztürk, *agm*, s. 331.

³⁹ Emine Erdoğan, “Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri”, *KEFAD*, 2005, C. 6, S.1, s. 250; Semiha Nurdan, 2012, s. 8.

⁴⁰ **Celâlî İsyanları:** XVI ve XVII. yüzyıllarda, Osmanlı Anadolu’sunda ekonomik, askeri ve toplumsal yapının bozulması sebebiyle meydana gelen ayaklanmaların tümüne verilen addır. Celâlî tabiri, “Celâl’e mensup” anlamına gelmektedir. Bu tabir XVI. yüzyıl başlarında isyan eden Bozoklu Şeyh Celâl ile ilgili olup, başlangıçta Osmanlı yönetiminden memnun olmayan grupların ve Şîî eğilimli Türkmen gruplarının Safevîlerin de etkisiyle devlete başkaldırmaları şeklinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devlet yönetimi ise bu isyanları, “Hurûc ale’s-Sultân” olarak değerlendirmiş, halk ise artık kendisine zarar veren herkesi “Celâlî” olarak görüp onları bu sıfatla anmıştır. (Mücteba İlgürel, “Celâlî İsyanları”, *DİA*, İstanbul 1993, C. 7, s. 252.)

⁴¹ Rifat Özdemir, 1991, s. 204-209.

⁴² **Mevleviyet:** Osmanlı Devletinde kadılıklar esas olarak derecelerine göre ikiye ayrılmış olup, birincisine “mevleviyet kadılıkları” ikincisine “kazâ kadılıkları” denmektedir. Osmanlı Devleti’nde başkent olan Bursa, Edirne ve İstanbul gibi şehirler, stratejik öneme haiz yerler ile nüfus ve kültür bakımında önde olan şehirlere adli/kazâî başına tecrübeli ulemâ gönderilirdi. Bu kadılıklar mevleviyet

yüzyıl ortalarından itibaren naibler tarafına idare edilmeye başlandı ve daha sonraları ise eski şeyhülislâmlara, kazaskerlerine veya yüksek seviyeli ilmiye mensuplarına arpalık olarak verilmeye başlandı. Ankara sancağı, XVII ve XIX yüzyıllarda Ankara merkez, Çubukabad, Murtazaabad, Yabanabad, Beypazarı, Nallıhan, Haymaneteyn, Yörükân-ı Ankara, Ayaş ve Şorba kazaları olmak üzere on kazaya ayrılıyordu.⁴³

olarak anılır ve buralara tayin olan kadılar da mevleviyet payesi alırlardı. Bu niteliklere haiz müderris ve kadılar “meâlî”, “şüyûh-ı müderrisîn”, “kibâr-ı müderrisîn” gibi sıfatlarla anılmıştır. (Fahri Unan, “Mevleviyet”, *DİA*, C. 29, s. 467-468); Tevkî-i Abdurrahman Paşa, “Osmanlı Kanunnameleri”, *Milli Tettebbular Mecmuası*, Temmuz-Ağustos 1331, İstanbul Matbaa-i Amire, C. 1. S. 3, s. 541)

⁴³ Rifat Özdemir, *agm.*, 1991, s. 208.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİNİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİNİN TANITIMI

I. ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİNİN HAYATI

A. Doğum Tarihi, İsmi ve Ailesi

Ankaravî nisbesiyle meşhur olan Mehmed b. Hüseyin er-Rumî,⁴⁴ bazı kaynaklarda ismi “Mehmed Efendi” şeklinde geçerken,⁴⁵ bazı kaynaklarda “Emin Mehmed Efendi”⁴⁶ ve “Mehmed Emin Efendi”⁴⁷ şeklinde yer almaktadır. Mehmed b. Hüseyin 1028/1618’de Ankara’da doğdu. Doğum yeri Ankara’ya izâfeten “Ankaravî” ismiyle anılmaktadır. Babası Hüseyin Efendi, Ankaralı bir tâcirdi.⁴⁸ Biz de onun adı için Ankaravî ve mezar kitabesinde geçen Mehmet Emin Efendi⁴⁹ ismini birlikte kullanan kayıtları⁵⁰ dikkate alarak “Ankaravî Mehmed Emin Efendi” ifadesini kullanacağız.

Ailesi olarak kaynaklarda oğlu Hasan Efendi, müderris, molla olup, Ankara Kadısı iken 1104 Cemâziyelâhinde/Şubat 1693 yılında vefat etmiştir. Hasan Efendi’nin, sahi, kerim, derviş, ehl-i keyf biri olduğu,⁵¹ Ankara’da Ahi Yakup

⁴⁴ Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbillah ed-Dımaşki el-Muhibbî, *Hülâsatü’l-eser fi terâcimi a’yânî’l-karnî’l-hâdî a’şer*, Beyrut 1290, C. 4, s. 314-315; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu’cemü’l-mü’ellifin: terâcimü musannifi’l-kütübi’l-Arabiyye*, Beyrut 1993, C. III, s. 246; Hayreddîn Ziriklî, *el-A’lam kâmûsu terâcim*, Beyrut 1970, C. VI, s. 103.

⁴⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (İstanbul Matbaa-i Amire 1308), Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, C.3, s. 985; Zirikli, *age.*, s. 103; Muhibbi, *age.*, s. 314-315; *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 236. EV.MKT, BOA, No: 00882-00178; AŞS Defteri, MK, 183/869, sr. 55; Hurûfât Defteri, VGMA, No: 01067 s. 00098.

⁴⁶ AŞS, MK, 59/745, sr. 97; AŞS, MK, 59/745, sr. 195; Rifat Özdemir, 1998, s. 31.

⁴⁷ Müstakimzâde Süleyman Saadeddin, *Devhatü’l-Meşayih*, İstanbul 1978, s.72-73; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, C. II, s. 65.

⁴⁸ Babasının bir hukukçu olduğu ve ilk eğitimini ondan aldığı yönünde farklı bilgiler de vardır. (Bkz. Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 96)

⁴⁹ Müstakimzâde, *age.*, s.72-73; Bursalı Mehmed Tâhir, *age.*, s. 65.

⁵⁰ AVS, MK, 1325/1907, s. 129; EV.MKT, BOA, No: 03284-00067.

⁵¹ Süreyya, *age.*, C. 2, s. 621.

Mahallesinde mescid inşa ettirdiği ve bu mescidi babasının kurduğu vakfa dahil edildiği,⁵² Şam kadılığından sonra Ankara'ya geldiği görülmektedir. Babası Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin kurduğu vakfın yönetimini üstlendiği, harap vaziyette olan hamamların ve hanların onarımını yaptırdığı ve burada vefat ettiği bilinmektedir.⁵³ Ancak mezarının yeri bilinmemektedir.

Hasan Efendi'nin vefatından daha sonra amcaoğulları Seyyit Mustafa b. Abdulkerim ve Ömer Efendi b. Ebu Bekir kişiler 21 Zilkade 1105/14 Temmuz 1694 senesinde varis olduklarını belirtmişlerdir.⁵⁴ Ailesi hakkında kaynaklarda başka bilgiye rastlanmamıştır.

B. Tahsili

Ankaravî Mehmed Emin Efendi, İstanbul'da eğitimini devrin Ankara Müftüsü Kırşehirli Mehmed Efendi yanında tamamlayarak, ondan dinî ve irfanî bilgileri tam manasıyla alır. Yine Şeyhülislâm Yahyâ bin Zekerîyya Efendi'nin yanında ve hizmetinde bulunarak, onun yanında bir nevi stajyerlik yaptıktan sonra müderris olur.⁵⁵ Sitarî Tevfik Efendi'den tasavvuf terbiyesi alan Ankaravî Mehmed Emin Efendi,⁵⁶ aklî ve naklî ilimlerde özellikle islamî ilimlerin fıkıh ve tefsir sahasında söz sahibidir.

C. Görevleri

Ankaravî Mehmed Emin Efendi, Osmanlı Devleti'nin birçok kademesinde görev almıştır. Devrinde yetişen mümtaz bir âlim olması hasebiyle sırasıyla müderrislik,

⁵² AŞS Defteri, MK, 284/970, sr. 250; Ayrıca detaylı bilgi için araştırmamızın üçüncü bölümünde yer alan "Hasan Efendi Mescidi" kısmına bakınız.

⁵³ Süreyya, *age*, C. 2, s. 621; AŞS Defteri, MK, No: 284/970, sr. 25.

⁵⁴ AŞS Defteri, MK, 284/970, sr. 251.

⁵⁵ Muhibbi, 1290, s. 314-315; Bursalı Mehmed Tâhir, 1333, s. 65; Kehhâle, 1993, s. 246; Ziriklî, 1970, s.103; Müstakimzâde, 1978, s. 72-73; Altunsu, 1972, s. 96; İsmail Yakıt, "Şeyhülislam Ankaravî Mehmet Efendi", *TDAD*, İstanbul 1987, S. 51, s. 9-42; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Ankara 2006, s.147.

⁵⁶ İsmail Yakıt, *agm.*, s. 10; Abdülkerim Erdoğan, Mehmet Narince, *Edebi ve Tarihi Şahsiyetleriyle Ankara*, ABB Yay, Ankara 2008, s. 66.

kadılık, kazaskerlik ve şeyhülslâmlık görevleri yapmıştır. Bu görevlerini detaylı incelenecek olursa, şu şekildedir:

1. Müderrislik Görevi

Ankaravî Mehmed Emin Efendi, ilk olarak **Kırk Akçe Medresesi**'nde görevlendirildi. Kısa bir süre sonra bu görevden azledilerek, 1060 Şevvalinde (Eylül 1650) İbtidâ-i Hâric derecesiyle Nallı Mescid yakınındaki **Mehmed Ağa Dârühadisi**'nde görevlendirildi. Burdan sonra, Şevval 1066'da (Temmuz 1656) **Perviz Efendi Medresesi**'ne, Recep 1067 (Nisan 1657) ayında **Cezerî Kasım Paşa Medresesi**'ne tayin edildi ve “*fetvâ emaneti*” görevini üstlendi.⁵⁷ Safer 1068 (Kasım 1657) ayında **Sekban Ali Medresesi**'ne, Şaban 1068'de (Mayıs 1658) **Haydar Paşa Medresesi**'ne tayin oldu. 1069 Muharrem (Eylül 1658) ayında Nakîbzâde Seyyid Abdullah Efendi yerine **Ayşe Sultan Medresesi**'ne görevlendirildi.⁵⁸ 1070 Receb (Mart 1660) ayında Müezzinzâde Şeyh Mehmed Efendi yerine **Sahn-ı Semâniye**'nin birinde “*mihrâb nişân-i tahkîk*” görevine getirildi. 1072 Safer (Eylül 1661) ayında Şehlâ Abdülbâkî Efendi yerine **Zâl Paşa Sultanî Medresesi**'ne tayin edildi, ancak 1072 Şevval (Mayıs 1662) ayında Serbendîzâde İsmail Efendi yerine **İsmihan Sultan Medresesi**'ne atandı. 1073 Receb (Şubat 1663) ayında Minkârîzâde damadı Mustafa Efendi yerine **Süleymâniye Medreseleri**'nden birine tayin edilerek izzet ve şanı yücelti.⁵⁹

⁵⁷ **Fetva Emni:** Şeyhülslâm kapısındaki Fetvahanenin başında bulunan kişiye verilen unvan olup, şer'i meselelerin fetvalarını hazırlamak, yazılı gelen soruları cevaplamak ve şer'iyye mahkemelerince verilen ilamları incelemekten sorumludur. (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB Yay., İstanbul 1993, C. 1, s. 621)

⁵⁸ Tahsin Özcan, “Mehmed Emin Efendi, Ankaravî”, *DİA*, İstanbul 2003, C. 3, s. 462; İsmail Yakıt, 1987, s. 12.

⁵⁹ Müstakimzâde, 1978, s.72-73; Şeyhî Mehmed Efendi, *eş-Şekaiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri: Vekayü'l-fudalâ*, (nşr. Abdülkadir Özcan) İstanbul 1989, s. 544.

Ankaravî Mehmed Emin Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı ve önemli medreselerinde on beş yıla yakın sürede yapmış olduğu müderrislik göreviyle Osmanlı Devleti'nde öğrencilere hizmet etmiştir. Bu görevinden sonra da kadılığa terfi etmiştir.

Osmanlı Devleti medreselerinde müderris olan kişi önce Hâşiye-i Tecridden başlar, Miftah, Kırıklı, Hâriç Ellili, Dâhil Ellili ve en son Sahn-ı Seman'da ders vermeye kadar yükselebilirdi. Sahn-ı Seman, Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış olup dönemin en yüksek medresesidir. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman dârülhadis medreselerini kurmuştur. Bunlar Süleymaniye Medreseleri olarak tanınmış olup yüksek rütbede müderrisler buraya tayin edilmiştir.⁶⁰ Ankaravî de bu kademelerde görev yaparak en son Süleymaniye Medreselerinde ders vermiş, müderrislikte gelinebilecek en yüksek mertebeye ulaşmıştır.⁶¹

2. Kadılık Görevi

Ankaravî Mehmed Emin Efendi, müderrislikten sonra kadı olarak ilk kez, 1074 Rebîülevvel ayında (1663 Kasım) Hasımcâde Abdurrahîm Efendi'nin vefatıyla boşalan **Yenişehir Kazası Kadılığına** tayin edildi. 1075 Receb (1665 Şubat) ayında azledildi ve yerine Menteşzâde Ahmet Efendi gönderildi. Mehmed Efendi ise aynı yıl içerisinde ikinci kez İstanbul'da **fetvâ eminliği** görevi ile onurlandırıldı. 1076 Cemâziyelâhir (1666 Ocak) ayında Fâzıl Süleyman Efendi'nin üzerindeki **Pınarhisar ve Keşan Kazaları Arpalıkları**⁶² kendisine verildi. 1077 Şevvalinde (1667 Nisan) **selefi Damat Efendi** yerine **Bursa Kadılığı ve Arpalığı** görevine getirildi, ancak kendisi yerine nâib gönderilmesini istedi. Böylece fetvâ eminliği görevine devam etti. 1078 Cemâziyelâhir (1667 Aralık) ayında fetvâ eminliği görevinden azledildi. 1079 Rebîülâhinde (1668

⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1965, s. 11-17; İsmail Yakıt, 1987, s. 10-11.

⁶¹ Kübra Nügay, *Şeyhülislam Mehmed Emin Ankâravî'nin Fetâvâ-yı Ankaravî Adlı Eserindeki Metodu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2012, s. 47.

⁶² **Arpalık**: İlmiye sınıfı veya idari işlerde çalışan memurlara ek olarak tahsis edilen veya azil yahut emekliye ayrıldıkları tahsis edilen şey (mal, para vb.) için kullanılır (Pakalın, I, 84).

Ekim) Bosnevî Abdullah Efendi yerine doğum yeri **Ankara'ya tayin edildi ve arpalıklar** tahsis edildi. 1080 Recec (1669 Kasım) ayında **Mısır Kadılığı**'na yükseltildi ve arpalıkları Mevleviyyet Salih Paşa imamı İsmail Efendi'ye verildi. 1081 Receb (1670 Aralık) ayında Hamîd Efendi yerine **Mekke-i Mükerreme Kadılığı**'na tayin oldu, ancak başlamadan evvel İstanbul'a çağrıldı. 1082 Saferinde (1671 Haziran) Es'adzâde Seyyid Mehmed Saîd'in yerine **İstanbul Kadılığı**'na tayin oldu.⁶³ Osmanlı Devletinde kadılığın dereceleri yüzyıllara göre kısmen değişse de, tüm derecelendirmelerde en büyük kadılık İstanbul kadılığı sayılırdı. Bundan sonra Haremeyn kadılığı, Bursa, Edirne, Mısır, Şam gibi beldelerin kadılığı gelirdi. Böyle mühim bazı yerlerin kadılıklarına “*Eyalet kadılığı*” veya “*Mevlevîye*” denirdi. Buralarda çalışma süresi bir yıldır. Bir yılsonunda azlolunarak başka bir yere tayin edilirdi. Mehmed Emin Efendi de kadılık görevi sırasında Bursa, Mısır, Mekke (göreve başlamadan çağrılmış olsa da) ve İstanbul Kadılığı gibi önemli mevkilere atanarak kadılıkta gelebileceği en yüksek mevkiye yükselmiştir.⁶⁴

3. Kazaskerlik Görevi

Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin kazaskerlik hizmetine geçmeden önce, görev mevkîlerini daha iyi anlamak için kısaca Osmanlı Devleti'ndeki kazaskerlik makamından bahsetmenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

Bu konuda Uzunçarşılı'nın eserine bakıldığında, kazaskerlik makamı hakkında şu bilgiler verilmiştir: Kazaskerlik askerî sınıfın şer'î ve hukukî işlerine bakmak için I. Murad zamanında kurulmuş, ilmiye sınıfının reisi olan şeyhülislâmlık makamından sonra ikinci sırada yer almıştır. Kazaskerliğe, mevleviyet denilen beş yüz akçe yevmiyeli büyük payeli kadılık görevinden sonra gelirdi. Kazaskerlik görevi

⁶³ Yusuf Elyan Serkis, *Mu'cemu'l-matbûât'il-Arabiyye ve'l-mu'arreb*, Mısır, 1928, s. 494-495; Ziriklî, 1978, VI, s. 103; Şeyhî, 1989, s. 544; Kehhâle, 1993, III, s. 246; Müstakimzâde, 1978, s. 72-73, Tahsin Özcan, 2003, s. 461.

⁶⁴ İ.H. Uzunçarşılı, 1965, s. 83-101, 132-136; İsmail Yakıt, 1987, s. 13-16.

mevleviyetler gibi bir sene olup, o süreyi dolduran, kazasker mâzulü sayılarak yerine başkası tayin edilirdi. XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar kazasker olmak için belirli nizam bulunmamaktaydı, ancak bu tarihten sonra Anadolu kazaskerliğine İstanbul kadılığı yapanlar getirilmiştir. Anadolu kazaskerliği yapanlar da daha sonra Rumeli kazaskerliğine getirilirdi. Rumeli kazaskerleri ise bu görevden sonra şeyhüislâm olurlardı.⁶⁵

Ankaravî Mehmed Emin Efendi, kazaskerlik görevine Muharrem 1083/Mayıs 1672’de İstanbul Kadılığı’ndan **Anadolu Kazaskerliği**’ne atanarak başladı. Rebûlevvel 1084/Haziran 1673’te selef Ali Efendi yerine **Rumeli Kazaskerliği**’ne getirildi. Bu görevini yürütürken Şeyhüislâm Minkârîzâde’nin rahatsızlığı sebebiyle **vekâleten yaklaşık sekiz ay Şeyhüislâmlık** görevini yürüttü. Çatalcalı Ali Efendi’nin asâleten şeyhüislâm olarak tayin edilmesiyle Mehmed Efendi de asıl görevi olan Rumeli Kazaskerliğine geri döndü. Cemâziyelâhir 1087/Eylül 1676’da Rumeli Kazaskerliği görevi sona erdi. Muharrem 1092/Şubat 1681’de Musazâde Abdülbâki Efendi mansıbı olan **Galata Kazası Arpalığı** kendisine verildi. Cemâziyelevvel 1096/Nisan 1685’te Esirî’nin kardeşi Mustafa Efendi yerine **ikinci defa Rumeli Kazaskerliği**’ne getirildi.⁶⁶ Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin bu ikinci Rumeli Kazaskerliği, Ankâravi Vakfiyesinde “*hâlen revnak-ı Sadâret-i Rûm*” olan Mehmed Efendi olarak bahsedilmekte olup, bu görev yaklaşık bir buçuk sene devam etti, bu görevin akabinde **Şeyhüislâm** makamına yükseldi.

4. Şeyhüislâmlık Görevi

Ankaravî Mehmed Emin Efendi, şeyhüislâmlık görevine öncelikle vekâleten getirildi. 1084/1674’te ilk Rumeli Kazaskerliği’ne getirildikten kısa bir süre sonra Şeyhüislâm Yahyâ Minkârîzâde’nin elindeki bir hastalıktan dolayı bir süre ona vekâlet

⁶⁵ İ.H. Uzunçarşılı, s. 151-152; İsmail Yakıt, s. 18-19.

⁶⁶ Serkis, 1928, s. 494-495; Zirikî, 1970, VI, s. 103; Kehhâle, 1993, III, s. 246; Özel, 2006, s. 147; Müstakimzâde, 1978, s. 72-73, Şeyhî, 1989, s. 544-545, Tahsin Özcan, 2003, s. 461.

etti. Minkârizâde azlolunduktan sonra yerine Çatalcalı Ali Efendi asâlaten şeyhülislâm oldu ve Ankaravî Mehmed Emin Efendi de Rumeli Kazaskerliği görevine tekrar döndü. Kazaskerlik görevine döndükten sonra kazasker olarak çeşitli yerlerde görev yaptı.⁶⁷ Çatalcalı Ali Efendi'nin yerine 9 Zilkade 1097/27 Eylül 1686 şeyhülislâmlığa getirildi.⁶⁸ Fetvalarda cevabın altında belirtilen imzanın önünde “*Ketebehû el-fakîr, el-hakîr*” gibi bir tevazu ifadesinin ardından fetvayı verenin ismi yazılırken, Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi ise imzasında “*Ketebehû*”dan sonra “*el-me‘mur bi’l-iftâ-i’l-Hilâfe*” sıfatını eklemiştir.⁶⁹ Kaynakların tasnif metoduna göre bazı kaynaklarda Osmanlı İmparatorluğu’nun 44. Şeyhülislâmı,⁷⁰ bazı kaynaklarda ise 57. Şeyhülislâmı olarak belirtilen Mehmed Efendi’nin,⁷¹ bu görevini 23 Zilhicce 1098/2 Kasım 1687 yılına kadar bir yıl bir ay beş gün sürmüştür.

Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin şeyhülislâmlığa tayinini “*Alim’ül-fıkıh Mehmed ve aleyhi’l-fetvâ*” mısraları ile “*fetva vermek, fıkıh alimi Mehmed’e aittir*” şeklinde belirtilmiştir.⁷²

Ankaravî Mehmed Emin Efendi, meşîhat makamına getirildiğinde Osmanlı Devleti zor günler geçirmekteydi. II. Viyana kuşatması başarısızlıkla sonuçlanmış ve Kara Mustafa Paşa idam edilmişti. Estergon’da ordu yenik düşmüş, Budin elden gitmişti. Venedikliler Girit’in acısını çıkarmak için karadan ve denizden Mora ve Yunanistan’ı ele geçirip Preveze’yi muhasara altına almışlardı. İmparatorluk kuzeyden ve güneyden bir harp halini yaşarken, ülke büyük bir mâlî sıkıntı içindeydi. Akkaş, Yeğen Osman ve Yâdigâroğlu isyanları da baş göstermiş ve bu dönemde padişah olan

⁶⁷ Muhibbî, *age.*, 1290, IV, s. 314-315; Mehmed Şem’î Efendi, *İlâveli Esmârü’t-Tevârih, İstanbul* 1295, s. 117; Müstakimzâde, *age.*, 72-73; Kehhâle, *age.*, III, s. 246; Ziriklî, *age.*, VI, s. 103; Şeyhî, *age.*, s. 545; Özel, *age.*, s. 147.

⁶⁸ Güray Kırpık ve diğerleri, *Şehr-i Kadîm Ankara*, C. 3, ABB Yay., Ankara 2015, s. 334.

⁶⁹ *Osmanlı Arşivi’nde Şeyhülislam Fetvaları*, BOA Yay., İstanbul 2015, s. 9.

⁷⁰ Abdülkadir Altunsu, 1972, s. 96.

⁷¹ *Osmanlı Arşivi’nde Şeyhülislam Fetvaları*, s.14.

⁷² İsmail Yakıt, 1987, s. 26; AVS, MK, 1325/1907, s. 129.

IV. Mehmed ise etkili bir rol üstlenememişti. Bunun nedeni çok küçük yaşta tahta çıkmasından dolayı iyi bir eğitim alamaması, çevresinde oluşan saray ağalarının onu sarayın dar çerçevesine sokması ve tutkunu olduğu av eğlenceleridir. Hatta bu merakından dolayı “*avcı*” lakabıyla anılmıştır. Saltanatı boyunca aslî görevlerini başkalarının üstlenmiş olması, yine Padişahın sorunlar karşısında ilgisiz bir tavır takınmasının nedenidir. Sürekli av peşinde koşması, her tarafta aleyhinde konuşulmasına neden olmuş, hatta bazı çevreler padişaha karşı cephe almıştır.⁷³

İşte böyle bir dönemde Ankaravî Mehmed Emin Efendi, meşihat makamına tayin edilmiştir. İmparatorluğun kötü günler geçirdiğinin farkında olan Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi bu durumun, padişahın devlet işlerine ilgisizliğinden ve av tutkusundan kaynaklandığının farkındadır. Şeyhülislâm makamının geniş yetkileri sahip olması hasebiyle Ankaravî Mehmed Emin Efendi, padişahı av sevdasından vazgeçirip, devlet işlerine eğilmesi yönünde gayret sarf etmiştir. Bu arada çeşitli ayaklanmaların bastırılmasında önemli ölçüde katkısı olmuştur. En dikkat çeken durumlardan biri ise IV. Mehmed’in, kendisinin tahtan indirilerek kardeşi Süleyman’ın padişah olması istenen bir dönemde Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi’ye gelerek, durumu danışmasıdır. Ankaravî ise ulemâyı toplamış ve onların fikirlerini almıştır. Ulemânın, padişahın görevden uzaklaşması yönündeki fikirlerini padişaha iletmiştir. Durumun kritik olduğunu fark eden IV. Mehmed tahttan inmemek için çeşitli eylemlerde bulunsa da kısa bir süre sonra kardeşi II. Süleyman tahta geçmiştir. Tüm bunlardan anlaşılmaktadır ki; Mehmed Efendi şeyhülislâmlığı sırasında dönemin siyasî işlerinde de etkin bir konuma sahip olmuştur.⁷⁴ Zaten genel olarak şeyhülislâmlık makamının tarihi seyrine bakıldığında XVI. yüzyılın ortalarında idarî görevleri artan şeyhülislâmların yüzyılın sonlarına doğru devletin siyasî kararlarında vezîriâzamlarla eş

⁷³ İsmail Yakıt, *agm.*, s. 23-28; Abdülkâdir Özcan, “Mehmed IV”, *DİA*, Ankara 2003, C. 33, s. 414-417.

⁷⁴ İsmail Yakıt, *agm.*, s. 23-28.

bir rol üstlendiklerine şahit olunmuştur. Ankaravî'nin de yaşadığı XVII. yüzyılda ise devlet teşkilât yapısında meydana gelen değişimler ve zaaflar, ilmiye mesleğini ve onun başı olan şeyhülislâmlığı da yakından etkilemiştir. XVIII. yüzyılda ise şeyhülislâmların siyasete karışması durumu, kurumun önemli şekilde itibar kaybetmesine neden olacaktır.⁷⁵

Bu dönemde yetişen âlimlere ve telif edilen eserlere genel olarak bakıldığında sayıca fazla olduğu göze çarpmaktadır. Ancak bunlar içinden ilmî seviyesi yüksek âlimler ve ilmî kıymeti hâiz olan eserler pek azdır.⁷⁶

Fıkıh alanında yetişen âlimlerin o dönem âlimlerinde olduğu gibi yeni eser yazmaktan daha çok tercüme faaliyetleri ile uğraştıkları görülmektedir.⁷⁷ Bu dönem, İslam hukukunun taklid ve gerileme dönemlerine rastlamaktadır. Bu nedenle fetvâ hizmeti veren âlimler, olgunlaşmış zengin bir hukuk malzemesini devralmışlar, ancak mukallid derecesinde kalmışlardır.⁷⁸ Ankaravî, müftülerin asli kaynaklardan ictihad çıkarmakta zorlandıkları durumlarda ya da kadıların mahkemelerde hüküm verme sırasında başvurabilecekleri fetva mecmuası niteliğinde Fetâvâ-yı Ankaravî gibi eser meydana getirebilmiştir.

D. Vefâtı

Yaklaşık bir yıl şeyhülislâmlık yapan Ankaravî Mehmed Emin Efendi, görevine devam etmekte iken⁷⁹ 26 Zilhicce 1098/3 Kasım 1687'de yetmiş yaşında vefat etmiş olup, kabri İstanbul'da Çarşamba semtindeki Kovacı Dede (Koğacı Dede) Camii

⁷⁵ Tahsin Özcan, “Osmanlılar”, *DİA*, İstanbul 2007, C. 33, s. 538; Mehmet İpşirli, “Şeyhülislâm”, *DİA*, İstanbul 2010, C. 39, s. 92-93.

⁷⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1995, III-II. Kısım, s. 490.

⁷⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *age*, s. 490.

⁷⁸ Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları*, Bursa 2001, s. 350-360; Hayrettin Karaman, *Başlangıçtan Zamanımıza İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul 1975, s. 255-262.

⁷⁹ Hurûfât Defteri, VGMA, No: 1068, s. 76.

avlusundadır.⁸⁰ Bazı kaynaklarda ise 90 yaşında vefat ettiği belirtilmektedir,⁸¹ buna göre doğum tarihinin yaklaşık 1005/1597 olması gerekmektedir. Ancak ilk müderrislik görevininin Kırk Akçe Medresesi'nde kısa bir süre sonra **Mehmed Ağa Dârühadisi**'nde yaptığı 1060 Şevval (Eylül 1650) tarihi dikkate alındığında, bu göreve yaklaşık 55 yaşında atanmış olması gerekmektedir ki bu süre makul gözükmemektedir.⁸²

Mezar taşında ise Nazîm (Nazîm Çelebî)^{83, 84} tarafından yazılan şu şiir yer almaktadır:

Huve Hayy'ül-Bâkî,
Fâzıl-ı rûy-ı zemîn, müftî'i devr-i zemân,
Mürşid-i râh-ı hedâ, kutb-ı sipihr-i yakîn,
Terk-i cihân eyleyüb, azm-i cinân eyledi,
Ruh-ı revânî ola sidre-i cennet mekîn,
Söyledi tarihini hâtif-i gaybî Nazîm:
Müftî-i dahr idi hayf göçtü Mehmed Emin

Son mısrasının ibaresi ebced rakamlarıyla hesaplandığında, hicri 1098 yılını vermektedir.⁸⁵

⁸⁰ Muhibbî, 1290, C. 4, s. 314-315; Serkis, 1928, s. 494-495; Şeyhî, 1989, s. 545; Özel, 2006, s. 147; Müstakimzâde, 1978, s. 72-73; Kehhâle, 1993, III, s. 246; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Islûhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1967, I, s. 433; Avram Galanti, *Ankara Tarihi*, Tan Matbaası İstanbul 1950, s. 104; Tahsin Özcan, 2003, s. 461; AVS, MK, 1325/1907, s. 129.

⁸¹ Süreyya, C. 3, s. 985

⁸² İsmail Yakıt, 1987, s. 9.

⁸³ Gedikpaşalı Nazîm olarak da anılan Nâzım, vefatında seksen yaşında olduğu dikkate alındığında aşağı yukarı 1059/1649 yılında doğduğu söylenebilir. Şiir ve musikî kabiliyetinden dolayı Enderun'a alınan Nazîm, burada iyi bir tahsil görmüştür. Divan şiirinde çok na't şairler arasında olup, tek eseri *Dîvân-ı Belâgat-unvân-ı Nâzîm*'dir. (Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Uzun, Nuri Özcan, "Nazîm", *DİA*, 2006, C. 32, s. 452-453)

⁸⁴ Kabrinin bulunduğu dergâhın Sadi'ye tarikatına mensup olduğunu belirten bazı kaynaklar bulunmaktadır (Turgut Kut, "İstanbul Hankahları Meşayihî", *Journal of Turkish Studies*, vol. 19/1995, In Memoriam Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı I, Harvard 1995, s. 48.; Cahit Telci, "Yenikapı Mevlevihanesi Vakıflarının İhyası sürecine Dair Bir Belgenin Düşündürdükleri", *Sûfî Araştırmaları*, 2014, S.10, s. 9)

II. ŞAHSİYETİ ve ESERLERİ

A. Şahsiyeti

Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin beşeri şahsiyeti hakkında “ıffetli, eşsiz ve doğru” biri olduğu,⁸⁶ diğer bir kaynakta “vera, zühd ve takva sahibi, âlim ve fâzıl bir zat” olduğu belirtilmektedir.⁸⁷ İlmî şahsiyeti hakkında ise, “bütün ilimlerde söz sahibi, zorlanmadan fetva vermeye kadir” olduğu,⁸⁸ Şeyhî Efendi onun için dini ilimler ile akli ilimler sahasında yüksek ilim sahibi ve bu ilimlerde uzmanlaşmış, yazarlıkta ve hitap etmede önder, Kur'an-ı Kerim'in anlam ve hükümlerini açıklamada çok gayretli, şer'i delillerden hüküm çıkaran derin âlim, ilim-irfan denizinde bir incelik hazinesi olarak kılı kırk yaran bir araştırmacı ve bu sayede doğru bilgi sahibi, aynı zamanda namus ve ahlak sahibi, onurlu ve ağırbaşlı olduğunu belirtmektedir.⁸⁹ Yine arşiv belgelerinde onunla ilgili saygı göstermek, övmek ve yüceltmek amacıyla “*merhûm (rahmete kavuşmuş), mağfûrun-leh (aff olunmuş), hazret (yüce), cennet-mekan, firdevs-âşiyân (yeri cennet olan)*”⁹⁰ şeklinde ifadeler kullanıldığı görülmektedir.

B. Eserleri

Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin kaynaklarda geçen telif eserleri ile hayır için vakfettiği vakıf eserleri bu bölümde iki başlık altında bahsedilecektir.

1. İlmî Eserleri

Müftü Kırşehirli Mehmed Efendi'den dersler aldığını ve yine Şeyhülislâm Yahya b. Zekeriyya Efendi'nin yanında çalışıp ondan ilim tahsil ettiğini yukarıda zikretmiştik. Eğitimi için İstanbul'a gitmiş olması ve ismi geçen şahıslardan ders alması, onun iyi bir eğitim aldığının ve uygulamalı olarak öğrendiğinin açık bir delilidir.

⁸⁵ İsmail Yakıt, 1987, s. 30; Kübra Nügay, 2012, s. 52.

⁸⁶ Süreyya, *age*, C.3, s. 985.

⁸⁷ AVS, MK, 1325/1907, s. 129.

⁸⁸ Süreyya, C. 3, s. 985.

⁸⁹ İsmail Yakıt, 1987, s. 30.

⁹⁰ AŞS Defteri, MK, 220/920, sr. 178.

Zira kaynaklarda onun bütün ilimlerde söz sahibi, özellikle fıkıh alanına vâkîf, zorlanmadan fetvâ vermeye kâdir bir şahıs olduğu bilgilerine rastlanılmaktadır.⁹¹

Ankaravî Mehmed Emin Efendi, uzun yıllar müderris olarak çalışmıştır. Önceleri kırklı medreselerinde müderrislik yapmış, daha sonraları keskin zekâsı ve ilimlere vukûfundan dolayı “müderrisîn-i kirâm” yani “yüksek müderrisler” zümresine dâhil olarak, dönemin üniversitesi olarak kabul edilen Süleymâniye Medreseleri’ne müderris olmuş, izzet ve şan kazanmıştır.⁹² İlme olan hizmeti, hayatı boyunca devam etmiştir. Üç tane eser telif etmiştir. Bunlar şöyledir: *Fetâvâ-yı Ankaravî*, büyük öneme sahip bir fetvâ kitabıdır. Diğeri yine fıkıh alanında telif edilmiş olan *Tenvîru’l-Ebsar* eserine yazmış olduğu hâşiyedir. Üçüncüsü ise âyete’l-kürsî’nin tefsiri olan *Tefsîru’l-Âyeti’l-Kürsî*’dir. Yazılı eserlerinde Arapça ve Farsça dillerini kullanmıştır.

Ankaravî Mehmed Emin Efendi çok yönlü kişiliğe sahip bir şahıstır. İlim öğrenme ve öğretme, eser telif etme, çeşitli mevkilerde görev alma ve ilmiye sınıfının reisi kabul edilen şeyhülislâmlık gibi ağır vazifelerin yerine getirilmesi yanında yaptırdığı vakıf eserleriyle de dikkat çekmiştir.

a. *Fetâvâ-yı Ankaravî*

Bu eser, Hanefî fıkına dair yazılmış meşhur, makbul ve muteber bir fetvâ kitabıdır.⁹³

Ankaravî, eserinde meseleleri ele alırken klasik Hanefî fıkıh sistematüğini kullanmış, tüm konuları ele almamıştır. Ele aldığı konularda çoğu zaman teorik bilgiye yer vermemiş, sadece fetvâları zikretmekle yetinmiştir. Ayrıca zikrettiği konuyu tüm yönleriyle değil, kendisince önem verdiği veya o dönemin ihtiyaç duyduğu yönleriyle

⁹¹ Muhibbî, 1290, IV, s. 314-315; Süreyya, C.3, s.985; Şeyhî, 1989, s. 545.

⁹² Şeyhî, *age.*, s. 545.

⁹³ Muhibbî, *age.*, IV, s. 314-315; Bursalı Mehmed Tâhir, 1333, II, s. 65; Serkis, 1928, s. 494-495; Ziriklî, 1970, VI, s. 103; Kehhâle, 1993, III, s. 246; Müstakimzâde, *age.*, s. 72-73; Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn an esâmi’l-kütüb ve’l funûn*, Beyrut, 1941, C. 1, s. 501; Mehmed Şem’î, 1295, s. 117; Bilmen, *age.*, I, s. 433; Altunsu, 1972, s. 96; Özel, *age.*, s. 147.

ele almıştır. Bu ise dönemin ve muhitin sosyo-politik, ekonomik, siyasî, ilmî, kültürel ve benzeri özellikleri hakkında bizlere bazı önemli ipuçları vermektedir. Ankaravî eserini Arapça kaleme almış, eserinde ana konuları “kitab” başlığı altında, alt başlıklar ise “fasıl” başlığı altında zikretmiştir. Bu şekilde eser, elli bir “kitab” ve yüz altmış üç “fasıl”dan oluşmuştur.⁹⁴

Eserde yer alan fetvalar, fetva mecmualarından farklı olarak soru ve cevap şeklinde ele alınmıştır. Bazen soru zikredilmeden sıkça karşılaşılan fikhî meselelerde cevaplar kısa olarak belirtilmiştir. Eserde her meselenin hükmü Hanefî mezhebinin muteber fıkıh ve fetva kitaplarından aynen veya özetlenerek alınarak “Bedâi’u’s-sanâ’î”, “Fethu’l-kadir, el-Bahrü’r-raik”, “Kunyetü’l-münye”, “el-Muhitü’l-burhani”, “Fetava Kadîhan”, “el-Feteva’t-Tatarhaniye”, “el-Eşbah ve’n-nezair”, “Hulasatü’l-fetava”, “Hizanetü’l-fetava”, “Cami’ü’l-fusuleyn” ve “el-Feteva’l-Bezzaziyye” şeklinde derlenmiş ve sonunda da alınan kaynak belirtilmiştir. Özellikle evlenme, boşanma, vakıf, satım, yargılama, şahitlik, vekâlet, dava, kiralama ile ilgili bölümlere eserde geniş yer verildiği görülmektedir.⁹⁵

Eserin yazma ve matbû nüshaları olup, iki cilttir ve oldukça hacimli bir fetvâ kitabıdır. Kitap Bulak-Mısır’da basılmıştır.⁹⁶

b. *Tenvîru’l-Ebsâr (Hâşiye)*

İslam hukuku üzerine Şemsuddîn Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Mehammed b. İbrahim et-Timurtâşî el-Gazzî’in (1004 /1595) telif ettiği “*Tenvîru’l-ebşâr ve câmiu’l-bihâr*” isimli eserinin Arapça mufassal bir hâşiyesidir.⁹⁷ Hâşiye hakkında Muhibbî: “*Şeyhülislâm Mehmed Efendi Tenvîru’l-Ebsâr üzerine gayet mükemmel bir hâşiye yazmıştır. Bu hâşiyede, kendi ilmî faziletlerini ortaya koymuş ve*

⁹⁴ Kübra Nügay, 2012, s. 160.

⁹⁵ Ahmet Akgündüz, “Fetava-yı Ankaravî”, *DİA*, C. 12, s. 438-439.

⁹⁶ İsmail Yakıt, 1987, s. 31.

⁹⁷ Müstakimzâde, 1978, s. 72-73; Bilmen, 1967, I, s. 433; Özel, 2006, s. 133, 147; İsmail Yakıt, 1987, s. 9.

geniş bilgi sahibi olduğunu kanıtlamıştır. Timurtâşî'nin tartışma kabul etmeyecek kadar sağlam bir şekilde hatalarını göstermiştir” demiştir. Muhibbî, Ankaravî'nin önemine işaret eden “Onun sohbetinde bir keresinde ben de bulundum. O, bu eserini Kanlıca'daki evinin bahçesinde okumaktaydı. Sohbetinde faziletli dostumuz Abdülbâkî b. Ahmed el-Semmân ve yüksek pâyeli müderrislerden bir cemaat de vardı”⁹⁸ ifadeleriyle Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin sohbetlerine bilgilerinden faydalanmak için yüksek derecedeki ulemânın da iştirak ettiğini belirtmektedir.

c. Tefsiru'l- Âyeti'l-Kürsî

Kur'an-ı Kerim'deki Bakara suresinin 255. âyetinin tefsirinden ibaret olup, Petersburg'da kayıtlı bir nüshasının bulunduğu belirtilmektedir.⁹⁹ Kaynaklarda müellifin bu eseri hakkında fazla bir bilgiye rastlanılmamıştır.

2. Vakıf Eserleri

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi hem Osmanlı Devleti'nin muhtelif önemli mevkîlerinde ömrünün sonuna kadar görev yapmış, hem ilmî sahada yukarıda bahsedildiği üzere eserler vermiş, hem de sosyal ve dinî hayatta hayır maksatlı vakıf eserleri inşa ve ihya etmiştir.

Ankaravî Mehmed Emin Efendi tesis ettiği vakfının tüzüğü niteliğindeki vakfiyesini 1 Recep 1097/24 Mayıs 1686 yılında tescil ettirmiş olup, vakfına hayır kurumları ile bu kurumların yaşatılabilmesi için gelir getiren mülkler vakfetmiştir.¹⁰⁰ Bunları bu bölümden sonra gelen diğer bölümlerde inceleyeceğiz.

⁹⁸ Muhibbî, 1290, IV, s. 314-315.

⁹⁹ Tahsin Özcan, 2003, s. 462.

¹⁰⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 236.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ VAKFİYESİ VE VAKFININ ÖZELLİKLERİ

I. ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ VAKFİYESİ VE ÖZELLİKLERİ

A. Şeyhülslâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi

Şeyhülslâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi, müderrislik, kadılık ve şeyhülslâmlık görevlerindeki başarılarına ilaveten hem ilmî sahada eserler telif etmiş hem de vakıf alanında eserler tesis ederek vakfetmiştir. Vakfettiği eserlerin vasıfları ve vakfetme şartlarını, vakfın yönetim ve denetimi ile gelirlerinin değerlendirme ve sarf edilme yerlerini gösteren vakfiye düzenlemiştir.

Çalışmamıza konu olan vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşiv otomasyonu üzerinden erişilebilen Milli Kütüphane Başkanlığı Ankara Şer'i Sicilleri Arşivi 1288-1293/1871-1876 tarihli, 284/970 numaralı Defterin 250 sıra numaralı ve 236-242 sayfalarında kayıtlı suretidir.¹⁰¹ Çalışmada Şeyhülslâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin vakfiyesinin orijinal nüshasına ve başka bir vakfiyesine ait kayda rastlanılamamıştır.

B. Şeyhülslâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesinin Özellikleri

Vakfiyenin önce dış özelliklerine yönelik tanıtımı yapmamız yerinde olacaktır. Ankâravi Vakfiyesi, diğer vakfiyelerde olduğu gibi¹⁰² belli bir sıra takip ederek aşağıdaki konuları içine almıştır.¹⁰³

¹⁰¹ AŞS Defteri, MK, 284/970, sr. 250.

¹⁰² Vakfiyelerin muhteviyatı hakkında geniş bilgi için bkz. Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 21-24.

¹⁰³ Şeyhülslâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, 236-242.

a. Mukaddime: Bu kısım genellikle bütün vakfiyelerde aynıdır. Allah’a hamd ile başlayarak Peygambere salatü selam edilmekte ve devamında sadaka-i cariye ve hayır ve hasenat yapmanın önemine işaret eden ifadeler ile âyet ve hadisler zikredilmiştir.¹⁰⁴

b. Tuğra¹⁰⁵: Ankâravi Vakfiyesinin orijinal vakfiyesine ulaşılammamış olup, Şer’i Sicilleri defterindeki suretinde ise tuğra bulunmamaktadır.¹⁰⁶

c. Vakfın Tasdik Hücceti: Vakfiye İstanbul’da, İstanbul Kadısı Abdulhay oğlu İbrahim Efendi’nin de hazır bulunduğu mahkemede Rumeli Kazaskeri Mehmed tarafından tasdik edilmiştir.¹⁰⁷

d. Vakfın Yapılmasını Gerektiren Temel Unsurlar: Vakfın kuruluş gayesi ve sebepleri âyet ve hadislerle anlatılmakta, sonra da hayrat ve akar olarak vakfedilen mülklerin neler olduğu belirtilmektedir. Daha sonra hayır kurumlarında yürütülecek hizmetler, akaratın işletme esasları, vakıf hizmetlerinde çalıştırılacak personelin nitelikleri, çalışma esasları, verilecek ücretin cinsi ve miktarı, vakıf hizmet ve işlemlerinin belirtilen şartlar doğrultusunda yürütülmesinden sorumlu olan olarak tevliyet, nezaret ve idari hizmetlerde çalışanlar hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir.¹⁰⁸

e. Bundan sonra vâkıfın şartları üzerinde durulmaktadır. Vakfiyenin bu bölümünde camide vaaz verecek, imam olacak kişi ile müezzininin nitelikleri ve görevleri, medresede öğrenim gören öğrencilere burs verilmesi, caminin temizliği ve Ramazan-ı Şerif ve Bayramlarda kandil yakılması, şehre gelecek suyun takibi, bakım ve

¹⁰⁴ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, 236-242.

¹⁰⁵ **Tuğra:** Devleti temsil eden hükümdarın resmî yazılarda, paralarda, taş ve kitabelerde imza yerine kullandığı özel alametidir. (Detaylı bilgi için bkz. M. Uğur Derman, Tuğra, *DİA*, İstanbul 2012, C. 41, s. 336-339)

¹⁰⁶ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 236.

¹⁰⁷ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 236.

¹⁰⁸ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 236.

onarımı yapan kişinin görev, yetki ve sorumlulukları ile alacakları ücretler ayrıntılı olarak belirtilmektedir.¹⁰⁹

f. Vakfın Fahru'l-Müderresin Mehmed Efendi, Müderres Hasan Efendi b. Abdullah'ın şahitliğinde, Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin vekili Umdetü'l-Müderresîni'l-Kirâm Cevherizâde Mehmet Efendi vakfın tescil edilebileceğini belirtmişlerdir.

g. Vakfedilen yerlerin Hz. Peygamber'in dini, şer'i şerif, İmam Ebu Hanife'nin içtihadı ve mezhebi üzerine olduğu belirtildikten sonra, *“vakfedilen yerlerin vakfın sahihliği ve lüzûmu için gereken her şeye uyulduktan sonra hukuken geçerli olan şer'i hüküm ile kuruldu”*¹¹⁰ denilmektedir.

h. Vakfın hukuki durumu açıklandıktan sonra vakfiye hükümlerini değiştirmeye kalkışanlara karşı *“Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah her şeyi işitir ve bilir”*¹¹¹ âyet-i kelimesi zikredilerek, İslam'da vakıf müessesesi sadaka-i cariye mahiyetinde olması ve ammeye hizmet vermesi bakımından vakfın şekil ve şartlarını haksız yere değiştirenlerin de vebalini çekeceği ikazı yapılarak vakfın vakfiyesine yazılmıştır.

1. Vakfiyede Geçen Âyet ve Hadisler

İslam'a göre vakıf tesisinin en büyük referansı Kur'an âyetleri ile Hz. Peygamberin hadisleridir. Bundan dolayı mallarını vakıf yoluyla insanların hizmetine sunan kişiler, bu hizmetlerin devam etmesi için vakfiyeler hazırlatmışlar ve vakfiyelerde de vakfın önemini vurgulayan âyet ve hadislerle yer vermişlerdir. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi'nin vakfiyesinde de bu geleneğe uyulmuştur.

¹⁰⁹ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 236.

¹¹⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

¹¹¹ Bakara, 2/181.

Vakfiye “Onlara gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş güzeller vardır ki, bunlardan önce onlara ne insan, ne de cin dokunmuştur”¹¹² âyeti kerimesi ile hayır yapan insanların manevi derecelerine vurgu yaparak başlamaktadır.

Daha sonra, “Sizin yanınızdaki (dünya malı) tükenir, Allah katında olan ise bâkidir”¹¹³ âyeti kerimesi ile dünya malının geçici olduğunu belirtip, “Önceden kendiniz için yaptığınız her iyiliği, Allah’ın katında bulacaksınız”¹¹⁴ âyeti kerimesi ile yapılan hayrat ve hasenatın Allah katında karşılığının bulunacağına vurgu yapılmaktadır.

Yine, “Allah’ın mescidlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekât veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder”¹¹⁵ âyeti kerimesi ile Allah’ın mescidlerini Allaha ve ahiret gününe iman edenlerin imar¹¹⁶ edeceğini, Allah’ın mescidlerinin imar edenlerinse “Kim Allah için mescid bina ederse, Allah Teâlâ onun için cennette ev inşa eder”¹¹⁷ hadis-i şerifi ile Allah’ın da onlar için cennette ev bina edeceğinin müjdesi verilmektedir.

Vakfiyenin sonunda “Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah her şeyi işitir ve bilir”¹¹⁸ âyet-i kerime ile Vakfın kurulması, yaşaması ve devamına mani olanların, günahının onların üzerine olacağı belirtilmektedir.

¹¹² Rahman, 55/56.

¹¹³ Nahl, 16/ 96.

¹¹⁴ Bakara, 2/110.

¹¹⁵ Tevbe, 9/18.

¹¹⁶ **İmar:** Ülkemizde meâl ve tefsir çalışmalarının bir kısmında, “imar” teriminin karşılığı olarak, “şenlendirmek/şeneltmek” kelimesinin kullanılması, isabetli ve dikkate alınması gereken bir tercihtir. (Detaylı bilgi için bkz. Nesimi Yazıcı, “Mescidden Medreseye İslâm Eğitim-Öğretim Tarihine Panoramik Bir Bakış”, *Din ve Toplum Dergisi*, Diyanet-Sen 2013, C. 4, S. 2, s. 8.)

¹¹⁷ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî, *Sünenü'l-kübra*, tahkik Abdülgaffar Süleyman Bündari, Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevi b. Hasan, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991/1411, Nesâî, *Mesacid* 1, 2, 31.

¹¹⁸ Bakara, 2/181.

Osmanlılarda vakıf yapmanın ve yaşatmanın kaynağı İslam dinidir. Çünkü İslam dini, insan öldükten sonra da yaşatacak olanını sadaka-i cariye olarak niteleyerek bu konu “İnsanoğlu öldükten sonra ameli kesilir. Ancak salih oğul, ilmî eser bırakan ve sadaka-i cariye denilen devamlı hayır getiren yol, çeşme, okul, cami vs. gibi yerlere yardımda bulunan kişilerin kesilmez” ¹¹⁹ hadisiyle pekiştirilmiştir. Vakıflar da sadaka-i cariye kapsamında değerlendirilerek, vâkıfların vefatlarından sonra da sevap kazanma duygusu vakıf kurmalarını teşvik etmiştir. ¹²⁰ Aynı zamanda, bu âyet ve hadislerin vakfiyede zikredilmesi vakıf yapılması ve yaşatılmasının temel referansı İslam dini olduğunu göstermektedir.

2. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin Tanıtılması

Vakfiyede vâkıf “Devlet adamlarının ileri gelenlerinin iftihar kaynağı, kemal ve fazilet yiğitlerine yakışır şekilde yiğit, apaçık olarak fazilet (ahlakî meziyetler) sahibi, açık ve gizli kemâlâtı (manevi hasletleri/erdem) kendisinde bulunduran” ¹²¹ olarak tarif edilmiştir. Aynı zamanda vakfiyede “Hâlen Revnak-ı Sadâret-i Rûm¹²² olan Hazreti Mehmed Efendi” ¹²³ denilerek vâkıfın Rumeli Kazaskeri olduğu belirtildikten sonra, kendisine Cenab-ı Allah’tan dua edilmektedir. Daha sonra, Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin Kur’an’da geçen âyetlerin ¹²⁴ anlamını çok açık bir şekilde bildiği belirtilmektedir.

3. Vakfın Yapılmasına Sebep Olan Kurumlar (Müessesât-ı Hayriyye)

Vakfiyede, vakfın yapılmasına sebep olan ve vakfın konusunu oluşturan hayır kurumlarıdır ki bunlara Müessesât-ı Hayriyye denmektedir. ¹²⁵ Ankaravî Mehmed Emin

¹¹⁹ Ebu Davud, Süleyman bin Eş’as, *es-Sünen*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1988, Vesâyâ, 14.

¹²⁰ Miyase Koyuncu Kaya, “Vakıf Kurucusu Olarak Osmanlı Esnafı”, VD, Ankara 2014, S. 42, s. 35-50; Yasin Yılmaz, 2012, s. 66.

¹²¹ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 236.

¹²² **Sadâret:** Arapça sadr kelimesinden gelen, başta bulunma, öne geçme, sadrâzamlık, sadrâzamanın işi ve makamı, Rumeli ve Anadolu kazaskerliği anlamına gelmektedir; **sadr-ı Rûm:** Rumeli Kazaskeri (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1970, s. 1087-1089)

¹²³ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 236.

¹²⁴ Nahl, 16/ 96; Bakara, 2/110.

¹²⁵ Vakfın konusunun birinci kısmını oluşturan hayır kurumları: 1- Dinî hizmet verenler; bunlar cami, mescit ve zikir yerleri olan tekke ile zaviye vb. 2- Eğitim hizmeti verenler; medrese, mektep, dârülhadis,

Efendi vakfiyesinde vakfın gelirlerinin öncelikle bu kurumların hizmetinin yürütülmesinde sarf edilmesini şart koşturmuştur.¹²⁶ Vakfiyede geçen hayrî müesseseler aşağıda belirtildiği şekilde tablolandırılabilir.

Tablo 1: Vakfedilen Mülkler (Müessesât-ı Hayriyye)

Cinsi	Adedi	Bulunduğu Yer
Cami	1	Ankara, Cami-i Şerif
Medrese (1 dersane 10 odalı)	1	Ankara, Cami-i Şerif yakınında
Mektep	1	Ankara, Cami-i Şerif yakınında
Dârülkurrâ	1	Ankara, Medreseye bitişik yerde
Mescid	1	Ankara, Uzun Çarşı yakınında Han-ı Kebîr (Suluhan/Hasan Paşa Hanı/Ankaravî Hanı) içinde
Şadırvan ve çeşme	1	Ankara, Uzun Çarşı yakınında Han-ı Kebîr içinde Mescid-i Şerif yakınında
Çeşme (Su ve kanalları ile birlikte)	25	Ankara'nın çeşitli mahalleleri

Bu mülkler vakfın yapılmasının en önemli sebebidir. Bu eserler dinî, hayrî ve sosyal gayelere matuf olup, amme menfaatine tahsis edilmişlerdir. Bu kurumlar sayesinde vakıf toplumla bütünleşmiş ve kaynaşmıştır.

4. Vakfedilen Mülkler (Akarât-ı Mevkûfe)

Vakıflarda müessesât-ı hayriyyenin işlemesi ve devamlılığı için vakfın ihtiyaç duyduğu gelirleri sağlayan kaynaklara akarât-ı mevkûfe ya da kısaca mevkûfât¹²⁷ denilmektedir. Akarât-ı mevkufenin işletilmesi sayesinde elde edilen gelirler en başta

dârülkurrâlar, kütüphane vb. 3-Sosyal hizmet verenler; hastaneler, imaretler, hamamlar, sebil, çeşme vb. (Bkz. Bahaddin Yediyıldız, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu”, *VD*, Ankara 1984, S. 18, s. 5; Yasin Yılmaz, “Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları”, *VD*, 2011, S. 35, s. 39-59.

¹²⁶ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

¹²⁷ Bahaddin Yediyıldız, “Vakıf”, *MEBİA*, İstanbul 1986, C.13, s. 156.

müessesât-ı hayriyye olan kurumların giderlerine tahsis edilerek vakfın bakım onarım, faaliyet gideri ile orada çalışan personelin ücretleri ödenmiştir. ¹²⁸

Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfiyesinde akarât-ı mevkufe olarak vakfedilen mülkler aşağıdaki şekilde tablolaştırılabilir.

Tablo 2: Vakfedilen Mülkler(Akarât-ı Mevkufe)

Vakfedilenin Cinsi	Mevkisi	Miktarı (Detay Bilgi)	Kullanım Şekli
Han-ı Sagîr (Çukurhan)	Ankara, İplik Pazarı	Fevkânî 24 Oda, Tahtânî 23 Oda, 2 Ahır, 2 Kenef	Han
Dükkân	Ankara, İplik Pazarı (Han-ı Sagîr etrafı)	9 bab Kemer Dükkân, 6 bab Kemer Dükkân, 4 bab Dükkân	Dükkân
Han-ı Kebîr	Ankara, Uzun Çarşı Kurbu	Üst katta 63 Oda, Alt katta 30 Oda, 1 Çeşme (musluk), 2 Ahır, 8 Kenef, 4 dükkân	Han
Han-ı Kebîr	Ankara (Han-ı Kebîr etrafı)	Hana bitişik Tahmis Dükkânı, Tahmis dükkânına yapışık 11 bab dükkân, Hanın taşra duvarına yapışık 21 bab kemer dükkânı, hanın kapısı harici 4 bab dükkân, Han-ı kebîrin karşısında 7 dükkân	Han ve Dükkân
Dükkân	Ankara, Saraçhane Sokağı	26 dükkân	Dükkân
Dükkân	Ankara, Saraçhane Sokağı	2 dükkân	Dükkân

¹²⁸ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

Vakfedilenin Cinsi	Mevkisi	Miktarı (Detay Bilgi)	Kullanım Şekli
Dükkân	Ankara, Bezciler Sokağı	1 dükkân	Dükkân
Çift Hamam (Hasan Paşa Hamamı)	Ankara, Belkis Mahallesi	1 çifte hamam	Bay ve Bayan Hamamı
Hamam (Debbâğ-hâne Hamamı)	Ankara, Debbâğ-hane	Hamam	Hamam
Âsiyâb-ı Dakîkî (Uzunoluk Değirmeni)	Ankara, Bentderesi	1 Un Değirmeni	Un Değirmeni
Bahçe	Ankara, Kazlık	3 Kıta	Baklalık
Bağ	Ankara, Bağlum Karyesi Kayapınar Mevki	2 kıta	Üzüm
Bağ	İstanbul yakınında Bursa Kazasına Tabi Kanlıca Mevkinde	Bağ	Üzüm

Mevkûfât olarak 2 han, 2 hamam, 96 dükkân, 1 değirmen, 1 bahçe ve 2 bağ vakfedilmiştir.

5. Vakfın Tescili ve Tasdik Hücceti

Ebu Hanife'ye göre vakfın kurulmasından sonra, geçerli olabilmesi ve bağlayıcılık kazanmasının birinci yolu tescildir. Yani bir hakimin farazi bir yargılama

(murâfaa') sonucunda vakfın lüzumuna karar vermesidir.¹²⁹ Vakfın tescili için Osmanlılarda başvuru usûle göre, fikir ayrılığı olan bir meselede kadı, müçtehid imamlardan¹³⁰ birinin görüşü tercih ederek, ona göre hüküm verebilir ve bu hükmün geçerli olacağı hakkında İslam hukukçuları ittifak etmişlerdir. İçtihadî konuda bu şekilde verilen hüküm de bağlayıcıdır.¹³¹

Vâkîf hayatta iken yapılan tescilde şöyle yol izlenir;

Vâkîf, bir aynı (malı) bütün geçerlilik şartlarına uygun bir şekilde vakfeder ve tayin ettiği mütevellîye teslim eder. Mütevellî teslimden sonra vakfın konusu olan malın, zilyedi olur. Daha sonra vâkîf, hâkime müracaat eder ve vakıf yaptığını, müebbed masraflar tayin eylediğini ve mütevellîye teslim ettiğini söyler. Ancak, İmam Az'âm Ebu Hanîfeye göre vâkîf, vakıf gayr-ı lâzımdır, vakıftan rücû ediyorum diyerek zilyed aleyhine dava açar ve mütevellîyi mahkemeye davet eder. Mütevellî de vâkîfın bu iddiasına karşı, yapılan vakfın İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre lâzım bir akit olduğunu ileri sürer ve iade edemeyeceğini söyler. Hâkim bu anlaşmazlığı çözmek için meseleyi hukuken tetkik eder. Hukukî bir düzenleme ile vakfın lâzım ve gayr-i lâzım olduğu belirtilmemiş olduğundan, bu hususta hukukçuların görüşlerini araştırıp ve değerlendirerek, vakfa en hayırlı ve uygun olanını¹³² kendisine göre fetva verilen görüşü¹³³ esas kabul eder. Neticede vakfın faydasına olan ve vakfın lâzım olduğunu kabul eden İmameyn'in görüşüne uyarak, vakfın sıhhatine ve bağlayıcılığına karar verir.¹³⁴

¹²⁹ İbn Âbidin, *Reddu'l-Muhtar Ala'd-Dürri'l-Muhtar*, Mısır, 1966, IV, s. 343; Burhaneddin İbrahim b. Musa Trablusi, *el-İs'af fi Ahkami'l-Evkaf*, Mısır. 1292, s. 3-4; Yasin Yılmaz, *Kanûnî Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*, VGM Yay., Ankara 2008, s. 59.

¹³⁰ Bunlar: İmam Âz'âm Ebu Hanîfe, İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed eş-Şeybani'dir.

¹³¹ İbn Âbidin, 1966, s. 343; Ali Haydar, *Tertibu's-Sunuf fi Ahkami'l-Vukuf*, Dersaadet 1337-1340, s. 288.

¹³² Ali Haydar, *age.*, s. 25.

¹³³ Ali Haydar, *age.*, s. 10-13.

¹³⁴ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Genişletilmiş II. Baskı, OSAV, İstanbul 1996, s. 156-157; Yasin Yılmaz, 2008, s. 59.

Ankaravî Mehmed Emin Efendi; İstanbul'da, 24 Mayıs 1686 Cuma günü, İstanbul Kadısı **Abdulhay oğlu İbrahim Efendi** hazır bulunduğu mahkemede bir vakıf yaparak, Müderris **Mehmed Efendi**, Müderris **Hasan Efendi b. Abdullah**'ın şahitliğinde, Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin vekili **Umdetü'l-Müderrisâni'l-Kirâm Cevherizâde Mehmet Efendi**'nin vakfin tescil edilebileceğini belirtmesi üzerine **Rumeli Kazaskeri Mehmed** tarafından tasdik edilmiştir. Aynı zamanda tecil mütevellisi¹³⁵ olarak da **Şeyh Mehmed Efendi b. Halil Efendi** atanmıştır.

Ankaravî Mehmed Emin Efendi, vakfiyesinin tescil edildiği 24 Mayıs 1686 tarihinde rumeli kazaskeridir.¹³⁶ Bu tarihte rumeli kazaskeri olarak Ankaravî Mehmed Emin Efendi'den başka görev yapan rumeli kazaskeri bulunmadığından¹³⁷ vakfiyesini kendinin tasdik etmiş olduğunu düşünmekteyiz.

Vakıf, sadakaya benzemesinden dolayı, vakfin konusunu teşekkül eden mülkü vakfettim demekle bitmemekte, aynı zamanda bu mülkün maddi bir fiil olan teslim ve tesellüme ihtiyacı vardır. Vakfedilin malın mülkiyeti vakfedenden çıkarıyorsa da, mülkiyetin tamamen Allah'a yani kamuya geçmesi için mütevellie teslim edilmesi şarttır. Bu durum gerçekleşmediğinde temlik manası tam olarak ortaya çıkmamaktadır.¹³⁸ Bundan dolayı Mehmed Emin Efendi yaptığı vakfin bağlayıcılık kazanması için vakfedilen mülkleri vakfiyeye yazarak, bütün hukuki geçerlilik şartlarına uygun olarak mülklerini vakfetmiş ve bu mülkleri tecil mütevellisi olan Şeyh Mehmet

¹³⁵ **Tescil Mütevellisi:** Vakfin kuruluşuna ilişkin farazî davada vakfin tescilini mürâfaalı bir duruşma ile gerçekleştirmek için vâkıf tarafından belirlenen mütevellidir. Bu mütevellî vakfiyenin tescilinden sonra görevi sona erer. (Nazif Öztürk, "Mütevellî", *DİA*, İstanbul 2006, C. 32, s. 218).

¹³⁶ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 236.

¹³⁷ Rumeli Kazaskerleri olarak 1686 yılında görev yapanlar; Esirî Mehmed Efendi'nin kardeşi Mustafa Efendi (Rebiülevvel 1094-Cemâziyelevvel 1096/**Şubat 1683-Nisan 1685**) Ankaravî Mehmed Emin Efendi (2. defa: Cemâziyelevvel 1096-8 Zilkade 1097/**Nisan 1685-26 Eylül 1686**), Hoca Saadettin Ebu Saidzâde Feyzullah Feyzi Efendi (1. defa: 8 Zilkade 1097-Ramazan 1098/**26 Eylül 1686-Temmuz 1687**) (Süreyya, C. 4, s. 1151, Nuran Bakır, *XVII. Asrın İkinci Yarısında Payeli ve Bilfil Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri*, Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1966, s. 60-80; Şeyhî, 1989, s. 544-545; Tahsin Özcan, 2003, s. 461)

¹³⁸ Ebussuûd Efendi, *Risale Fi Ba'di Mesâili'l-Vakf*, SK, Esat Efendi, nr. 1152, vrk 156b-157a.

Efendi b. Halil Efendi vakfiyede “yürürlükteki usul ve hukukî kaideler çerçevesinde vakfedilen mülkler mahallerinde teslim aldığı”¹³⁹ belirtmiştir.

Bunun üzerine, vâkıfın vekili Umdetü'l-Müderrisini'l-Kirâm Cevherîzâde Mehmet Efendi ile müteveli Şeyh Mehmet Efendi b. Halil Efendi'nin de hazır bulunduğu farazi yargılanma yapılmıştır.¹⁴⁰ Vâkıf'ın vekili Umdetü'l-Müderrisîni'l-Kirâm Cevherîzâde Mehmet Efendi “İmam-ı A'zam Ebu Hanife Hazretleri katında akarların vakfı sahih olup, ancak lâzım (bağlayıcı) olmadığından ve yine vakfedilen mukaatalı arsalar üzerindeki mülk olan bina ve ağaçların başka cihete vakfiyeti bazı ileri gelen meşayih katlarından sahih olduğundan ziyade vâkıfın vakfın menfaatini kısmen veya tamamen kendine şart etmesiyle İmam-ı Muhammed ibni Hasan-ı Şeybani Hazretleri katında vakıf batıl olduğundan yukarıda adı geçen akarlar, binalar ve ağaçların tamamının vakfiyetlerinden vekâletle rücû¹⁴¹ ettim”¹⁴² diyerek akarların vakfiyetinden vazgeçmiştir.

Bunun üzerine müteveli “Akarların vakfiyeti İmam Ebu Yusuf Hazretleri katında, vakfın menfaati vâkıfa şart edilmiş olsa dahi, vâkıf tarafından mücerred olarak “vakfettim” ifadesi vakfın lâzım (bağlayıcı) olması açısından yeterli olduğu, mukaatalı arsalar üzerindeki mülk, binalar ve ağaçların başka cihete vakfiyeti bazı ileri gelen meşayih katlarında sahih olduğunu”¹⁴³ belirtilerek rücû talebini reddetmiştir.

Bunun üzerine, vâkıfın vekili Umdetü'l-Müderrisîni'l-Kirâm Cevherîzâde Mehmet Efendi söylenenlere kani olamayınca bu sefer “akarın vakfiyeti sahih olup, lakin İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye göre vakfın sahih olması vakfın lâzım olmasını gerekli kılmadığından vakıftan rücû eyledim”¹⁴⁴ diyerek tekrar vakfetmekten

¹³⁹ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 239.

¹⁴⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

¹⁴¹ **Rücû:** Dönme, sözünden dönme, sözünü geri alma (Devellioğlu, s. 1080)

¹⁴² Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 241.

¹⁴³ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 241.

¹⁴⁴ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 241.

vazgeçmiştir. Onun bu sözüne vakfın mütevellisi “*İmam-ı Azam katında sıhhat lüzumu müstelzim değildir. Lakin İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ne zamanki vakıf sahîh olsa müstelzimi lüzum (bağlayıcı) olmasına ittifak etmiştir*”¹⁴⁵ diyerek vakfın lüzumu yönünde hüküm verilmesini talep eder.

Bunun sonucunda, vakfiye, vâkıf ile mütevellî arasında bir dava konusunu teşkil etmiş olup, kamu menfaatini esas alan hâkim, Vakfın sahih ve lâzım olduğunu kabul eden İmameyn’in görüşünü benimseyerek vakfın sıhhatine ve bağlayıcılığına hüküm vermek suretiyle vakfı tescil etmiştir.¹⁴⁶ Ardından “*Vakfedenin mükâfatını çok cömert ve kerîm olan Allah verir*” diyerek sözünü tamamlamıştır.¹⁴⁷

Ankaravî Mehmed Efendi vakıf yapmakla ilgili prosedürü yerine getirmek suretiyle vakfiyesini hazırlamıştır. Vakfın tescil tarihi vakfiyenin sonunda “*fi gurre-i recebü’l-ferd lisene seb’a ve tis’ine ve elf*” (1 Recep 1097/24 Mayıs 1686) olarak belirtilmiştir.¹⁴⁸

Vakıf kurulmasında aleniyet şart olması sebebiyle vakfiyenin düzenlenmesinde orada hazır bulunanların isimleri ve unvanları yazılmaktadır.¹⁴⁹ Tescile şahitlik edenler ise, vakfiyenin şuhudu’l-hal kısmında;

Fahrü’l-müderrişîni’l-kirâm Ali Efendi eş-Şehir Başmaccızâde, Umdetü’l-müderrişîni’l-kirâm Uşşakî Mustafa Efendi, Fahrü’l-müderrişîni’l-kirâm Hayatîzâde Ebu Bekir Efendi, Fahrü’l-müderrişîni’l-kirâm Semî Mehmed Efendi Tezkereci Hazret-i Vakıf, Mefharü’l-kuzâtî’l-İslâm Kethüdazâde Abdurrahman Efendi, Mefharü’l-kuzât Hasan Efendi tâbi‘ Hazret-i Vâkıf, Mefharü’l-kuzât Ali Efendi Kethüdâ-yı Hazret-i Vâkıf, Fahrü’l-müderrişîn Mehmed Efendi tâbi‘ Hazret-i Muvakıtnâib, Mehmed Çelebi

¹⁴⁵ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 241.

¹⁴⁶ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 242.

¹⁴⁷ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 241.

¹⁴⁸ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 242.

¹⁴⁹ Hasan Yüksel, “Vakfiye”, *DİA*, C. 42, s. 469.

ibn İbrahim el-Keşşâf, Fahrü'l-müderrişîn Hüseyin Efendi eş-Şehir Bikadzâde, Ali Çelebi ibn Halil, Abdullah Çelebi ibn Mustafa ve gayruhum minel huzzar¹⁵⁰ olarak belirtilmiştir.

C. Vâkıfın Şartları

Vakıf literatüründe, “vâkıfın şartları, Şâri’in nassı gibidir”¹⁵¹ anlayışından dolayı, vâkıfların vakfiyedeki şartlarına titizlikle uyulması gerekmektedir. Vakfiyelerde önemli yer tutan şartlar, vakfın yönetimi, hizmetlerin devamlılığının sağlanması ve hizmetlerin aksamaması için Vakfedilen mülklerin nasıl yönetileceği, gelirlerin nasıl tahsil edileceği, görevlilerin görev, yetki ve sorumlulukları ile bu görevlilerin alacakları ücretler ve gelirlerin sarfına yönelik şartları içermektedir.¹⁵²

Ankâravi Vakfiyesi’nde bu şartlar şöyledir:

1. Müteveli ile İlgili Şartlar

Vakfın yönetimini gerçekleştiren müteveli ile ilgili şartları ihtiva etmektedir.

a. Vâkıf, vakıf tevliyetini hayatta olduğu sürece kendisine şart koşturmuşur.¹⁵³

b. Kendisinden sonra batın tertibi üzere evladlarına şart koşturmuşur.¹⁵⁴

c. Evlad-ı evladından sonra da dar-ı saltanatta şeyhülislâm olanların kethüdalarına şart koşturmuşur.¹⁵⁵

2. Hayır Kurumlarının İhtiyaçları ile İlgili Şartlar

Vakfın ana konusu olan hayır kurumlarında hizmetlerin devam etmesi için malzemenin temini ve nasıl kullanılacağına dair şartlardır.

Vâkıf, vakfiyede camide günlük olarak mum yakılması için 6 akçe ayrılmasını şarta bağlanmıştır¹⁵⁶.

¹⁵⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 242.

¹⁵¹ İbn Âbidin, el-Ukûdü’l-Dürriyye fî Tenkihi’l-Fetâvâ el-Hamidiyye, Mısır 1300/1883, C. 4, s. 433-434.

¹⁵² Yasin Yılmaz, 2008, s. 61.

¹⁵³ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

¹⁵⁴ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

¹⁵⁵ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

Vakfın konusu dışında, ancak onlarla bağlantılı olarak ortaya konulan yılda bir veya iki defa yapılacak hizmetlerle ilgili olarak kandiller için senede altı vukiyye¹⁵⁷ (7 kilo 686 gr) zeytin yağı ve her yıl Berat gecelerinde mihrap önünde yakılmak üzere yirmi vukiyye (25 kilo 620 gr) bal mumu satın alınması şarta bağlanmıştır.¹⁵⁸

Ayrıca, vâkıf cami-i şerif yakınında yer alan medresede sakin olan öğrencilere günlük 3 akçe burs verilmesi şarta bağlanmıştır.¹⁵⁹

3. Hayır Kurumları İhdas Edilmesi ve Yönetilmesi ile İlgili Şartlar

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendinin Ankara'nın dışında medrese kurulmasını şarta bağlamıştır. Medrese ile ilgili olarak;

Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfiyesinde, vâkıfın evladının soyu tükenmesi durumunda, vakfın gelirinin fazlası vakfa nâzır olan Şeyhülislâm Hazretleri marifetiyle İstanbul'da, uygun bir bölgede 12 oda ve bir dershaneden müteşekkil bina inşa edilmesi, bunu üç medrese olacak şekilde düzenleyerek üç görevli ulûm-ı nâfi'a dersi vermesini, birinci medresede görev yapan müderrise günlük 50 akçe, ikinci medresede görev yapan müderrise 40 akçe ve üçüncü medresede görev yapan müderrise 30 akçe verilmesi vasiyet etmiştir.¹⁶⁰

Vâkıf, vakfiyede İstanbul'da inşa edilecek medresenin tevliyetinin şeyhülislâm kethüdaları tarafından yürütülmesini ve bu görev için de günlük 10 akçe verilmesini şarta bağlamıştır.¹⁶¹

¹⁵⁶ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 239.

¹⁵⁷ **Okka:** Okıyye, vukiyye, vakıyye veya kısaca kıyye ve hokka isimleriyle de anılmaktadır. XVI-XVII. yüzyıllarda Macaristan'da kullanılan 400 dirhemlik Osmanlı okkaları için 1259,2 gr. ve 1281 gr. olmak üzere iki değer verilmektedir (Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Okka", *DİA*, İstanbul 2007, C.33, s. 339-339). Bu çalışmamızda 1 vukiyye (okka) = 1281 gr olarak değerlendirilmiştir.

¹⁵⁸ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.239.

¹⁵⁹ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.239.

¹⁶⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.240.

¹⁶¹ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.238.

4. Hayır Kurumlarının Personel İstihdamı ile İlgili Şartları

Vâkîf, vakfın konusunda olan hayır kurumları için de bazı şartları ortaya koymuş olup, bu şartlar daha çok hayır kurumlarında görev alacak olan personelin özellikleri, statüleri, çalışma şartları ve özlük hakları ile ilgilidir. Hayır kurumlarının şartları ise şöyle sıralanabilir:

a. Vakfın en büyük birimi ve herkesin faydalandığı külliye'nin merkezinde yer alan caminin vaiz, hatip, imam, müezzin ve yardımcı hizmetlerde çalışan personel ile ilgili şartlar,¹⁶²

b. Medresede bulunan öğrencilere ilim öğretecek personel ile ilgili şartlar, ¹⁶³

c. Mescid-i şeriflerde, hizmet edecek personel ile ilgili şartlar, ¹⁶⁴

d. Dârü'l-kurrânın eğitim ve öğretim hizmetlerinde istihdam edilecek personel ile ilgili şartlar,¹⁶⁵

e. Ankara'nın çeşitli mahallerindeki çeşmelere taşradan gelen suyun dağıtımı ile bakım ve onarım hizmetlerinde çalışacak personel ile ilgili şartlar,¹⁶⁶

f. İstanbul'da kurulacak medresede eğitim ve öğretim hizmeti verecek personel ile ilgili şartlar,¹⁶⁷

Böylece vâkîf, yaptığı vakfın belirlenen şartlar doğrultusunda hizmetin devamlılığını için vakfiyede açık olarak belirtmiştir.

Vakîf kurumlarında çalışan personelin özellikleri, statüleri ve özlük hakları ile ilgili şartlar dördüncü bölümde detaylı açıklanacaktır.

¹⁶² Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.238.

¹⁶³ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.238.

¹⁶⁴ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.239.

¹⁶⁵ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.239.

¹⁶⁶ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.239.

¹⁶⁷ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.240.

5. Vakıftan Yararlanacaklar ile İlgili Şartları

Ankaravî Mehmed Efendi vakfindan yararlanacak olanları vakfiyede belirtmiş olup, bu şartlar vakfın gayesi ile ilgili şartlardır. Vâkıfça kendisine vakfın menfaatleri şart olunan, yani kendisine cihet şart ve tahsis edilenlere *mevkûfun aleyh*,¹⁶⁸ *meşrûtunleh* veya *masraf-ı vakıf* denilmiştir.¹⁶⁹

Vakfiyede bu şartlar aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

a. Cami-i şeriften faydalananlar “*âmmе-i müslimîn için*”¹⁷⁰ denilerek, zengin fakir ayırt etmeden tüm Müslümanların istifadesine sunulmuştur.

b. Sıbyan mektebinden “*hâlen izn-i şerîfleriyle içinde sıbyan-ı müslimîn ve gılman-ı muvahhidîn*”¹⁷¹ denilerek Müslüman çocukların istifadesine sunulmuştur.

c. Medreseden faydalananlar “*hâlen hücerâtında izn-i şerîfleriyle talebe-i ulûm sakinler olup*”¹⁷² denilerek, medresede kalan öğrencilerin istifadesine sunulmuştur.

d. Dârülkurrâdan faydalananlar “*tâlibîne tecvîd ile ta’lîm-i Kur’ân-ı azîmü’ş-şan eyleyüp*”¹⁷³ denilerek isteyenlerin/öğrencilerin istifadesine sunulmuştur.

e. Şehrin çeşitli mahallerine inşa edilen 25 adet çeşmelerden kimlerin faydalanacağı ise “*âmmе-i nâs intifâ‘ ve isti‘mâl etmededirler*”¹⁷⁴ belirtilerek, dini aidiyet aranmaksızın tüm halkın istifadesine sunulmuştur.

6. Vâkıfın Kurumlara Tavsiyesi

Vakıf belli bir süre belirtilerek kurulması hususunda İslam Hukukçuları arasında farklı görüşler olmakla birlikte, Osmanlı uygulamaları esas alındığında vakfın

¹⁶⁸ Pakalın, II, 498.

¹⁶⁹ Ömer Hilmi, 1307, m. 7; Yasin Yılmaz, 2012, s. 77.

¹⁷⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.236.

¹⁷¹ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.236.

¹⁷² Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.236.

¹⁷³ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.238.

¹⁷⁴ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 237.

sahih olması açısından sürekliliği yani belli bir zamana bağlı kalmaksızın ebedi olması kural olarak benimsenmiştir.¹⁷⁵

Vâkîf, vakıf hizmetinin devamlılığını istemiş olup, bunun için de vakfiyede belli bir süreye bağlı kalmadan vakfın mütevellisi başta olmak üzere bütün görevlilerin vasıfları, çalışma şartları, görevleri ve alacakları ücretlerini açık olarak belirtmiştir. Aynı zamanda, vâkîf vakfın şartlarına riayet edilmesini istemiş, ancak vakıf şartlarına tamamen uyulması mümkün olmazsa vakfın tüm gelirinin ehl-i İslama infak olunmasını vasiyet etmiştir.¹⁷⁶

II. ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ VAKFININ ÖZELLİKLERİ

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfı, incelediğimiz vakfiyeye göre vakfın fonksiyonu itibarıyla aşağıdaki vakıf gruplarına girmektedir.

A. Vakıf Muamelesine Göre Vakfın Özelliği

Ankaravî Mehmet Emin Efendi, vakıf muamelesinin bağlayıcılık kazanması açısından lâzım (lüzûm)¹⁷⁷ vakıflar grubuna girmektedir. Çünkü vakıf, hukuk kurallarına göre hâkimin farazi bir yargılama (murâfaa‘) sonucunda vakfın lüzumuna karar verilerek, tescil edilmiş ve tescil işleminde “*âmmе velâyetini*” temsil eden kadı (hâkim) hüküm vermiştir. Tescil İslam Hukukunun vakıfla ilgili belirtilen şartlarına uyularak yapılmasından dolayı vâkîf ya da mirasçısının artık böyle bir vakıf muamelesinden dönmesi mümkün değildir. Çünkü bağlayıcılık kararından sonra kadı(hâkim) dahi böyle bir vakfı iptal edemez.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Adnan Ertem, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, VD, S. 36, s. 28.

¹⁷⁶ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 242.

¹⁷⁷ İslam Hukukunda “lüzûm” akdın bağlayıcı olması ve tarafların tek taraflı iradesiyle feshinin mümkün olmamasıdır (Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Hamdi Furat, “İslam Hukukunda Vakıf Akdinin Bağlayıcılığı”, *İÜİF Dergisi*, İstanbul 2012, S. 27, s. 61-84).

¹⁷⁸ Ömer Hilmi, 1307, m.4; Yasin Yılmaz, 2012, s. 53.

B. İntifa Yönünden Vakfın Özelliği

Ankaravî Mehmet Emin Efendi vakfının gelirlerinin değerlendirilmesi hususunda vakfiyesinde, cami, mescid, medrese, dârülkurrâ, sıbyan mektebi, çeşme gibi doğrudan faydalanılan gayrimenkullerinde, yani “*müessesât-ı hayriyye*” kurumlarında çalışan personelin ücretlerinin ödenmesini ve bu kurumların devamlılığının sağlanması için masraflarının karşılanmasını şarta bağlamıştır. Öncelikle hayrî eserlere destek verilmesini yönüyle vakfın hayrî vakıf olduğunu söyleyebiliriz.¹⁷⁹ Ancak, bu müessesenin giderlerinin karşılanmasından sonra kalan meblağın hayatta olduğu müddetçe kendisine, vefatı sonrasında evlatlarına verilmesi ise zürrî vakıf özelliği göstermektedir.

Zürrî vakıflar, vakfedilen malın gelirinin tamamı veya tamamına yakını, vâkıfın evlad ve ahfadına tahsis edilen vakıflardır. Bu tür vakıflarda hayır şartı ya semboliktir ya da nesebin yok olmasıyla mümkündür.¹⁸⁰

Zürrî vakıfların büyük kısmında ilk mütevellinin, hayatta olduğu sürece, vâkıfın kendisi olduğunu ve vefatından sonra da batın tertibi üzerine evladına şart koştuğu görülür¹⁸¹. Ankaravî Mehmed Emin Efendi ise vakfiyesinde “*Tevliyet-i mezbûre zât-ı sûtûde-i hazretlerine ve ba‘dehû evlâdlarına ve evlâd-ı evlâdlarına meşrût ola*”¹⁸² şartını koşmuş olup, Vakfın ilk mütevellisi kendisini tayin etmiştir. Kendisinin vefatı üzerine evlatlarına, sonra da evlâd-ı evlâdlarına şart koşturmuştur.

“*Evlâd*” tabiri Arapçada çoğul ifade etmesine rağmen dilimizde tekil olarak kullanılmaktadır. Bundan dolayı evlâd lafzı bir defa zikredilirse, sadece vâkıfın çocukları anlaşılmaktadır. Bu duruma göre torunlar istihkak sahibi olamazlar ve vâkıfın çocukları ölünce vakfın gelirleri fakirlere kalır. “*Evlâd*” lafzı iki defa zikredildiğinde

¹⁷⁹ Ali Haydar, 1337-1340, md. 95-97; Yasin Yılmaz, 2012, s.13.

¹⁸⁰ Yasin Yılmaz, *age.*, s. 13.

¹⁸¹ Yasin Yılmaz, 2014, s. 61.

¹⁸² Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

yani vâkîf, “*çocuklarıma ve çocuklarımla çocuklarına*” dediğinde, “*veledime ve veledimin veledine*” tabirinden farklı olarak, bu ifade bütün batınların istihkak sahibi olduğuna işaret etmektedir.¹⁸³

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi, vakfiyede “*ba‘dehû evlâdlarına ve evlâd-ı evlâdlarına meşrûta ola*” şeklinde ifade kullanarak, bilinen lafız üç defa kullanıldığından, kendisinden sonra asırlar boyunca batın tertibi üzere bütün batınların istihkak sahibi olduğunu işaret etmektedir.¹⁸⁴ Bu yönü ile Ankaravî Vakfı, zürri vakıf özelliği taşımaktadır.

Zürri Vakıflarda tevliyet aile fertlerinde kaldığı gibi bazen de aile dışından güvenilir bir kişiye şart edilirdi.¹⁸⁵ Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesinde soyunun tükenmesi üzerine tevliyeti “*evlâd-ı evlâdından sonra dâr-ı saltanatta şeyhülislâm olanların kethüdâlarına meşrûta ola*”¹⁸⁶ şeklinde belirterek, saltanattaki Şeyhülislâmın kethüdalarına bırakmıştır

Yine, vakfiyede “*şürû-ı mezkûre ri‘âyeti bi’l-küllîye müte‘azzir olur ise, mecmû‘-i gallât fukarâ-yı ehl-i islâma tasadduk ve infâk oluna*” denilerek, vakıf şartlarının tamamen ifa edilmesi mümkün olmadığında, tüm gelirlerin Müslüman fakirlere dağıtılacağı vurgulanmıştır. İmam Ebu Yusuf’a göre zürri vakıfların sahihliği ancak bu şartın konulmasıyla geçerli olacağı belirtilmiştir.¹⁸⁷

Bu çerçevede, Ankaravî Vakfı zürri bir vakıftır. Ancak, bazı araştırmacılar zürri vakıfları “*tam aile*” ve “*yarı aile*” vakıfları¹⁸⁸ diye ikiye ayırmıştır. Vakıflar Genel

¹⁸³ Ali Haydar, 1337-1340, md. 644; Yasin Yılmaz, 2012, s. 55.

¹⁸⁴ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

¹⁸⁵ Reyhan Şahin Allahverdi, 2016, p. 313-328.

¹⁸⁶ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

¹⁸⁷ Yasin Yılmaz, 2014, s. 61.

¹⁸⁸ Gelirinin bir kısmını vakıf kurucusunun kendisine, aile fertlerine, akrabalarına veya diğer kişilere tahsis edilen vakıflara “*yarı ailevî vakıflar*”; gelirinin vakıf kurucusunun kendisine, ailesine ve diğer yakınlarına tahsis edilen vakıflara “*ailevî vakıflar*” olarak adlandırılmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, “Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumu ve

Müdürlüğü Arşivi'nde ise tam aile vakıfları “zürrî”; yarı aile vakıfları ise “hayrî-zürrî” şeklinde tasniflenmiştir.¹⁸⁹ Ankaravî Vakfı'nın hem hayrî hem de zürrî özelliği olduğundan “yarı aile” vakıf ya da “hayrî-zürrî” vakıf olarak nitelendirilmesi mümkündür.

C. Yönetimine Göre Vakfın Özelliği

Evkaf Nezareti kurulduktan sonra bazı vakıfların hem mütevellisi hem de nazırı, bazı vakıfların ise sadece nazırı olmak sıfatlarına haiz olunca, yönetimlerine göre vakıf çeşitleri ortaya çıkmıştır.¹⁹⁰ Bu vakıflar, mazbut ve mülhak vakıflardır. Mazbut vakıflar, Evkaf Nezareti'nce yönetilen vakıflardır. Mülhak vakıflar ise, Evkaf Nezaretin kontrolünde mütevellileri tarafından yönetilen vakıflardır.¹⁹¹

Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfiyesinde hayatta olduğu sürece vakfın tevliyet ve nezaret görevinin kendisinde olduğunu, vefatından sonra da bu görevi batın tertibi üzere çocuklarına bırakılmasını şart koşturmuştur.¹⁹² Osmanlı Hukuk düzenlemelerinde bunlara “meşrûta müteveli” denilmiştir. Çünkü, bu müteveli, vâkıf tarafından kendisine tevliyet şart edilen şahıstır. Bu tevliyet hakkına “evlâdiyet meşrûtası” ya da “meşrûta tevliyet” denilmiş ve genellikle vakıflar, böyle vakıflarda evlâdlarını müteveli olarak tayin etmişlerdir.¹⁹³

Vakıf Müessesesi”, VD, Ankara 1982, c.XV, s. 23-53; Hasan Yüksel, “Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Sürecinde Türk Ailesi*, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, II, Ankara Aralık 1992, s. 468)

¹⁸⁹ Yasin Yılmaz, “Vakıf Kurumunun Dayandığı Temel Referanslar ve Zürrî Vakıfların Vakıf Sistemindeki Yeri”, *Dini Araştırmalar*, Haziran 2014, C. 17, S. 44, s. 53.

¹⁹⁰ Yasin Yılmaz, 2012, s. 57.

¹⁹¹ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 287-288.)

¹⁹² Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

¹⁹³ Yasin Yılmaz, 2012, s. 57.

Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfı idari olarak 1836 yılına kadar vakfiyede belirtilen şartlara göre idare edilmiş, ancak 1836 yılından sonra mütevelliliği boşta kalınca mazbut vakıf statüsüne alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLÂM ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ VAKFININ

KURULUŞU VE KURUMLARI

I. ANKARAVÎ VAKFININ KURULUŞU

Vakfın doğmasında vâkıfın zihniyeti, dünya görüşü, duygu ve düşünceleri, fitratı ile dönemin ruhu/yükselen değerleri, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel durumu, toplumun ahlakî ve zihnî yapısı belirleyici unsurlardır. Bu unsurların bir veya birkaçının etkisi ile harekete geçen vâkıf öncelikle vakıf hizmeti düşüncesinin plan ve projesinin tasavvurunu yapmakta, sonra tasarladığı düşünce doğrultusunda fiziki yapılaşmayı tamamlamakta, daha sonra da vakfiyenin yazılmasını sağlayarak kurmuş olduğu vakfa hukukî statü kazandırmaktadır.¹⁹⁴

Ankaravî Mehmed Emin Efendi doğduğu şehir Ankara'yı tasarladığı vakıf eserleriyle ihya eylemiş olup, bu eserlerini vakfiyesi ile tescillemiştir. Vakfiyesine bağlı olarak;

Ankara Hoca Paşa Mahallesi¹⁹⁵ Karaoğlan semtinde¹⁹⁶ külliye tarzına; ¹⁹⁷ bir cami, cami yakınında bir dersane ve on odadan müstemil bir medrese, medreseye bitişik dârülkurrâ ve yine cami yakınında bir sıbyan mektebi yaptırmıştır. Cami yakınında Belkıs Mahallesinde arsası merhum Hasan Paşa Vakfına mukâataalı, binası mülk olan Hasan Paşa Hamamını da vakfına vakfetmişti.

¹⁹⁴ Seyfettin Erşahin, “Vakıf Düşüncesini Doğuran Temel Dinamikler Üzerine”, *İslamî Araştırmalar Dergisi*, Vakıf Medeniyeti Sempozyumu 12-13 Mayıs 2003, C. 16, s. 323.

¹⁹⁵ **Hoca Paşa Mahallesi:** Zincirli Camii'nin yukarısı kısımlarını kapsayan Ankara'nın nüfus yoğunluğu bakımında kalabalık olan eski bir mahallesidir. Zincirli (Kazasker) Camii de bu mahalle içinde yer almaktadır (Gökçe Günel, Ali Kılıcı, “Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Harita'da Ankara'yı Tanımak”, *AAD*, 2015, S. 3 (1), s. 100).

¹⁹⁶ Güray Kırpık ve diğerleri, 2015, C. 3, s. 334.

¹⁹⁷ Abdülkerim Erdoğan ve diğerleri, *Osmanlıda Ankara*, ABB Yay., Ankara 2007, s. 233; Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s.72.

Yine, hân-ı kebîr olarak bilinen hânın içinde bir mescid inşa eylemiştir. Ayrıca, şehrin muhtelif yerlerinde 25 adet çeşme inşa ederek, Elmadağ mevkiinden bu çeşmelere su getirmiş ve bu suya bakımı için personel görevlendirmiştir. Aynı zamanda vakfiyesinde İstanbul'da uygun görülen bir mahalde medrese inşa edilmesini vasiyet etmiş ve bu medrese de 1707 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Ankara'daki ve İstanbul'daki vakıf hayatının giderlerini karşılamak için Ankara'da çok sayıda akar vakfetmiş ve bu akarların bir kısmı kendi mülkü olup, bir kısmı ise satın aldığı mülkler ile kiraladığı mukâtaalı arsa ve hamamlardan oluşmaktadır. Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin bu vakfettiği eserlerini yönetmesi ve devamlılığının sağlanması için tesis ettiği müessese arşiv kayıtlarına bağlı olarak Ankaravî Vakfı,¹⁹⁸ Ankaravî Mehmed Vakfı,¹⁹⁹ Ankaravî Mehmed Efendi Vakfı,²⁰⁰ Emin Mehmed Efendi Vakfı,²⁰¹ Şeyhülislâm-ı Esbak Ankaravî Mehmed Efendi Vakfı,²⁰² Merhum Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi Vakfı²⁰³ ve Şeyhülislâm-ı Esbak Merhum Mehmed Emin Efendi Evkafı²⁰⁴ şeklinde farklı isimlerle geçtiği görülmektedir. Biz de çalışmamızda vakfı kısaca “**Ankaravî Vakfı**” olarak tanımlayacağız.

II. ANKARAVÎ VAKFINİN KURUMLARI

Vakfin kurumları, vakfin kurulmasına sebep olan ve vakfin konusunu teşkil eden müesseselerdir. Bu müesseseler incelendiğinde, Vakfin kurumları, Ankara'da Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesi ve mülhak diğer birimler ile

¹⁹⁸ AŞŞ, MK, 210/896, sr. 235; Rifat Özdemir, 1998, s.71.

¹⁹⁹ AŞŞ, MK, 210/896, sr. 235.

²⁰⁰ EV.MH, BOA, No: 00916-00388

²⁰¹ İlhan Ovalıoğlu ve diğerleri, *Belgelerle Osmanlı Dönemi Ankara*, ABB Yay., Ankara 2014, s. 27.

²⁰² A.MKT.MHM, BOA, No: 00753-00089-001-00.

²⁰³ C.EV, BOA, No: 00275-14015-001; VGM Defter, VGMA, No: 00268-00055

²⁰⁴ VGM Defteri, VGMA, No: 601.107, s. 206, sr. 270.

vakfın devamının sağlanması için vakfedilen mülkler şeklinde iki kısımda ele almak mümkündür.

A. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesi

Külliye, cami esas olmak üzere çevresinde çeşitli sosyal görevi olan binaların düzenlemesi suretiyle meydana getirilmiş bir binalar kompleksi olarak tarif edilmektedir.²⁰⁵

Osmanlı Devletinde külliyeler çok sayıda sosyal yapıyı bünyelerinde barındırmaktaydı. Vakıflar sayesinde bu külliyeler icra ettikleri faaliyetlerini uzun yıllar devam ettirmişlerdir. Osmanlıda görülen örnekler üzeri camii, medrese, türbe, mektep, imaret, dârüşşifâ, han, çarşı, dükkânlar, hamam, sebil, çeşme, muvakkithâne, evler, ahır vb. yapılarının çoğunu veya bazılarını bünyelerinde barındıran kulliyelerle şehirler gelişmiş veya bunlar etrafında yeni yerleşim alanları oluşmuştur.²⁰⁶ Vakıfların külliye sistemi ile şehrin gelişmesinde hissedilen olumlu gelişmeler Ankara’da da görmek mümkündür. Eski Ankara’yı yerli ve yabancı seyyahlar şehrin vakıf eserleriyle imar edildiğini belirterek, Ankara’yı bir vakıf şehri olarak anlatmışlardır.²⁰⁷

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfı’nın tüzüğü niteliğindeki vakfiyesi incelendiğinde, Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin Ankara’da cami inşa ettiği, bunun yakınında bir dershanesi ve on odası olan medrese ve bu medreseye bitişik dârülkurrâ, yine cami yakınında bir sıbyan mektebi oluşturduğu görülmektedir. Bu yapının içerisinde, imaret, dârüşşifâ vb. diğer yapılar bulunmasa da cami merkezli yarı bir külliye den bahsedilebilir.

Külliye cami merkezli olarak inşa edildiğinden, caminin inşaatının başlaması ve bitiş aynı zamanda külliye inşaatının başlama ve bitiş tarihi olarak kabul edeceğiz. Bunun tespiti için de caminin kitabesine bakmak gerekmektedir.

²⁰⁵ Feridun Akozan, “Türk Külliyesi”, *VD*, S. 8, s. 303.

²⁰⁶ Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Külliye”, *DİA*, C. 26, s. 542.

²⁰⁷ Nazif Öztürk, 1988, s. 331.

1. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesi Merkez Birimleri

a. Cami (Kazasker Camii/Zincirli Camii)

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Ankaravî Külliyesi'nin merkezinde bulunan ve külliyenin en büyük birimini oluşturan cami ile ilgili olarak Vakfiyede, Şeyhülislâm Ankaravî'nin doğduğu yer olan Ankara'da Müslümanlar için yeni baştan inşaa ettiği bir caminin olduğu ve camide Müslümanların beş vakit namazını ve ibadetlerini eda ettikleri ifade edilerek caminin vakfa vakfedildiği belirtilmektedir.²⁰⁸ Ancak caminin hangi mahallede bulunduğu ve ismi hakkında bilgi yer almamaktadır.

Zincirli Camii'nin tarihi üzerinde inceleme ve araştırma yapanların çalışmaları incelendiğinde;

Sadi Bayram, Ankara Şer'i Sicilleri 60 Numaralı Defterinin 925 sırasında kayıtlı olan 25 Şevval 1090/29 Kasım 1679 tarihli kayıta Eski Rumeli Kazaskeri Mevlânâ Mehmed Efendi'nin yeni yaptırdığı camide hatiplik görevini yapan İsmail isimli şahsı bazı kişilerin şikâyet ettiğini, bunun üzerine de İsmail'in yerine Mevlâna Ramazan'ın görevlendirildiğine ait berata bağlı olarak, caminin 29.11.1679 tarihinden önce açılmış olması gerektiğini, vakfiyesinin ise sekiz sene sonra 24.05.1686 tarihli olması sebebiyle de Zincirli Camii'nin 1679 yılından önce inşa edildiğini belirtmektedir.²⁰⁹

Gönül Öney ise, 1685'ten vakfiyesi olan Suluhan (Hasan Paşa hanı) ve XVII. asırda Hasan Paşa hamamı Zincirli Camii'ye vakıf olarak yapıldığına göre, Zincirli Camii'nin XVII. asır ortalarından veya ikinci yarısından olması gerekir²¹⁰ demektedir.

Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin vakfiyesinde bahsettiği caminin inşa tarihi, vakfiyenin tescil tarihi olan 1 Recep 1097/24 Mayıs 1686'dan önce olması gerekmektedir. Vakfiyede caminin “...bundan akdem müceddeden bir Câmî-i şerîf ve

²⁰⁸ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 236.

²⁰⁹ Sadi Bayram, <http://sadibayram.com/?page=makaleler&mid=210&id=3> (Erişim tarihi: Ağustos, 2017)

²¹⁰ Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, AÜDTCF Yay., 1971, S.209, s.83

ma'bed-i latîf binâ ve ihyâ buyurup..."²¹¹ ifadesinde yer alan **bundan önce yeniden** ifadesi ile Sadi Bayram'ın yukarıda bahsettiği 29.11.1679 tarihli kayıta geçen **yeni yaptırdığı** ifadesi aradan geçen yaklaşık yedi senenin uzun bir süre addedilmeden aynı zaman kastedilerek kullanıldığı düşünüldüğünde caminin 1679 yılından önce inşa edildiği muhtemeldir.²¹²

1167/1753 Ankara Hurûfât Defteri kayıta caminin ismi Şeyhülislâm Mehmed Efendi Camii olarak geçtiği görülmektedir.²¹³

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin evkafının geçen zamanla şiddetle tamire ihtiyaç duyulduğundan bahisle şer'i mahkemen 06 Zilhicce 1215/20 Nisan 1801 tarihinde yapılan keşf ile "*Cami-i şerîf ve derûnunda medrese-i münîf çatularına tamiriye vesâire malzemesinin 500 kuruş*"²¹⁴ şeklinde belirtilerek cami ve medresenin 500 kuruşa tamir edildiği anlaşılmaktadır. 7 Zilhicce 1215/21 Nisan 1801 tarihli Ankara Şer'i Mahkemesi tarafından yaptırılan keşifte ise Şeyhülislam Nezareti evkafından Ankara şehrinde bulunan zamanında Şeyhülislâmlık Makamı ile onurlandırılan merhum ve bağışlanmış Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin vakıflarından bahsedilirken "*Kazasker Cami-i Şerîfinde medrese tamiri 600 guruş*"²¹⁵ denilerek, cami isminin Kazasker Camii olarak geçmektedir. Yine, Vakfın Nâzırı el-Hac Mustafa'nın 07.09.1258/11 Kasım 1842 tarihli caminin ihtiyaçlarının tedarikine dair ferman istid'asında "*Bakmakla görevlendirildiği Ankaravî Şeyhülislâm merhum Mehmed Efendi'nin bina ve inşasına muvaffak olduğu Ankara'da bulunan Kazasker Camii'ne alışlageldiği üzere zeytin yağı, bal mumu, kandil, şamandıra ve diğer*

²¹¹ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 236.

²¹² Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 236.

²¹³ Hurûfât Defteri, VGMA, No: 01067 s. 00098.

²¹⁴ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 188.

²¹⁵ AŞS Defteri, MK, No: 220/920, sr. 178.

malzemelerinin...”²¹⁶ şeklinde belirtildiği üzere Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin camisinin ismi Kazasker Camii olarak ifade edilmiştir.

Ancak, 6 Rebûlahir 1265/01 Mart 1849 tarihli belgede “*Ankaravî Şeyhülislâm merhum Mehmed Efendi bina ettiği ve yaşattığı Ankara’da bulunan Zincirli Camii içerisinde bulunan on dört odalı medresesi*”²¹⁷, yine 21 Zilkaide 1265/8 Ekim 1849 tarihli belgede “*Eski Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi vakfından Ankara’da bulunan Zincirli Camii içerisinde bulunan on dört odadan müstemil medresenin zamanla harab olduğundan içerisinde talebe barınmadığı*”²¹⁸ ifade edildiği üzere bu belgeye göre aradan geçen yaklaşık 7 sene sonra Mart 1849 tarihinden itibaren Ankaravî Şeyhülislâm Mehmed Efendi vakfına ait caminin ismi erişilenebilen arşiv belgelerinde Zincirli Camii olarak geçtiği görülmektedir.

1838 yılında şehre gelen Binbaşı von Vincke, çizdiği Ankara planında Zincirli Camii ile bugün Belediye Şehir Çarşısı yerinde olup, yıktırılan Kazasker Camii olarak bilinen camiye yan yana işaretlemiştir.²¹⁹ Semavi Eyice, Zincirli Camii olarak bilinen eserin Şeyhülislâm Mehmed Emin Efendi ile ilgili olarak görülen dayanağının, içerisinde bulunan bir levdaki yazıdan kaynaklandığını belirterek, Şeyhülislâm Mehmed Emin Efendi’nin hayratı olan caminin, Zincirli Camii’nin az aşağısındaki bugün yerinde olmayan “Kazasker Camii” olması gerektiğini söylemektedir. Burası yıktırılırken içindeki levha da komşusu Zincirli Camii’ye konulmuş olmalı şeklinde bir açıklama getirmektedir.²²⁰

Rifat Özdemir’in *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (1785-1840)* adlı çalışmasının Dini ve Sosyal Yapılar Kısımında yer alan Câmii ve Mescidler listesinde

²¹⁶ EV.ZMT, BOA, No:00168-00166.

²¹⁷ EV.THR, BOA, No: 00226-00115.

²¹⁸ A.MKT.MHM, BOA, No: 00753-00089-001-00.

²¹⁹ Semavi Eyice, *agm*, resim 60; Rifat Özdemir, 1998, s. 55.

²²⁰ Semavi Eyice, *Ankara’nın Eski Bir Resmi, Atatürk Konferansları IV*, TTK Yay., Ankara 1970, s.112 vd.; Rifat Özdemir, 1998, s. 56.

Kadiasker Camisi ve Zincirli Camisi yer almaktadır.²²¹ Bu çalışmanın Ek:17/a: 1785-1840 yılları arasında Ankara Şehrinin Yerleşim Durumu (Harita-1a) kısmında ise bu iki cami birbirine yakın olarak işaretlendiği, bu haritaya göre Zincirli Camii'sine en yakın mahalle Hoca Paşa Mahallesi, Kazasker Camii'si ve medresesine ise Baklacı Mahallesi gözükmektedir.²²² Bu iki caminin hangisinin Ankaravî'ye ait olduğuna dair ise, ya bu iki câminin isimleri birbiriyle değişti veyahutta birisi, değişik tarihlerde bu iki isimle anılmaya başladı şeklinde bir açıklama getirmektedir.²²³

Ankara Hurufat Defteri kayıtları incelendiğinde, 1185/1771 tarihli kayıttaki “Ankara’da Emre Gülü Mahallesiinde Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi binası caminde yevmi iki akçe ile yevm-i cum’ada devirhân olan Seyyit bin el-Abidin ferağından Ahmed bin Mehmed’e Naib Hatibzâde Ali Seyyit arzıyla tevcihi”²²⁴ şeklinde geçen görev niteliği ve ödenen ücret ile Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesinde yer alan devirhan görevine ilişkin “Cuma günü görevini ifa ettikten sonra günlük iki akçe ödenmesi”²²⁵ şartının örtüştüğü görülmektedir. Bunun gibi Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin camisinin Emre Gülü mahallesinde²²⁶ olduğuna ilişkin birden fazla kayıt vardır.²²⁷ Ancak, Emre Gülü Mahallesi belirtilmeyen kayıtlar da mevcuttur.²²⁸ Bu durumda, iki cami var gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Ancak, biz biliyoruz ki, Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin vakfiyesinde bir camiden bahsedilmektedir.

²²¹ Rifat Özdemir, 1998, s. 50-51.

²²² Rifat Özdemir, 1998, s. 303.

²²³ Rifat Özdemir, 1998, s. 56.

²²⁴ VGM Defter, VGMA, No: 01059-00015

²²⁵ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

²²⁶ 1522 tarihinde Emre, 1601 tarihinde Emre Gölü, 1785-1830 yılları arasında Emre Gülü olarak geçmektedir. 1891 tarihli salnameye dayanan Avram Galanti ise Emre Külî şeklinde belirtmektedir. Bu mahalle 1916 yangınında yanarak yok olmuştur (Rifat Özdemir, 1998, s. 83; Erman Tamur, *Ankara’da Mahal isimlerine Yansıyan Tarih I*, Kebikeç, 2010, s. 60)

²²⁷ VGM Defter, VGMA, No: 01057-00028; VGM Defter, VGMA, No: 00531-00059

²²⁸ VGM Defter, VGMA, No: 00530-00100; VGM Defter, VGMA, No: 01071-00031

Ankara hakkında yapılan başta Özer Ergenç'in *XVI. Yüzyılda Ankara* adlı çalışmasında yer alan Ankara'nın mahalle haritasında, ²²⁹ Rifat Özdemir'in söz konusu çalışmasının ekinde yer alan "harita-1a" da Emre Gülü Mahallesi'nin işaretlenmediği²³⁰ görülmektedir. Avârız ve sâlyâne vergilerinin toplanması için tanzim edilen defterlerde mahalle adlarına ilişkin liste 1840'lı yıllara kadar aynı düzende gelmektedir.²³¹ Ankara Şer'iyye Sicillerinde yer alan kayıtlarda da mahalle adları bu listeye uygun olduğu görülmektedir.²³² Mahalle adlarına ilişkin listede Emre Gülü Mahallesinden önce Koçhisar Mahallesi, sonrasında ise Baklacı Mahallesi ²³³ yer almaktadır.²³⁴ Zincirli Camii'nin Hoca Paşa Mahallesi sınırları içerisinde olduğuna dair bilimsel çalışmalar mevcuttur. ²³⁵ Ancak, yine de temkinli yaklaşarak arşiv kayıtlarında, Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin camisinin Emre Gülü Mahallesi olduğuna göre, Emre Gülü Mahallesi'nin yeri muhtemeldir ki Kazasker Camii ve Zincirli Camii'nin olduğu veya bunlardan birisinin içinde bulunduğu mahalledir. Biz de yaptığımız çalışmalar neticesinde Emre Gülü Mahallesi'nin yerini tam açıklayacak arşiv belgelerine erişebilmiş değiliz. Ancak, Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin Camisi olduğuna dair ulaşabildiğimiz 1849 yılı ve sonrası belgeleri dikkate alarak ²³⁶ günümüzde de varlığını devam ettiren Zincirli Camii'ni külliye camisi olarak kabul edeceğiz.

Zincirli Camii'nin Ankara Valisi Hurşit Paşa tarafından 1297/1878 yılında yeniden inşasını camideki bir levhadan öğrenilmektedir. Bu kitabede ise;

²²⁹ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara*, *Ankara Dergisi*, I, 1990, s. 61.

²³⁰ Rifat Özdemir, 1998, s. 303.

²³¹ Rifat Özdemir, *age*, s. 77.

²³² Asuman Uzun, *857 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s. 34, 179

²³³ Ulus İş Hanı ve gerisindeki alanda yer alan bu mahalleye ismini hayırlı sokakta bulunan Baklacı Baba Camii'nden almaktaydı (Gökçe Günel, Ali Kılıcı, 2015, s. 97).

²³⁴ Rifat Özdemir, *age*, s. 77;

²³⁵ Gökçe Günel, Ali Kılıcı, 2015, s. 100; Öney, 1971, s. 83.

²³⁶ EV.ZMT, BOA, No:00168-00166; A.MKT.MHM, BOA, No: 00753-00089-001-00;

“İllâ ihsan vakfı givan Şeyhülislâmı birayî beyt etmiştir murnun ensine pekna,
Harabe meyledüp kalmış iken muhtacı lalûlat,
Perişan oldu beynen nösde ifşa,
Makamı eşref mabet bu hali kesbedüp amma,
Sahaam tabsimiya bir kişi olmadı baisi ihya,
Veziri biynazır zil kenarı **Hurşit Paşa** kim.

Müceddet olmağa tamirine ihya edüp, ita zehni sahi bu saadet bir muşî olišani ef
hanı odur,

Zatı muazzam mülkü perver Vali Vola tarihi mai çeşme medrese onbir odası ile
Müzeyyen olma ile şadedüp çok yerde bina,
Umme halk memnun oldu onun zikri adilde,
Çeşid il ebniye ikmalî tamir eyledi inşa, cümel harfî hasabile (bîsati) yazdı tarihi,
Vakaya him metile camii zincirli Dîlara”²³⁷ belirtilmektedir.

Zincirli Camii, düz sayılabilecek bir arazide, boyuna dikdörtgen plânlı ve çatılı
bir yapı olup, Minaresi kuzey batı köşededir. Temeli kesme taş, duvarları kerpiçtir. Son
cemaât yeri öne üç, iki yana birer sivri kemerle açılmaktadır. Son cemaat yerinin üstü
kadınlar mahfilinin uzantısı şeklindedir. Üstte kemerli, altta dikdörtgen üçer pencere
mahfili kuzeyden aydınlatır. Batı cephede pencereler üç sıra halinde sıralanmıştır.
Bunlar iki sırası dikdörtgen şekilli, bir sırası kemerli küçük pencerelerdir. Üsttekiler iki
sıra alçı şebekeli, alttaki demir parmaklıdır. Dikdörtgen pencerelerin üstünde sağır
kemerler yer alır. Güney cephede aynı şekilde ikişer, doğudan üçer pencere vardır.
Duvarların dışı son onarımla tuğla ile kaplanmıştır. ²³⁸ Mübarek Galip, Hacı Bayram

²³⁷ *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Adana, Adıyaman, Afyon, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Artvin)*, VGM Yay., Ankara 1977, C. 1, s. 398.

²³⁸ Güray Kırpık ve diğerleri, 2015, s. 271.

Camii ile Zincirli Camii'nin tezyinat itibari ile en nefis nakışa sahip olduğunu belirtmektedir.²³⁹

Cami 1937 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından büyük onarım yapılmış, dış cepheleri yenilenmiş olup, Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin Ankara'da yaptırdığı hayrî eserlerinden günümüze kadar gelen tek eseridir.

b. Medrese (Kazasker Medresesi/Zincirli Medresesi)

1- Ankâravi Vakfiyesinde “...Medîne-i mezbûrede câmi‘-i mezbûr kurbunda bir dersane ve on bâb hücre-i müştemile bir medrese-i müessese bina ve ihyâ buyurdular”²⁴⁰ denilerek vâkıf tarafından Ankara'da cami-i şerif yanında bir dersane, on odası bulunan medrese inşa ettirildiği ve içerisinde bulunan odalarda öğrencilerin barındığı ve halen öğrencilerin ilim tahsil ettiği ifade edilmektedir. Vakfiyede medresenin ne zaman inşa edildiği ve ismi hakkında bilgi verilmemiştir. Ancak, medresenin, vakfiyenin tescilinden yani 1097/1686 tarihinde önce inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Bazı kaynaklarda medresenin cami ile birlikte inşa edildiği ve medresenin isminin ise Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi (Kazasker) Medresesi olarak geçmektedir.²⁴¹ 7 Recep 1313/24 Aralık 1895 tarihli arşiv kayıtlarında ise Zincirli Medresesi²⁴² olarak isimlendirildiği görülmektedir.

Medresede kalan öğrencilerin Erzurum ve Konya gibi çeşitli şehirlerden ilim tahsil etmek için gelmiş olup,²⁴³ Vakfiyede medresede verilen eğitimin tatil günleri²⁴⁴ haricindeki diğer günlerde öğrencilerin yetenekleri göre akıl ve tecrübe ile isbat edilen çeşitli fen²⁴⁵ dersleri (fünûn-ı şettâ)²⁴⁶ ile faydalı ilimler (ulûm-ı nâfi‘a) konusunda

²³⁹ Mübarek Galip, *Ankara I-II*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1341, C.1, s. 46.

²⁴⁰ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 236.

²⁴¹ Rifat Özdemir, 1998, s. 55.

²⁴² EV.MKT, BOA, No: 02147-129

²⁴³ Rifat Özdemir, 1998, s. 55.

²⁴⁴ Eğitim günlerinin Pazartesi, Çarşamba, Cumartesi ve Pazar günleri olduğu, Salı, Perşembe ve Cuma günlerinin ise tatil günleri olduğunu öğreniyoruz (Tevkî‘î Abdurrahman Paşa, 1331, C. 1, S. 3, s. 494; Yasin Yılmaz, 2008, s. 306).

²⁴⁵ **Fen:** Akıl ve tecrübe ve isbat ile vucuda gelen ilim (Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2015, s.1005).

derslerin verilmesi istenmiş, bu dersler karşılığında günlük 30 akçe ödenmesi ve aynı destek olarak Bağlum Köyü Kayapınar olarak bilinen suyun yakınında bulunan ve Büyük Bağ olarak isimlendirilen bağın tasarruf hakkının müderrise verilmesi şarta bağlanmıştır.²⁴⁷

Medreselerdeki öğrenci sayılarında belirlenen kontenjanın üzerine çıkılamaz ve bu öğrencilere vakıfça belirli bir maddî destek olması açısından burs verilirdi.²⁴⁸ Bu kapsamda kazasker medresesinde ilim gören öğrenci için Vakfiyede öğrenci kontenjanı 10 öğrenci ile sınırlandırılarak medresenin hücrelerinde kalan her bir öğrenciye günlük 3 akçe maddi destek/burs²⁴⁹ verilmiştir.

7 Zilhicce 1215/21 Nisan 1801 tarihinde Ankara Şer'i Mahkemesi tarafından yaptırılan keşifte cami-i şerif ve içerisinde bulunan medresenin çatıları ve diğer malzemelerinin tamiri için 500 kuruşa²⁵⁰ muhtaç olduğu bildirilmiştir. Vakfiyede caminin yakınında olduğu bildirilen medrese, bu belgede caminin içinde olduğunu belirtmektedir.

Gurre-i Muharrem 1236/Ekim 1820 başlarında Ankara ve Kangırı Mutasarrıfı Galip Paşa'nın himayesinde tamir ve bakımı yapılarak mesarif defterine kazasker cami-i şerifinde medrese tamiri için 600 kuruş ödendiği eklenmiştir.²⁵¹

22 Zilkade 1265/9 Ekim 1849 tarihinde keşif yapılan mazbatada ise Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi vakfından Ankara'da Zincirli Camii içerisinde bulunan on dört odalı medresenin zamanla harab olduğundan içeride talebe barınmadığı, bunun tamir masrafının ise 12.960 kuruşa ulaşacağı²⁵² belirtilmektedir. Vakfiyede medresenin

²⁴⁶ **Fünûn-ı Şettâ:** Çeşitli Fenler (Devellioğlu, s. 324).

²⁴⁷ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 236.

²⁴⁸ Nesimi Yazıcı, 2013, s.12.

²⁴⁹ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 238.

²⁵⁰ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr.188

²⁵¹ AŞS Defteri, MK, No: 220/920, sr. 178.

²⁵² EV.THR, BOA, No: 225-125.

on odalı ve bir derhanesi olduğu belirtilirken, bu belgede on dört odalı olduğu belirtilmektedir.

Medresenin 10 Şevval 1328/15 Ekim 1910 tarihli hüccette ise Ankara Hacı Murad Mahallesinde Taşpınarızâde el-hac Atıf Efendi b. Mehmed Arif Efendi ve Hacı Süleyman Efendi b. Hüseyin Ağa, Evkâf Müdür Vekili İsmet oğlu Ahmed Nazif Beyin de hazır olduğu mahkemede Merhum Şeyhülislâm Mehmed Emin Efendi'nin Ankara şehrinde bulunan evkafı zamanla tahrip olduğundan vakfın menfaati kendisine şart olanlardan Zincirli Camii imâm, hatîb ve müezzinlik görevi ile bitişiğindeki medresenin müderrislik görevine karşılık verilen ücrete vakfının gelirinin yetmediği, medresenin yer olarak çarşı civarında bulunduğu, öğrencilerin ikametine mahsus odaların ise, alt katta olduğundan rutubetli ve harab olduğundan medrese odalarının bulunduğu, evkaf sandığından tahsis olunacak meblağ ile alt kata on iki odalı dükkân ve üst kata medrese odaları yapılmasına izin verilmesi talebi uygun görülerek Nazif Bey'e izin verildiği²⁵³ belirtilmektedir. Medresenin bu tarihten sonra iki katlı olarak inşâ edildiği, alt katında buluna 12 dükkânın gelir getirmesi için kiraya verildiği, üst katının ise medrese olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

c. Dârülkurrâ

Kur'ân-ı Kerimin öğretildiği, bir kısmının veya tamamının ezberletildiği ve kıraat vecihlerinin öğretildiği mektepler için kullanılmaktadır.²⁵⁴

Osmanlılar'da görülen dârülkurrâların önemli özelliği, bu yapılar genellikle bir külliyein programları içinde yer almalarıdır. Bunlar külliye içinde ya bir caminin ya da mescidin yanında inşa edilmiş olduğu görülmektedir.²⁵⁵

²⁵³ VGM Defteri, VGMA, No: 601.107, s. 206, sr. 270.

²⁵⁴ Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", *DİA*, C. 08, s. 544.

²⁵⁵ M. Baha Tanman, "Dârülkurrâ", *DİA*, İstanbul 1993, C. 08, s. 548.

Ankâravi Vakfiyesinde vâkıf tarafından Kazasker Medresesine/Zincirli Medresesine bitişik olarak dârülkurrâ inşa edildiği ve burada vâkıfın izni ile Kur'an-ı Kerim dersi öğretildiği ve öğrenildiği ifade edilerek dârülkurrânın vakfa vakfedildiği belirtilmektedir.²⁵⁶ Dârülkurrânın ne zaman inşa edildiğine dair bilgiye rastlanılmamış olup, medrese ile birlikte inşa edildiği düşünülmektedir.

Ayrıca, vakfiyede dârülkurrâda görev alacaklar kişinin kıraat ilmini iyi bilen ve Kur'an ehli olan bir şeyhülkurrâ olması ve öğrencilere tatil günleri haricinde tecvid ile Kur'an-ı Kerim öğretmesi görevi karşılığında günlük 5 akçe ödenmesi ve Bağlum Köyü Kayapınar suyu yakınında bulunan, Küçük Bağ olarak isimlendirilen bağın tasarruf hakkının şeyhülkurrâya verilmesi²⁵⁷ şartına bağlanmıştır.

d. Sıbyan Mektebi

Sıbyan Mektepleri Osmanlı döneminde ilköğretimin yapıldığı okullara verilen genel addır. Bu okullarda sabi denilen küçük çocuklar okuduğu için de sıbyan mektebi diye isimlendirilmiştir. Genellikle her mahallede bulunduğundan halk arasında “**Mahalle Mektebi**” veya binaların çoğu taşla inşa edildiği için “**Taş Mektep**” de denilirdi. Osmanlılar zamanla bu bu mektepler “mahalle mektebi”, “taş mektep”, “muallimhâne”, “mekteb-i ibtidâiyye” gibi adlarla da anmış olup, bu mekteplerin hocalarına “muallim”, yardımcısına “kalfa” (halife) denilmiştir.²⁵⁸

Çok yönlü fonksiyonel kurumlar olan külliyelerin de bünyelerinde sıbyan mektepleri bulunurdu.²⁵⁹ Bunları genellikle padişah ve ailesi ile yüksek dereceli devlet memurları ile halktan zengin kişiler inşa eder ve öğrenim masraflarının karşılanması

²⁵⁶ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 236.

²⁵⁷ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

²⁵⁸ Rifat Özdemir, 1986, s. 64; Cahit Baltacı, “Osmanlılar’da Mektep”, *DİA*, İstanbul 2004, C. 29, s. 6-7.

²⁵⁹ Yasin Yılmaz, 2008, s. 123.

içinde vakıf kurarlardı.²⁶⁰ Ayrıca, sıbyan mekteblerinin herhangi makamca düzenlenmiş programı olmayıp, idaresi ile Şeyhülislamlar ve Müftüler meşgul olmuşlardır.²⁶¹

Ankâravi Vakfiyesinde, vâkıf tarafından Ankara’da inşa ettirilen caminin yakınına, bir mektep inşa ettirildiği ve burada Müslüman çocuklar ile gençlerin Kur’an öğrendiği ifade edilerek mektebin vakfa vakfedildiği belirtilmektedir.²⁶² Ankaravî, külliye içerisinde sıbyan mektebi oluşturmuş ve bunun masraflarının vakıf tarafından karşılanmasını ise şarta bağlamıştır. Ancak, vakfiyede görev yapacak muallimler için her hangi bir şart belirtilmemiş olup, Safer 1149/Haziran 1736 tarihli Ankara Hurûfât Defteri’nde Ankara’da Şeyhülislâm iken vefat eden merhum Ankaravî Mehmed Efendi’nin inşa ettiği müallimhânedeki görev yapan muallime üç akçe verildiği²⁶³ belirtilmektedir.

e. Mescid ve Şadırvan

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin vakfiyesinde Ankara’da, Uzun Çarşı yakınında Han-ı Kebîr (Suluhan) olarak bilinen hanın içinde vâkıf tarafından yeni bir mescit inşa ettirildiği, mescitte namaz kılındığı ve ibadet edildiği, yine mescidin yanına şadırvan ve çeşme yaptırıldığı, bunların vakfa vakfedildiği belirtilmektedir.²⁶⁴

Vakfiyeye göre bu mescitte cemaate namaz kıldırarak için imam görevlendirilmiş olup, 1205/1790 tarihli Ankara Hurûfât Defteri’nde ise öğle ve ikinci vakitlerinde mescidde görev yapan imama vakıf tarafından dört akçe ödeme yapıldığı görülmektedir.²⁶⁵

²⁶⁰ Nebi Bozkurt, “Mektep”, *DİA*, C. 29, s. 6.

²⁶¹ Recai Doğan, “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, S. 37, s. 408- 413; Nafi Atuf Kansu, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Birinci Kitap, Ankara 1930, C.1, s.29.

²⁶² *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 236-237.

²⁶³ Hurûfât Defteri, VGMA, No: 1068 s. 76.

²⁶⁴ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 236-237.

²⁶⁵ Hurûfât Defteri, VGMA, No: 530 s. 98.

Bu mescid, XVIII. yüzyılda Suluhan Mescidi, XIX yüzyılda ise Hasan Paşa Hanı Mescidi olarak anılmıştır.²⁶⁶

Konyalı, Suluhan'ın tam ortasındaki şadırvanın üzerinde bir mescidin olduğunu, şimdilerde (kitabının yayımlandığı tarih 1978) ise ne şadırvanın ne de mescidin izine rastlanmadığını belirtmektedir.²⁶⁷ Ersoy ise Hasan Paşa Hanı'nın 1939 yılında çoğu yıkılmadan önce Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan fotoğraflara göre "Avlunun ortasında bir şadırvan ile şadırvanın dört köşesinde yükselen kare planlı ayaklar üstüne oturan bir mescid yer alır. Mescid kubbeli olup, baldaken tarzında inşa edilmiştir. Baldakeni oluşturan kemerlerin içleri doldurulmuş, doğu ve batıya birer pencere, kuzeye ise bir kapı açılmıştır. Bu kapıya yine kuzeyde yer alan bir merdivenle ulaşılmaktadır"²⁶⁸ şeklinde mescidi tarif etmektedir.

Bu mescid ve şadırvanın Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin yaptırdığı mescid ve şadırvan olduğu düşünülmektedir.

f. Çeşmeler

Ankâravi Vakfiyesi'nde Ankara'da çeşitli mahallelerde vâkıf tarafından yeniden yirmibeş adet çeşme inşa edildiği ve her birinin suyollarına yeteri kadar tatlı su verildiği ve tüm halkın suyu kullandığı ifade edilerek yirmibeş adet çeşme, suyolları ile ona bağlı suyu vakfa vakfettiği belirtilmektedir.²⁶⁹ Vakıf dini ve eğitim hizmetlerin ifası yanında Ankara halkının su ihtiyacının karşılanmasında sosyal bir fonksiyon da üstlendiği

²⁶⁶ Jülide Akyüz, *XVIII. Yüzyılda Ankara*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, s. 73.

²⁶⁷ İ.H. Konyalı, *Ankara Camileri*, Kültür Matbaacılık, Ankara 1978, s. 85.

²⁶⁸ Bozkurt Ersoy, "Ankara Hasan Paşa Hanı /Sulu Han", *Ankara Dergisi*, 1992, S. 1(3), s. 40; Mescidin 1880 yılında durumunu gösteren fotoğraf için bkz. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, I, Ankara 1972, s. 452.

²⁶⁹ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 237.

anlaşılmaktadır. Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin suyu Elmadağ'dan getirdiği²⁷⁰ ve bu çeşmelerden bazıları ise; Ankara Hurûfât Defteri'nde 1159/1746 tarihinde

*“Ankara’da vaki Taceddin Çeşmesine ve Hacı İlyas Çeşmesine ve Çifçiler Çeşmesine ve bazı musluklara ceryan ettiği”*²⁷¹ belirtilmektedir.

Ankaravî Mehmed Efendi bu çeşmelerin taşradan şehre gelinceye kadar suyun kaynağı, suyollarının temiz ve bakınma özen gösterilmesi için ödenek ayırtmış ve vakfiyesinde Ankara'nın çeşitli mahallelerinde inşa ettiği çeşmelerde akan leziz suyun, şehir dışında bulunan kaynağından şehre gelene kadar su yolu kısmının gerektiğinde bakım ve onarım işlerini yapılması için görevli istihdam edilmesini ve bu görev karşılığı için de görevliye 5 akçe yevmiye ödenmesini şarta bağlamıştır.²⁷² Yine, vakfiyesinde şehir kenarından şehir içine musluklarının dağıtımı ve bunların onarım ve bakımları için ayrı bir personel istihdam etmiş ve bu personele de 8 akçe yevmiye verilmesini istemiştir.²⁷³

5 Şaban 1104/11 Nisan 1693 tarihinde kadı hüccetinde ise Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi Vakfı hamamının kaynağı olan suyun ve suyolundaki bendlerin Kocabeyzâde Şeyh Fethullah Efendi tarafından Mamaklıoğlu Mahmud Bey mülkleri civarında yıkılarak değirmenine akıtıldığından Şeyh Fethullah'a gerekli uyarının yapılması²⁷⁴ istenmiş olup, suyolunun zaman zaman bozulduğu ve iyi korunamadığı anlaşılmaktadır.

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfı Mütevellisi El-Hac Mehmed'in 1-10 Ramazan 1107/4-13 Nisan 1696 tarihindeki arzuhale istinaden Osmanlı

²⁷⁰ Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 55; Gökçe Günel, Ali Kılıcı; “Ankara Altındağ Osmanlı Dönemi Hamamlarında Suyolları Üzerinde Bir Araştırma”, *ASAD*, S. 35, Aralık 2016, s. 569.

²⁷¹ Hurûfât Defteri, VGMA, No: 1061 s. 62.

²⁷² *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 240.

²⁷³ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 240.

²⁷⁴ Güray Kırpık ve diğerleri, 2015, s. 343.

Padişahlarından II. Mustafa tuğrası ile Müteveffa Şeyhülslâm Emin Mehmed Efendi Vakfı'nın Ankara'da bulunan vakıf çeşmelerinin suyollarının zorbalıkla bozulmasının önlenmesine dair Ankara Sancağı mutasarrıfına hitaben ferman²⁷⁵ ile çeşme suyolları eskiden olduğu gibi mecrasına göre icra ettirilmiştir.

Ankara'da selden harap olan Ankaravî Mehmed Efendi Vakfına ait suyolunun tamirini isteyen vakıf Nâzırı El-Hac Mustafa'nın 05 Cemaziyelevvel 1260/22 Haziran 1844 tarihli arzuhalinde, Ankaravî Merhum Mehmed Efendi'nin vakfının Ankara içinde akan suyolunun bir kısmı gece sel bastığından harap olduğu, su yolu tamirinin yapılan keşif ile 93 kuruşa yapılabileceği ve suyolunun tamir edilmesi için ferman talebinde bulunduğu görülmektedir.²⁷⁶

7 Şaban 1261/11 Ağustos 1845 tarihli ilmühaber ile Ankaravî Mehmed Efendi Vakfına ait hamam ve çeşmelerin su hücrelerinin tamire muhtaç olduğu ve yapılan keşifte 82.230 kuruş ile tamirinin yapılabileceği, bu bedelin karşılanıp tamirin yapılması²⁷⁷ hususu belirtilmiştir.

Şehre taş boru ve künklerle aktarılan Elmadağ suları, 1890 yılında Ankara Valisi Abidin Paşa tarafından onarılmıştır.²⁷⁸ 1924 tarihli Milli Müdafaa Vekaleti Ankara Haritasında da Ankara'ya doğudan Elmadağ Suyu, Öksüzce Suyu ve Hanım Pınarı suyu olmak üzere üç kol halinde suyun geldiği ve bugün Ankara'da ayakta kalan çeşmelere dağıtıldığı görülmektedir.²⁷⁹

2. Şeyhülslâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesi Mülhak Birimleri

Yukarıda ana birimlerini bahsettiğimiz külliyenin aynı fonksiyonları icra eden birimleri içinde yer almayan ve başka mekânda kurulan birimleri vardır. Bu birimler;

²⁷⁵ İlhan Ovalıoğlu ve diğerleri, 2014, s. 27.

²⁷⁶ A.MKT, BOA, No: 12-64-1.

²⁷⁷ Gökçe Günel, Ali Kılıcı, 2016, s. 570.

²⁷⁸ Güray Kırpık ve diğerleri, 2015, s. 29-30.

²⁷⁹ Gökçe Günel, Ali Kılıcı, 2016, s. 569.

a. Mescid

Ankâravi Vakfiyesinde “Ankara’nın Ahi Yakup Mahallesinde adı geçen vakfeden kişinin muhterem oğlu yüksek payeli kadı Hasan Efendi’nin inşa ettiği mescitte çeşitli fen derslerini vermeye yetkin bir kişi dersiâm olsun, eğitim günlerinde isteyenlere ders versin ve anlatsın, vazifesi karşılığı günlük on akçeye sahip olsun”²⁸⁰ diye ifade edildiği üzere Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin oğlu Hasan Efendi tarafından Ankara’nın Ahi Yakup Mahallesinde²⁸¹ önceden bir mescit inşa ettirildiği anlaşılmaktadır, ancak vakfiyede mescit ismi hakkında bilgi verilmemektedir.

Ankara Şer’iyye Sicillerinde tarihi belirtilmeyen (şer’iyye sicilinde bir önceki kayıt 1162/1749 geçmektedir) kayıt içinde Ankaravî Vakfı tarafından görevlilere ödenen aylık ücretlere dair olarak “vazife-i müderris Ahi Yakup Mescidi Feyzullah Efendi, yekün 300” ve “vazife-i müezzin mescid-i mezbûr İsmail, yekün 60”²⁸² şeklinde ifade ile Ahi Yakup Mescidi’nde görev yapan müderrise Ankaravî Vakfı tarafında günlük 10 akçe, müezzine ise 2 akçe ödendiği görülmektedir. Ancak, Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesinde dersiâm için günlük on akçe ödenmesi şarta bağlanmış olup, müderris ve müezzin ödemelerini kapsamamaktadır. Aynı zamanda, Ahi Yakup Mescidi’nin, XVIII. yüzyılda mescid, XVI yüzyılda ve XIX. yüzyılda ise cami olarak isimlendirildiği²⁸³ ve 794/1392 tarihinde yapıldığı²⁸⁴ anlaşılmaktadır.

Recep 1171/Mart 1758 tarihli Ankara Hurufat Defteri kaydında “Ankara’da Ahi Yakup Mahallesinde vâki‘ Çavuşlar Mescidi demekle...”²⁸⁵ ifadesi ile Çavuşlar

²⁸⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

²⁸¹ **Ahi Yakup Mahallesi:** Hacı Bayram Camii’nin kuzeydoğusunda ve hemen yakınında bulunan bu mahalle, ismini Ankara’nın en eski yapılarından olan Ahi Yakup Camii’nden alır (Gökçe Günel, Ali Kılıcı, 2015, s. 97)

²⁸² AŞS, MK, 131/817, sr. 253.

²⁸³ Jülide Akyüz, 2003, s. 73.

²⁸⁴ Rifat Özdemir, 1998, s. 49.

²⁸⁵ Hurûfât Defteri, VGMA, No:0106, s. 00053.

Mescidinin Ahi Yakup Mahallesinde olduğu, yine 07 Zilhicce 1210/13 Haziran 1796 tarihli Şeyhülslâm Dürrîzâde Mehmed Arif işareti ile yapılan atama arzında ise “Ankara’da Çavuşlar Mescid-i Şerifinde Merhum Şeyhülslâm Ankaravî Mehmed Efendi Vakfından muhassas²⁸⁶ vazife ile yevmi on akçe ile nısf-ı dersiâm olan el-Hac Hafız Mehmed mutasarrıf olduğu dersiâmlığın İbrahim bin Kasım’a tevcihi”²⁸⁷ ifade edilmektedir. Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesinde Hasan Efendi’nin inşa ettiği mescitte dersiâmlık görevi için on akçe şarta bağlanmasından ve vakıf tarafından buraya dersiâm tahsis edilmesinden Çavuşlar Mescidi’nin Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin oğlu Hasan Efendi’nin bina ettiği mescit olabileceği düşünülmektedir.

b. Medrese (Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi)

Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesinde vasiyetini; “evladın soyu tükenmesi durumunda, vakfa nâzır olan Şeyhülslâm Hazretleri marifetiyle vakfın gelirinin fazlası ile İstanbul’da uygun bir bölgede 12 oda ve bir dershaneden oluşan bir bina inşa olunsun, üç medrese oluşturularak ulemadan dahil ve hariç seviyesinde üç müderrise tahsis edilsin, müderrislerin her biri haftada iki gün medreseye gelerek danışmentlere/öğrencilere faydalı ilimler öğrettikten sonra birinci medresede müderris olana günlük 50 akçe, ikinci medresede müderris olana günlük 40 akçe ve üçüncü medresede müderris olana günlük 30 akçe verilsin”²⁸⁸ sözleriyle açıkça belirtmiştir.

Bu vasiyetinin yerine getirilip getirilmediği hususu arşiv kaynakları üzerinden incelendiğinde; 1792 İstanbul Medreseleri sayımında Evvel, Sâni ve Sâlis olarak üç Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi kayıt edildiği, evvelin oda sayısı “5”, diğerkleri “4”er tane olduđu²⁸⁹ ve yine, 5 Safer 1214/09 Temmuz 1799 tarihinde İstanbul’daki

²⁸⁶ Tahsis ve tayin edilmiş, ayrılmış, birine mahsus (Şemseddin Sami, 2015, s. 1309)

²⁸⁷ C.EV, BOA, No: 00275-14015-001; VGM Defter, VGMA, No: 00268-00055; Hatice Güzel, *Ankara’nın Bütün Tarihi Çeşveesinde Ankara Vakıfları: Tespit ve Değerlendirme*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002, s. 63.

²⁸⁸ Şeyhülslâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

²⁸⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, *İstanbul Medreseleri*, TTK Yay., Ankara 2009, s. 155-158.

görevlilere 1.100 kuruş gönderilmekte iken, mütevelliler gelirlerden 1.500 kuruş almaları sebebiyle vakıf eserlerinin tamiri için para kalmadığı, bu eserlerin her geçen gün harap olduğu, halkın şikâyetleriyle eserlerin bakım ve onarımlarının yapılması için keşif hazırlandığı ²⁹⁰ belirtilmektedir. Bu belgede verilen bilgiler çerçevesinde vasiyetin 1792 yılında önce yerine getirildiği anlaşılmaktadır.

26 Zilhicce 1289/24 Şubat 1873 tarihli mesarifat kaydında; “*Haremeyn Hazînesinden mazbût Şehzadebaşı’nda vâki‘ Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi suyollarının tamiri mesârifine mahsûben*”²⁹¹ denildiği üzere, vasiyet üzerine inşa edilen medresenin İstanbul’da Şehzadebaşı’nda yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Atilla Çetin, Medresenin karşısındaki Hoşkadem mescidi sebebiyle önceleri halk arasında “*Hoşkadem Medresesi*” adıyla anılmış, bazı kaynaklarda ve medrese listelerinde “*Ankaravî İsmail Efendi Medresesi*”, “*Abdülhalim Efendi Medresesi*” adlarıyla geçmekte ise de, bunların düzeltilmesi gerektiğini belirtmekte ve kendisi de “*Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi*” ²⁹² olarak isimlendirmiştir. Biz de çalışmamızda Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi olarak kullanacağız.

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi’nin 26 Zilhicce 1098/3 Kasım 1687 yılında, oğlu Hasan Efendi’nin ise 1104 Cemâziyelâhinde/Şubat 1693 yılında vefat ettiğinden bahsetmiştik. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi’nin başka evladı olduğuna rastlanılmadığından, vasiyetin Hasan Efendi’nin vefatından sonra dönemin Şeyhülislâmı marifetiyle Ankaravî Mehmed Efendi Medresesinin inşa ettirildiği muhtemeldir.

Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi’nin kitabesine göre medrese 1119/1707 yılında yaptırılmış olup, kapı kitabe metni ise “*Ni’me kavulun kile fi tarihâ, tilke dârun*

²⁹⁰ AŞS Defteri, MK, No: 183/869, sr. 62.

²⁹¹ EV.MH, BOA, No:1632-11.

²⁹² Atilla Çetin, “Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Şubat 1990, S.38, s. 20.

cârehâ ‘ilmu’l-cemil” şeklinde belirtilerek; “O, en güzel ilmin kendisine komşu olduğu bir medresedir.” anlamındadır.²⁹³

Vakfiyede medresede kalan öğrenciler dânişmend²⁹⁴ olarak isimlendirilmiş olup, bu öğrenciler icazet alma derecesinde kıdemli öğrencilerdi. Dânişmend olan bir öğrencinin, bu medreseden mezun olup, mülâzım olabilmesi için sıkı bir imtihanı geçmesi gerekmektedir. Mezun olan kişiye ise icazetnâme²⁹⁵ verilirdi.²⁹⁶ Ankaravî medresesinde öğrencilere verilen eğitimin vakfiyede “*dâhil ve hâriç i’tibâriyle ulemâdan üç müstehak kimesneye*”²⁹⁷ belirtildiği üzerine, müderrislerde aranan özellikler dikkate alındığında dahil ve hariç seviyesinde²⁹⁸ bir eğitim verildiği anlaşılmaktadır. Başka bir kaynakta ise medresede “*Dâhil-i hareket*” seviyesinde eğitim verildiği belirtilmektedir.²⁹⁹

Eğitim kurumu sınıflandırması içinde Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi Yüksek Öğrenim hazırlık seviyesinde dersler verilen ve en yüksek eğitim verilen “sahn” medreselerine öğrenci yetiştiren medreselerdi. Bu medresede ders veren müderrisler ise vakfiyede belirtildiği üzere, birinci medresede müderris olan 50 akçe, ikinci medresede

²⁹³ İsmail Yakıt, 1987, s. 33.

²⁹⁴ Medreselerde icazet alma seviyesine gelen ve oda sahibi kıdemli ve yetenekli öğrenci (Bkz. Mehmet İpşirli, “Medrese”, *DİA*, C. 28, s. 330; *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 240).

²⁹⁵ **İcazetnâme:** Arapça mezuniyet, ruhsat manalarına gelen icazet ile Farsça mektup, kitap demek olan nâme’nin birleşmesinden meydana gelen izin belgesi, diploma anlamına gelmektedir. (Pakalın, II, 19).

²⁹⁶ Yasin Yılmaz, 2008, s. 307, Kavanîn-i Örfiyye-i Osmanî, SK, Es’ad Efendi, nr. 2362, vrk, 48b; *Telhisü’l-Beyan fi Kavânîn-i Âl-i Osmân* (Hazerfen Hüseyin Efendi-ö. 1103/1691), haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara 1998, vrk, 141b.

²⁹⁷ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 240.

²⁹⁸ Medreseler genelde birinci sırada kelâm alanıyla ilgili Hâşiye-i Tecrîd adlı kitabın okutulduğu *Tecrîd medreseleri*; ikinci sırada belâgata dair Miftâh adlı eserin okutulması nedeniyle *Miftâh medreseleri*; üçüncü sırada *Kırklı medreseleri*; dördüncü sırada *Hariç Ellili medreseleri* (genellikle bu medreseleri devlet yöneticileri ve onların ailesi veya devlet erkânı tarafından yaptırılmıştır); beşinci sırada *Dâhil Ellili medreseler* (genellikle Osmanlı padişahları, şehzâdeler, valide sultanlar, hanım sultanlar ve padişah kızları tarafından yaptırılmışlardı, XVI. yüzyıldan sonra devlet erkânı tarafından yaptırılan birçok medrese de dâhil statüsüne girmiştir); Fatih külliyesi içinde statüsü en yüksek olan medreseler ise *Sahn-ı Semân medreseleri*ydı (Daha geniş bilgi için bkz. Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2008, C. 17, S. 1, s. 25-46)

²⁹⁹ İsmail Yakıt, 1987, s. 33.

müderri olan 40 akçe ve üçüncü medresede müderri olan 30 akçe yevmiye almaktadır.³⁰⁰

2 Ağustos 1330/2 Eylül 1914 tarihinde kayıtlı belge medresenin mimari özelliği hakkında bilgi vermektedir: *“Bir odası zeminden yüksekçe üste ve sonradan oluşturulan bir baraka ile 13 odası olup arka tarafları açık olmadığından rutûbetli ve hava ceryânında ve güneş ışığından mahrum bir halde olup, her ne kadar yeni tâmir olunmuş ise de sağlık yönünden talebe yerleştirilmesi pek uygun değildir. Avlusu yeter genişlikte, çamaşırhâne, gusulhâne ve abdesthâne ve diğer müstemilâtı harap bir halde olduğundan güzel bir onarım ile öğrenci oturabilir. Bununla beraber mahalle arasında sıkışmış kalmış 15 kişi oturabilir.”*³⁰¹

Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi yapı olarak mevcudiyetini korumakta olup, çok sayıda bakım ve onarımdan geçmiş, ancak belgeler XIX. yüzyılın ilk yarısına inmektedir. Bunlardan 1845, 1871 ve 1872 tarihli belgeler medreseye su ileten boruların onarımından söz etmekte, 1914’te ise odaların tamir edildiği belirtilmektedir.³⁰²

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmet Efendi doğduğu şehir olan Ankara’da inşa ettiği hayır eserlerine ek olarak İstanbul’da vasiyeti üzerine medrese inşa edilmesine vesile olmuştur. Böylece yaklaşık dört asır süre zarfında kurduğu vakıf sayesinde bu kurumda medrese eğitimi verilmesi sağlamıştır. Vasiyeti üzerine inşa edilen bu eser hâlâ varlığını sürdürmektedir.

B. Ankaravî Vakfına Vakfedilen Mülkler (Akarât-ı Mevkufe)

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfı’nın hayır müesseselerinin bekası, yaşatılması ve devamının sağlanması için gelir getiren bina, bağ, bahçe gibi başka yere nakli mümkün olmayan mülkleri olup, vakfiyede geçen veya geçmeyen bu mülkler şunlardır:

³⁰⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

³⁰¹ Atilla Çetin, 1990, s. 21.

³⁰² Mübahat S. Kütükoğlu, 2009, s. 155-158.

1. Vakfiyede Geçen Mülkler

a. Han-ı Sagîr (Çukurhan)

Ankâravi Vakfiyesinde “Ankara İplik Pazarında bir tarafı Pazaryeri ve üç tarafı herkesin gelip geçtiği yol olan, üst katta 24 odası, alt katta 23 odası, 2 ahır ve 2 tuvaleti bulunan ve arsası için Merhum Doğan Bey Vakfına senelik 10 esedi kuruş kira ödenen, binası mülk olan ve han-ı sagîr olarak isimlendirilen han”³⁰³ denilerek Han-ı Sagîr’in vakfa vakfedildiği belirtilmektedir.

Han-ı Sagîr’in arsası Merhum Doğan Bey Vakfı³⁰⁴ ait olup üzerindeki binasına mutasarrıf olan Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfının, arsanın sahibi olan Merhum Doğan Bey Vakfına senelik olarak on esedi kuruş ödenmesi vakfiyede istenmektedir. Bu tür kiralama yöntemine ise mukâtaa (icâre-i zemîn) denilmektedir. Han-ı Sagîr, Ankara Şeriyeye Sicilleri 1215/1801 tarihli kayıtlarda “Çukurhan dimekle mevsûf Han-ı Sagîr”³⁰⁵ olarak belirtilerek, Han-ı Sagîrin Çukurhan olduğunu anlıyoruz. Biz de bundan sonraki metinlerde Han-ı Sagîr yerine Çukurhan tabirlerini kullanacağız.

Çukurhan, kerpiç duvarlı, ahşap hatıllı ve kiremit çatılı, XVI. veya XVII. yüzyıl hanlarından. ³⁰⁶ 1215/1801 tarihinde “Han-ı sagîrin fevkânî 5 adet odaları ve dam ve kamışlarına hatıl ve tahta ve mismar ve ustadiye ve amele 600 kuruş”³⁰⁷ şeklinde belirtildiği üzere Çukurhan’ın çeşitli kısımlarında tamiratlar yapılmıştır. 29 Nisan 1801 tarihinde Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfı tarafından senede 670 kuruş kira geliri elde edilmiş ve icâre-i zemin³⁰⁸ kirası olarak da Doğan Bey

³⁰³ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 237.

³⁰⁴ Zaviye-i Muhammed Veled-i Doğan Vakfı 18.089 akçe gelir ile en yüksek hayrî-evlatlık vakıftır. Vakfın gelirleri arasında âsiyâb, çayır hassı, kervansaray, bağ yeri, 2 adet dükkân, bostan yeri vardır. Gelirin Muhammed Veled-i Doğan Zaviyesi için kullanılmasını istemiştir (Nurdan, 2012, s. 26.)

³⁰⁵ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr.188.

³⁰⁶ Mehmet Tunçer, Ankara’da Vakıf Mülkiyetindeki Bedesten ve Hanların Gelişimi ve Şehir Ekonomisinin Dönüşüm Süreci (15-20.yy), *Vakıf Haftası*, Ankara 6 Mayıs 2014.

³⁰⁷ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr.188.

³⁰⁸ İcâre-i Zemin için bakınız dipnot 32.

mütevellisine 10 kuruş ödenmiştir.³⁰⁹ “Yine Ankara ve Çankırı mutasarrıfı 1234/1818 tarihinde Asaf Galip Paşa tarafından “(bin ikiyüz)otuzdört senesinde Çukurhan tamiri 800 gurus” tamir ve bakımı yaptırılmıştır.³¹⁰

Çukurhan’daki esnafın zeytinyağı, üzüm, incir ve sabun toptancılığı gibi alanlarda ihtisaslaşmış oldukları görülmektedir. Aynı zamanda alt katı ticârethane olarak kullanan Çukurhan üst katları otel ve pansiyon odaları olarak kiralandığı görülmektedir.³¹¹

b. Han-ı Kebîr (Hasan Paşa Hanı/Suluhan/Ankaravî Hanı)

Hasan Paşa Han’ı Kaledibi’nde olup, II. Bayezid dönemi emirlerinden Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Hasan Paşa’nın vakfiyesinin 914/1508’de düzenlenmiş ve buna 917/1511’de bir zeyl eklenmiş olmasına bakılırsa, hanın bu tarihler arasında yapılmış olması gerekir.³¹² Hasan Paşa Hanı, tahrir defterlerindeki kayıtlara göre, 63 odadan oluşmaktadır.³¹³ XVI. yüzyıl yapısı olan Hasan Paşa Hanı, belli dönemlerde tamirat gördüğü için kimileri tarafından XVII. yüzyıl yapısı olarak tanımlanmıştır.³¹⁴ Darüssaade Ağası Yusuf imzalı mektubdan, Hasan Paşa Hanı’nın bu tamiratlardan birini 1683-1684’de Ankara kadısına hitaben, Merhum Hasan Paşa vakıflarından Ankara’da bulunan han, hamam ve suyolları merhumun zamanında bir kısmı inşa edilip 80-90 senedir eksik ve vakfedilmiş olarak kaldığından hanın tamiri için keşif yapılması ve tamir bedelinin belirtilmesini içeren bir mektub gönderilmiştir.³¹⁵

³⁰⁹ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr.187.

³¹⁰ AŞS Defteri, MK, 220/920, sr.178.

³¹¹ Rüşen Keleş, *Eski Ankara’da Bir Şehir Tipolojisi*, AÜSBF Yay., Ankara 1971, s. 90-109; Betül Asar, *Ankara Ulus Tarihi Kent Merkezindeki Ticâret Binalarının Değişimi ve Mekânsal Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2012, s. 51.

³¹² Özer Ergenç, 1980, s. 91.

³¹³ Özer Ergenç, *agm.*, s. 91.

³¹⁴ Özer Ergenç, *XVI. yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yay., Ankara 1995, s. 18.

³¹⁵ Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s.138.

1084/1673 tarihli bir şer'i sicil kaydında Hasan Paşa Hanı ve Hamamının harap durumda olduğu kayıtlıdır.³¹⁶ Yine, 1087/1676 tarihli şer'iyye sicili kaydından Hasan Paşa Hanının Ankaravî Mehmed Emin Efendi tarafından satın alındığını öğreniyoruz.³¹⁷

Ankâravi Vakfiyesinde “Ankara’da Uzun Çarşı³¹⁸ yakınında dört taraflı herkesin gelip geçtiği yol olan ve üst katta 63 oda ve alt katta 30 oda, 1 musluk (çeşme), 2 ahır ve 8 kenef ile içerisinde dört adet dükkân bulunan, arsası için senelik Hasan Paşa Vakfına akçe ödenen, binası mülk olan ve Han-ı Kebîr olarak isimlendirilen han”³¹⁹ denilerek Han-ı Kebîr’in vakfa vakfedildiği belirtilmektedir. Vâkıf, binası mülk olan Han-ı Kebîr’in arsası için Hasan Paşa Vakfına³²⁰ zemin kirası (icâre-i zemin) olarak senelik akçe ödenmesini şarta bağlamıştır.

Han, iki ana bölümden teşekkül etmiş olup, birinci kısım kareye çok yakın planlıdır, ikinci kısım ise, asimetrik bir plana sahiptir ve ana bölüm olan birinci kısma bitişiktir. Ana bölümdeki oda sayısı, Hasan Paşa vakfiyesinde ve tahrir defterinde belirtilen 63 sayısına eşittir. Bütün bu verilerden Han’ın ön kısmının XVI. yüzyıl (1511) da yapılmış olduğu, XVII. yüzyılda ise (1685) esaslı bir onarım ve arka bölümün eklenmesi ile yenilendiğini düşünebilir.³²¹ Bu eklenme ve yenilenmenin ise, Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfiyesinde “altı ay önceden vakfedilen mülklerin zikredilen

³¹⁶ Özer Ergenç, 1980, s. 91; İ.H. Konyalı, 1978, s. 329.

³¹⁷ Rifat Özdemir, 1986, s.71.

³¹⁸ **Uzun Çarşı:** Bedesten’den Hasan Paşa Hanı’na doğru, yani Kaledibi’ne (Tahte’l-kal’a) inen büyük çarşıdır. Her çeşit esnafın, dükkânların bulunduğu gibi, şehir esnafının özel çarşıları da Uzunçarşı’ya açılıyordu. Sicillerde “Uzunçarşı kalaycıları”, “Uzunçarşıya çıkan yol başında bezzaz dükkânı” gibi ifadelerle sık, sık rastlanmaktadır. (Özer Ergenç, 1980, s. 94)

³¹⁹ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 237.

³²⁰ **Hasan Paşa Vakfı:** Bu vakfın geliri 38.500 akçedir. Gelir kalemleri hamam hissesi ve hamam, kervansaray, değirmen geliridir. Gideri Akşehir’de olan İmâretine vakf etmiştir (Nurdan, 2012, s.18)

³²¹ http://tuncermehmet.blogspot.com.tr/2011/11/angora-ankara-tarihsel-kent-merkezi_21.html (erişim tarihi: 22.04.2018)

tescil mütevellisine teslim edildiği”³²² ifadesi dikkate alındığında vakfiyenin tescil tarihi olan 24 Mayıs 1686 tarihinden altı ay önce 1685 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Hasan Paşa Hanı’nın 27 Cemaziyelahir 1099/29 Nisan 1688 tarihli kayıtlarda “Suluhan” adıyla anılmaya başlandığı görülmektedir. Ankâravî Vakfiyesinde Han-ı Kebîrin içerisine yeni bir mescit ve mescidin yanına şadırvan ve çeşme yaptırıldığı belirtilmektedir. Bu tarihlerde suyun han’a gelmesi ile birlikte Suluhan ismiyle anılmış olmalıdır.³²³

Ankara Şer’iyye Sicilleri 7 Zilhicce 1215/21 Nisan 1801 tarihli kayıtlarda “*Suluhan demekle meşhur Han-ı Kebîr*”³²⁴ olarak nitelendirilerek, vakfiyede belirtilen Han-ı Kebîr’in Suluhan olduğunu anlıyoruz. Bazı kaynaklarda Suluhan olarak anıldığı gibi Ankaravî Hanı olarak da anılmaktadır.³²⁵ Biz bundan sonraki metinlerde Hasan Paşa Hanı, Han-ı Kebîr, Ankaravî Hanı yerine günümüzde de kullanılan Suluhan tabirini kullanacağız. Yine bu belgede Suluhan bazı tamirattan geçmiştir ki; “*Han-ı kebîr çatusu tamirine tahta ve hatıl ve ustadiye ve amele duvarlarına ve saçak ve torna tamirlerine 300 kuruş*” şeklinde belirtilerek Suluhan’ın çatısı ve duvarları tamiri yapılmıştır.

24 Temmuz 1294/5 Ağustos 1878 tarihinde kayıt defterinde ise Suluhan’ın yeri ve konumu ve fiziki özelliği hakkında bilgi vermektedir. Şöyle ki; “*Suluhan demekle ma‘rûf tarîkler Han Önü Sokağı ve Han Ardı Sokağı ve tahmis hane ile mahdûd tûlen*”³²⁶ *yüzeli, arzen*³²⁷ *yüz zirâ*³²⁸ *bir bâb han icâre-i müeccele senevi 500 kuruş*”³²⁹ şeklinde

³²² Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

³²³ Bozkurt Ersoy, 1992, s. 41.

³²⁴ AŞS Defteri, MK, 183/869, sr. 62.

³²⁵ Rifat Özdemir, 1986, s. 29; Bozkurt Ersoy, 1992, s. 39.

³²⁶ **Tûlen:** Boyca, boyuna, uzunluğuna (Devellioğlu, s. 51).

³²⁷ **Arzen:** Enine, enliğine, genişliğine (Devellioğlu, s. 1338).

³²⁸ **Zirâ:** Esasen, ustasına göre değişen, kesin olarak belirlenmesi güç bir değerdir. Ortalama 1 mimari zirâ = 0,75775 m. = 24 parmak (Orhan Cezmi Tuncer, Anadolu Şelçuklu Mimarisi ve Moğollar,

ifade edilmektedir. Han Önü ile Han Arkası Sokağı ve kahvehane ile sınırlı ve uzunluğu yüzeli (yaklaşık 113,66 m.), genişliği yüz zirâ‘ (yaklaşık 75,77 m.) olan Suluhan, bu tarihte icâreteyn yöntemi ile kiralanarak senelik icâre-i müeccelesi ise 500 kuruş olarak belirlenmiştir.³³⁰

21 Zilhicce 1215/05.05.1801 tarihli ilamda ise Suluhanda yıllardan beri iplik ve kahve satıldığı, mahkemece bir ilam verilerek sadece Suluhan’da bu işlerin yapılması mahkemece karara bağlanmıştır.³³¹

Han 1929 yılındaki Balıkpazarı yangınından sonra hızla tahrip olmaya başlamıştır. Köşk mescidi yıkılan han, bir ara sebze hali olarak kullanılmış, daha sonra depo ve kimsesizlerin kaldığı bir harabe haline gelmiştir. 1940’lı yıllarda hanın çoğunluğu yıkılmış ve 1984 yılında yapılan onarımla şimdiki halini almıştır.³³²

c. Çifte Hamam (Hasan Paşa Hamamı)

Ankâravi Vakfiyesinde “Ankara’da Belkıs Mahallesinde³³³ dört tarafı herkesin gelip geçtiği yol olan arsası için senelik Merhum Hasan Paşa Vakfına akçe verilen ve binası mülk olan Çifte Hamam” olarak belirtilen Çifte Hamamın³³⁴ vakfa vakfedildiği

Ankara, 1986, s.110; Ayşe Gülçin Küçükkaya, “Edirne’de Onikigen Bir Türbe - Tütünsüz Baba Türbesi, Restorasyon Projesi ve Defterdar Ahmed Rıdvan”, VD, S. 29, s.196).

³²⁹ VGM Defteri, VGMA, No: 2474-17.

³³⁰ VGM Defteri, VGMA, No: 2474-17.

³³¹ AŞS Defteri, MK, 183/869, sr. 55.

³³² Güray Kırpık ve diğerleri, 2015, s. 403.

³³³ **İğneci Belkıs Mahallesi:** Ankara Valiliği ile Çankırı Caddesi arasında bulunan mahallenin adı olup, Kız Taşı/Belkıs Sütunu diye adlandırılan Julien Sütunu’ndan gelmektedir. Julien Sütunu sonraları meydana gelen havuzun yanına alınmıştır. Bugün yerinde olmayan Ankaravî Vakfı’na ait Hasan Paşa Hamamı bu meydanın etrafında yer almaktaydı (İ.H. Konyalı, 1978, s. 57; Gökçe Günel, Ali Kılıcı, 2015, s. 101.)

³³⁴ Osmanlı belgelerinde sık sık çifte hamam ifadesi, hamamın kadın ve erkekler kısmından oluştuğunu belirtmektedir. Bu tip hamamların kira ücretleri, tek tip hamamlara göre daha düşük olmaktadır. (Bkz. Köç, Ahmet; “XV. Yüzyılda Ümerâ Vakıfları ve Ankara’nın Kentsel Gelişimi”, BÜSBED, 22 Aralık 2009, C. 12, s.188)

belirtilmektedir”.³³⁵ Vâkıf, binası mülk olan Çifte Hamamın arsası için Hasan Paşa Vakfına zemin kirası (icâre-i zemin) olarak senelik akçe ödenmesini şarta bağlamıştır.

24 Temmuz 1294 /5 Ağustos 1878 tarihinde kayıt defterinde ise hamamın yeri ve konumu ve fiziki özelliği hakkında bilgi vermektedir. Şöyle ki; “Ankara’da Hasan Paşa Hamamı olarak bilinen İğneci Mahallesi’ndeki çifte hamam, yolları İstanbul Caddesi, Uzun Çarşı Caddesi, Hamam Sokağı ve Külhan Sokağı ile sınırlı olup uzunluğu 45 (yaklaşık 34,09 m.), genişliği 30 zirâ‘ (yaklaşık 22,73 m.) olup, senelik kirası (icâre-i müeccele) 500 kuruş”³³⁶ olduğu ifade edilmiştir.

Hamam, Sultan II. Bayezid devri Beylerbeylerinden Hasan Paşa³³⁷ tarafından yaptırılmıştır. Hasan Paşa’nın 914/1508 tarihli vakfiyesinde ve 917/1511 tarihli ek vakfiyesinde Akşehir’de yaptıracığı imaretine Ankara’da Belkıs minaresi civarında bir çifte hamam ve Karyağdı suyunda Uzunoluk değirmenini vakfetmiştir.³³⁸ 1084/1673 tarihli bir şer’i sicil kaydında Hasan Paşa Hanı ve Hamamının harap durumda olduğu kayıtlıdır.³³⁹ Daha sonra Hamam, 1673 yılında Ankaravî Mehmed Emin Efendi tarafından satın alınarak kendi vakıflarına gelir getirecek akar arasına katıldığı belirtilmektedir.³⁴⁰

1167/1753 tarihli Şeyhülislam Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfı’nın muhasebe kayıtlarında Hasan Paşa Vakfına mukâtaa gideri olarak 2.000 para

³³⁵ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 237.

³³⁶ VGM Defteri, VGMA, No: 2474-17.

³³⁷ **Hasan Paşa:** Sarayda yetiştikten sonra Konya beylerbeyi olmuştur. 1503-1504 (909)’da Anadolu, 1505-1506 (911)’da Rumeli beylerbeyi olarak atanmıştır. 1514 (920) Çaldıran savaşında şehit düşmüştür (Özer Ergenç, 1980, s. 91)

³³⁸ Abdülkerim Erdoğan ve diğerleri, 2007, s. 233; İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hoca’nın Şehri Akşehir: Tarihî-Turistik Kılavuz*, İstanbul; 1945, s. 329; Özer Ergenç, 1980, s. 91, 104; Gökçe Günel, Ali Kılıcı, 2016, s. 563).

³³⁹ Özer Ergenç, 1980, s. 91; Konyalı, 1978, s. 329.

³⁴⁰ Abdülkerim Erdoğan ve diğerleri, 2007, s. 233; Rifat Özdemir, 1998, s. 71.

ödendiğinin görülmekte olup,³⁴¹ vakfın 1215/1801 yılı muhasebe kayıtlarında ise Hasan Paşa Vakfına herhangi bir ödeme yapılmadığı görülmektedir.³⁴²

1811 tarihinde ise Hasan Paşa Vakfı görevlileri, İstanbul'a arzuhal göndererek, Hasan Paşa Vakfı'na ait olan Ankara'daki Hasan Paşa Hamamı'nı, Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfının fuzuli zapt ettiğini, bunu önlenmesi için emr-i şerif verilmesini istemişler. İstanbul, eski kayıtlara bakarak durumun doğru olduğunu görür ve şimdiki durumunu da öğrenmek için Ankara Nâibine bir ferman yazarak şimdiki statüsünün incelenip, ilâm edilmesini ister. Ferman üzerine Ankara Nâibi bilirkişi komisyonu kurup, durumu araştırır. Komisyon üyeleri de “100 seneden mütecaviz Ankaravî Vakfındandır” diye cevap verirler ve durum bu şekilde İstanbul'a ilâm edilir.³⁴³

Hamam 7 Zilhicce 1206/27 Temmuz 1792 tarihinde 1500 kuruş sarf edilerek kazanı, 400 kuruş sarf edilerek külhanı tamir edilmiştir.³⁴⁴

7 Zilhicce 1215/21 Nisan 1801 tarihinde Ankaravî Vakfı'nın Ankara'da bulunan vakıf eserlerinin tamir ve bakıma muhtaç keşfi yapılmış ve Hasan Paşa Hamamı ile ilgili olarak belirtilen tamirler³⁴⁵ aşağıdaki tabloda sunulmuştur;

Tablo 3: *Hasan Paşa Hamamı Tamirâtı*

Yapılan Tamir	Kuruş
Hasan Paşa Hamamının erkeklerle ait mahallin iç tarafı tamirâtı için kireç, usta ve ameale gideri	500
Hamamın camekan kubbesi iç tarafının tamirâtı için kireç, horasan, ³⁴⁶ usta ve ameale gideri	800

³⁴¹ VGM Defteri, VGMA, No: 2843-85.

³⁴² AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 187.

³⁴³ Rifat Özdemir, 1998, s.71.

³⁴⁴ Rifat Özdemir, *age.*, s.72.

³⁴⁵ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr.188.

³⁴⁶ **Horasan:** Kiremit ve tuğla tozlarının kireç ve su ile karıştırılmasından elde edilen bir çeşit harç (Türk Dil Kurumu http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ad07c6193cb22.39996260 : Erişim tarihi: 13.04.2018)

Kadınlara ait mahallin iç tarafının tamiratı için taş, kireç, horasan, usta ve ameşe gideri	1.500
Üst kat kubbeleri tamiratı için kayağan (düz taş), usta ve ameşe gideri	700
Külhane tamiri gideri	50
Yeni kazgan (büyük kazan) konulması	1.000
Toplam	4.550

Böylece Hasan Paşa Hamamı'nın kadınlara ve erkeklere mahsus bölümleri ile camekân kubbesi, külhanı ve kazanı esaslı olarak tamiri öngörölmüştür. Ayrıca, belgede “*Köhne kazgan ve ber-vech-i tahmin 400 kuruş*” şeklinde kaydedilerek eski kazanın tahmin yoluyla 400 kuruş edeceği belirtilmiştir.³⁴⁷

Yine Gurre-i Muharrem 1820/Ekim 1820 tarihinde Ankara ve Çankırı mutasarrıfı Galip Paşa tarafından hamamın tabanı, kubbesi ve camlarında taş, kireç, tahta, kendir, bezir vb. malzemeler kullanılmak suretiyle 5.150 kuruş sarf edilerek, gerekli onarım ve bakım yapılmıştır.³⁴⁸

Ancak belgelere göre onarım masrafları hamamın gelirinden fazla olması sebebi ile sürekli olarak zarar eder durumdadır.³⁴⁹

Hükümet meydanında yer alan hamam 1929 yılında meydanı açarken yıkılmıştır.³⁵⁰

d. Hamam (Debbâğ-hâne Hamamı)

Ankâravi Vakfiyesinde debbâğ-hane hamamı ile ilgili olarak Ankara'nın debbâğ-hâne ³⁵¹ yakınında tek hamam tarzında yar aldığı, ³⁵² binasının mülk olduğu

³⁴⁷ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 188.

³⁴⁸ AŞS Defteri, MK, 220/920, sr. 178.

³⁴⁹ Abdülkerim Erdoğan ve diğerleri, 2007, s. 233; Rifat Özdemir, 1986, s. 72.

³⁵⁰ Gönül Öney, 1971, s. 51.

³⁵¹ **Debbâğhane (Tabakhane) Mahallesi:** Bentderesi (Hatip Çayı) kenarında bulunan Ankara'nın en eski mahallelerinden biridir. Osmanlı devri sonuna kadar deri imalatı (Debbâğlık) yapılan, esnaf ailelerinin

ancak arsası için senelik Akmedrese Vakfı'na ³⁵³ altı kuruş ödenmesi şartı bulunmaktadır. ³⁵⁴ Bu hamam, İshak Paşa'nın kaledibi hamamından ayrı olup, debbağhane mahallesinde ve pazarının yakınında bulunmasından debbağhane hamamı diye adlandırılmıştır. ³⁵⁵

Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfı'nın 1215/1801 yılı arsa kirası (icâre-i zemin) olarak Akmedrese Mütevelisine günlük 8 kuruş ödediği görülmektedir. ³⁵⁶ Vakfiyede 6 kuruş ödenmesi şarta bağlanmışken, fazladan 2 kuruş ödeme yapılmıştır.

1924 tarihli Ankara haritasında da görülebilen bu hamam 1929 yılında çıkan yangında zarar gördüğünden yıktırılmıştır. ³⁵⁷

e. Âsiyâb-ı Dakîkî (Uzunoluk Değirmeni)

Vakfiyede “*zikredilen şehir yakınında Bentderesi olarak bilinen su ile çevrili binası mülk olan, arsası karşılığında senede Merhum Ahi Şerafettin Vakfına üçbin akça ödenen Uzunoluk olarak bilinen bir göz un değirmeni*” ³⁵⁸ ifadesi ile Uzunoluk değirmeninin vakfa vakfedildiği belirtilmektedir. Vâkıf, binası mülk olan Uzunoluk değirmeninin arsası için Ahi Şerafeddin Vakfı'na ³⁵⁹ arsa kirası (icâre-i zemin) olarak senelik üçbin akçe ödenmesini şarta bağlamıştır.

Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfı'nın 1215/1801 yılı arsa kirası olarak Ahi Şerafeddin Mütevellisine günlük 5 akçeden yıllık toplam 15 kuruş ödediği

evlerinin de bulunduğu yerdir. Bu mahallede Müslüman ve Müslüman olmayanlar birlikte oturmaktaydı (Gökçe Günel, Ali Kılıcı, 2015, s. 95-98.)

³⁵² Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s.238.

³⁵³ **Ak Medrese Vakfı:** Vakfın geliri 17.620 akçedir. Gelir kalemleri mukâtaa hamam hissesidir. Giderleri zaviyenin “âyande ve revende”sine, müderris için kullanılmasını istemektedir. (Nurdan, 2012, s.19)

³⁵⁴ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

³⁵⁵ Özer Ergenç, 1980, s. 105.

³⁵⁶ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr.187.

³⁵⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimari Eserleri*, İstanbul'un Fethi Derneği Neşriyatı, İstanbul 1953, s. 48.

³⁵⁸ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

³⁵⁹ Geliri 8.203 akçedir. Bu vakfın gelirleri arasında 2 âsiyâb, kervansaray, on üç Ermeni kâfirinden ispenç vergisi, 1 hane, dükkân ve 2 dükkân yeri bulunmaktadır. Bu vakfın geliri Ahî Şerafeddin Zaviyesine vakfedilmiştir (Nurdan, 2012, s. 27.)

görülmektedir.³⁶⁰ 15 kuruş ise 1 kuruş 120 akçe hesabından 15x120 yıllık 1800 akçe eder ki, bu da Vakfiyenin tescilinden yaklaşık 115 sene sonra kayıtlarda vakfiyeye göre 1200 akçe tasarruf yapıldığı göstermektedir.

1234/1818 tarihinde Ankara ve Çankırı mutasarrıfı Vezir Asaf Galip Paşa tarafından Uzunoluk değirmeni 860 guruşa bakım ve onarım yaptırılmıştır.³⁶¹ 1262/1845 tarihinde ise suyollarının tamiri sebebiyle Uzunoluk Değirmeninin kırkbeş gün işletilemediği³⁶² bildirilmektedir.

Bu değirmen 25 Temmuz 1294/06 Ağustos 1878 tarihinde Vecihi Paşa'nın valiliği sırasında icâreteyn usulu ile Karasoloğlu Panayot Efendi'ye kirlanmış ve 18 Şubat 1324/3 Mart 1909 tarihinde ise geri vakfa döndürülmüştür.³⁶³

f. Dükkânlar

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi hayrat vakıflarının giderlerini karşılamak için dükkânlar vakfetmiş olup bu dükkânlar vakfiyede; Han-ı Sagır demekle bilinen hanın At Pazarına açılan ve umuma ait yol tarafında dış duvar kısmına yapışık ve yayana duran **dokuz adet kemer dükkânı**, Penbe Han'a geçen yol tarafında bulunan duvara yapışık ve yayana duran **altı adet kemerli dükkânı**, Han-ı Sagır'ın İplik Pazarına açılan kapısı dışında kalan kısmın iki tarafına yapılmış olan **dört adet dükkân**, Han-ı Kebîr içerisinde **dört adet dükkân** ve hana bitişik **tahmis dükkânı**,³⁶⁴ tahmis dükkânına yapışık **onbir adet dükkân**, Han-ı Kebîr'in dış duvarına yapışık **yirmi bir adet kemer dükkânları** ve bu hanın kapısı dışında kalan kısımda yer alan **dört adet dükkânı**, hanın kapısı karşısında Müderriszâde Abdurrahman Efendi'den satın alınan arsa ve binası mülk olan **yedi dükkânı**, Ankara'da Saraçhane Sokağında

³⁶⁰ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 187.

³⁶¹ AŞS Defteri, MK, 220/920, sr. 178.

³⁶² EV.HMH.ZMT, BOA, No: 00039-00236.

³⁶³ Gökçe Günel, Ali Kılıcı, 2016, s. 570; EV.MKT, BOA, No: 03284-00067.

³⁶⁴ **Tahmis:** Ateşte kızdırıp kavurma, kahve kavrulan yer, kahve kavrulup satılan yer (Devellioğlu, s. 1221)

Hidayetullah Efendizâde mirascılarından satın alınan, Naipzâde Seyit Mehmet Efendi taşınmazı ile üç tarafı umuma ait yol ile sınırlı olan tek çatı altında birbirine bitişik **yirmi altı adet dükkânı**, Ankara’da Saraçhane Sokağında bir tarafta Hüseyin, Emirüddin, Şaban isimli kişilerin taşınmazı ve diğer taraftan umuma ait yol ile sınırlı olan birbirine bitişik **iki adet dükkânı** ve Ankara’da Bezciler Sokağında Mahmut Paşa Vakfı, Mehmet isimli kişinin mülkü ve iki taraftan da umuma ait yol ile sınırlı olan **bir adet dükkânı** şeklinde zikredilmiştir.³⁶⁵ Vakfiyede verilen bilgiye göre 96 dükkân vakfedilmiştir.

7 Zilhicce 1215/21 Nisan 1801 tarihinde Ankaravî Vakfı Ankara’da bulunan vakıf eserlerinin genel bir tamiratını yaptırmış, bu tamirattan dükkânlarla ilgili olarak “*Dekâkin kemer ve dükkânlarına 100 kuruş*”, “*Han-ı kebîr ittisalinde tahmis amirine 150 kuruş*” ve “*10 (on) adet saraç* ³⁶⁶ *dükkânlarına hatıl ve tahta ve mismar ve kerpiç ve ustadiye ve amele yekun 150 kuruş*” ³⁶⁷ belirtilerek dükkânının bakım ve onarımları ile işçilik gideri olarak 400 kuruş ödenmiştir.

Bu dükkânlar vakıf tarafından kiraya verilmek suretiyle işletilmiş olup, 15 Zilhicce 1215/29 Nisan 1801 tarihli Ankara Şer’iyye Sicilleri kaydında harap olmayan 12 dükkândan elde edilen kira geliri 90 kuruş olarak kaydedilmiştir. ³⁶⁸ Vakfın gelirlerinin giderlerini karşılayamadığı ve dükkânlarının çoğunun tamirlerinin yapılamayarak, harap bir vaziyette atıl bırakıldığı anlaşılmaktadır.

³⁶⁵ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 237.

³⁶⁶ At takımları, araba koşumlarıyla deri ve meşinden muhtelif eşya yapılan ve satılan yere verilen addır. (Pakalın, III, 125).

³⁶⁷ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr.188.

³⁶⁸ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr.187.

g. Bağ ve Bahçe

Vakfiyede Ankara’da Kazlık olarak bilinen mahalde arsası mukâtaalı, ancak bina ve ağaçları mülk olan üç parça bahçenin bina ve ağaçlarının vakfa vakfedildiği belirtilmektedir.³⁶⁹

Yine Ankara’ya bağlı Bağlum Köyü’nde Kayapınar olarak bilinen suyun yakınında arsası mukâtaalı, üzüm çubuğu mülk olan iki parça bağın vakfedildiği belirtilmiştir. Bu iki kıta bağın birisi büyük bağ, diğeri küçük bağ olarak vasıflandırılmış, büyük bağ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesi’nde yer alan Kazasker Medresesi’nde görev yapan müderrise, küçük bağ ise külliyenin Dârülkurrâsında görev yapan şeyhülkurrâyâ tahsis edilmiştir.³⁷⁰

Bir diğer bağ ve bahçe ise vakfiyede “*İstanbul kurbunda Bursa kazasına bağlı Kanlıca mevkinde üç taraftan umumi yol ve bir taraftan Mehmed Odabaşı bağı ve Derviş Paşa bağı ile sınırlı arsanın senede üçyüz akça mukataalı miri arazi,*³⁷¹ *ağaçlar ve üzüm çubuklarını kapsayan bağı*”³⁷² denilerek vakfa vakfedildiği belirtilmiştir. Bağ ve bahçeler ile ilgi başka bilgiye rastlanılmamıştır.

2. Vakfiyede Geçmeyen Mülkler

a. Şengül Hamamı

Şengül Hamamı, XV. yüzyılın ikinci yarısında, kadınlar ve erkekler kısmından müteşekkil olarak, İshak Paşa tarafından Bursa İnegöl’de kurduğu vakfına akar olarak yaptırılmıştır.³⁷³ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin vakfiyesinde Şengül Hamamı’ndan bahsedilmemektedir. Ancak, 21 Zilkade 1105/14 Temmuz 1694 tarihli

³⁶⁹ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

³⁷⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

³⁷¹ **Mîrî Arazî:** Osmanlı döneminde mülkiyeti devlete ait olup, tasarruf hakkı kullananlara devredilen arazileri ifade etmektedir (Bkz. M. Macit Kenanaoğlu, “Miri Arazî”, *DİA*, C. 30, s. 157-160)

³⁷² Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

³⁷³ Rifat Özdemir, 1986, s. 69; Gökçe Günel, Ali Kılıcı, 2016, s. 562. (Bkz. VGMA arşiv sicillerinden, küçük evkaf-ı sani adlı ve 624 numaralı defterin 228-230 sayfa ve 172.) sırasında kayıtlı İshak Paşa vakfiyesi.

Ankara Şer'iyye Sicillerinde geçen kayıta, Hasan Efendi'nin babası olan Hüseyin Efendi oğlu Ankaravî Mehmed Efendi'nin hayatta iken Ankara'da bulunan ve bir taraftan Ayaşzâde olarak bilinen Ramazan Efendi'nin taşınmazı, iki taraftan özel yol ve bir taraftan da umumî yol ile sınırı bulunan ve İshak Paşa Vakfı'na zemin kirası olarak öteden beri senelik 20 kuruş ödenen Çifte Hamamı, makbuz karşılığında ve hâkimin uygun görüşü ile satın aldığı ve hamamı Ankaravî Vakfına ilave ettiği belirtilmektedir.³⁷⁴ 1147 /1734 ve 1167 /1753 senelerinde vakfin bilanço kayıtlarında İshak Paşa vakfına 2000 para (1 kuruş 40 para hesabından 50 kuruş),³⁷⁵ 1801 yılında ise her gün 12 akçeden yıllık 36 kuruş mukâtaa³⁷⁶ gideri olarak ödendiği görülmektedir.

24 Temmuz 1294/5 Ağustos 1878 tarihinde kayıt defterinde, Şengül Hamamı'nın Şengül Çeşmesi Sokağı, Hacı Uzun Abdi hanesi ve Kurşunlu Caddesi ile sınırlı, uzunluğunun 130 (yaklaşık 98,50 m.), genişliğinin 40 zirâ' (yaklaşık 30,31 m.) olduğu ve senelik icâre-i müeccelesi³⁷⁷ ise 600 kuruş olarak belirlendiği bilgisi yer almaktadır.³⁷⁸

Anadolu Beylerbeyi olduğu dönemde Ankara şehir merkezinde iki adet hamam yaptıran İshak Paşa, buradan yıllık 60.000 akçeyi bulan gelir elde ediyordu. Şehir merkezinde kurulu olan ümerâ vakıflarına yıllık gelirleri açısından bakıldığında, en fazla gelire sahip olanın İshak Paşa Vakfı'nın olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf hamamlarından olan Tahtakale Hamamı, Kaledibi'nde bulunuyordu. Vakfin diğer hamamı ise Şengül Hamamı'dır. Vakfin bu hamamşları XVII. yüzyılın başlarına kadar icâre-i vahideli, bu tarihten sonra ise icâreyn usulde değerlendirilmiştir.³⁷⁹

³⁷⁴ AŞS Defteri, MK, 284/970, sr. 251.

³⁷⁵ VGM Defteri, VGMA, No: 2843-85.

³⁷⁶ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 187.

³⁷⁷ İcâre-i Müeccele için bkz. dipnot 31.

³⁷⁸ VGM Defteri, VGMA, No: 2474-17.

³⁷⁹ Özer Ergenç, 1995, s. 27.

Ankara ve Çankırı mutasarrıfı Asaf Galip Paşa tarafından 1235/1819 tarihinde Şengül Hamamı 250 kuruşa tamiri ve bakımını yaptırılmıştır.³⁸⁰ Daha sonraki dönemlerde de çeşitli tamirat ve restorasyon çalışmaları yapılan Şengül Hamamı, Ankaravî Vakfının günümüze kadar gelen akarındandır.

b. Boyahane ve Cendere

Ankâravi Vakfiyesinde boyahane ve cendereden bahsedilmemektedir. Ancak Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin hayatta iken Ermeni Mahallesinde³⁸¹ bulunan cenderesi ile Debbağhane Mahallesinde bulunan boyahanesin aletleriyle birlikte satın alarak vakfına vakfettiği anlaşılmaktadır.³⁸²

Boyane ile ilgili olarak 12 Kanun-ı Evvel 1311/24 Aralık 1895 tarihindeki Evkaf-ı Hümayun Mektubî Kalemi Mahsusa'nın Ankara Vilayet-i Celilesi ile Evkaf Muhasebeciliği'ne hitaben yazdığı kayıtta, Mazbut vakıflardan Merhum Ankaravî Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin kiralık olan taşınmazlarından Ankara Debbağhane Mahallesindeki boyahanenin kira bedelinin üçtebirinin Zincirli Camii İmâm-Hatîbi Tevfik Efendi'ye ne şarta bağlandığına dair talebe istinaden 20 Şubat 1315/4 Mart 1900 tarihli ve 12 numaralı Vilayet İdare Meclisi kararında “*ikiyüzdoksansekiz martından (Mart 1882) itibaren üçte birinin Zincirli Camii imâm-hatîbine, üçte birinin Zincirli Medresesi müderrisine ve üçte birinin de tamirata harcanmasına Vilayet İdare Meclisi tarafından karar verildiği*”³⁸³ belirtilmektedir.

³⁸⁰ AŞS Defteri, MK, 220/920, sr. 178.

³⁸¹ Kavmî ve dinî isim taşıyan mahalleler arasında; Mihriyâr-i Ermeni, Makramacıyân-ı Zımmîyân, Yahudiyân, Zımmîyân-ı Kirisciyân mahalleleri sayılabilir. Mihriyâr-i Ermeni ismi 1601 yılından sonra Mihriyâr olarak geçmektedir. Bu mahalle Çıkrıkçılar Sûku çevresindeydi (Bkz. Emine Erdoğan, 2005, s. 257 vd.; Jülide Akgündüz, 2003, s. 69)

³⁸² AŞS Defteri, MK, 284/970, sr. 251.

³⁸³ EV.MKT, BOA, No: 02147-129.

Boyahane ve cenderenin kiraya verilerek işletildiği ve vakfin, mazbut vakıf statüsüne geçtikten sonra, boyahanenin kira gelirlerinin tekrar vakfin yaşatılması için gelirinin görevlilere ve tamirata tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ANKARAVÎ VAKFINİN
YÖNETİM VE DENETİMİ, GELİR KAYNAKLARI VE GİDERLERİ İLE
ŞEHRE KATKILARI VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfın nasıl yönetilip işletileceğini ve nasıl denetleneceğini vakfın âdeta tüzüğü niteliğindeki vakfiyesinde belirlemiştir.³⁸⁴ Bunun yanında vakfın faaliyetlerinin devam ettirilebilmesi için vakıf mallarının titizlikle korunması ve vakfiyede belirtilen şartlar doğrultusunda, kendisinden hedeflenen gayenin gerçekleştirilmesi, vakfın işletilmesi ve elde edilen gelirin dağıtılmasını üstlenen bir yönetimin olması gerekmektedir.³⁸⁵

Vakfın devamlılığının sağlanması noktasında, vakıf yönetimi ve çalışanlarının icraatlarında suiistimal, görevi kötüye kullanma, adaletsizlik, başarısızlık ve kötüye gidişlerin önüne geçilmek için denetim ve kontrol mekanizmasının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Vakfın yönetim ve denetimi ile gelir kaynakları ve giderleri değerlendirdikten sonra vakfedilen yerlerin günümüzdeki durumu üzerinde duracağız.

I. ANKARAVÎ VAKFINİN YÖNETİMİ

Bu bölümde Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin yaptığı vakfın Ankara'da bulunan külliyesi ve mülhak birimleri ile İstanbul'daki medresenin yönetim ve denetimini inceleyeceğiz.

³⁸⁴ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, C. 42, s. 478; Yasin Yılmaz, 2008, s. 71.

³⁸⁵ Yasin Yılmaz, 2012, s. 78.

A. Vakfın İdaresi

Ankaravî Mehmed Emin Efendi, yaptığı vakfını tamamen devletin o gün için geçerli prosedürü doğrultusunda, müstakil bir vakfiye hazırlatarak gerçekleştirmiş, bundan dolayı da tesis ettiği vakıf “*evkâf-ı sahiha-i lâzime*”³⁸⁶ diye adlandırılmıştır.

İslam hukukunda vakıf işlerinin idaresi için tevliyet kelimesi kullanılmıştır.³⁸⁷ Tevliyet ise, vakfiyedeki şartlar ve şer’i hükümler çerçevesinde vakfın işlerini idâre etme yetkisidir. Vakfın idâresini üstlenen şahsa ise **mütevelli** denir. Yani mütevelliyi, vakfiyedeki şartlara ve şer’i hükümlere göre vakfın işlerini yürütmek üzere atanan kişi olarak tarif etmek mümkündür.³⁸⁸

Osmanlı Hukuku’na göre vakıf kurucusu, vakıf kurulurken ister şart koşsun ister koşmasın, vakfı idare etme hakkı asli olarak vakıf kurucusuna aittir. Ayrıca vakıf kurucusu, istediği kişiyi mütevelli olarak tayin edebilmektedir.³⁸⁹ Genel eğilim olarak vakıf kurucuları, nesilleri devam ettiği müddetçe vakıf yönetimine devletin karışmasını istememiş ve vakfiyelerine bunu temin eden şartlar koymuşlardır.³⁹⁰

Mütevelli tayininde vakfedenin (vâkıf) iradesi esas alınır, iradesinin belirlenemediği durumlarda yetki hâkime geçer. Vâkıfın isteğiyle tayin edilene “*meşrut mütevelli*”, hâkim tarafından tayin edilene “*mansub mütevelli*” denir.³⁹¹

Ayrıca, kadının mütevelli atama yetkisini kullanabildiği başkaca durumlar da mevcuttur. Bu durumlarda atanan mütevelliyeye “*kaimmakam-ı mütevelli*” denilmektedir. Vakfın mütevellisine ulaşılamadığı, vakfa tayin edilen mütevellinin küçük olması ya da

³⁸⁶ Vakıf kitaplarında vakıflar üç ana grupta toplanmıştır. 1- Osmanlılar’dan önceki İslâm ülkelerinden kalan “evkâf-ı kadîme”, 2- Mîrî arazinin temlik suretiyle kurulan “evkâf-ı irsadiye”, 3- Osmanlı idareci ve halkından hayırsever kişilerin sadece kendi mülklerinden ayırdıkları mallarla kurdukları “evkâf-ı sahiha-i lâzime”dir (Bkz. M. H. Yazır, 1327, s. 112-116; Yasin Yılmaz, 2008, s. 71.)

³⁸⁷ Ahmet Akgündüz, 1996, s. 297.

³⁸⁸ Yasin Yılmaz, 2008, s. 71.

³⁸⁹ Ahmet Akgündüz, 1988, s. 29.

³⁹⁰ Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1583-1683)*, Dilek Matbaası, Sivas 1998, s. 60-61.

³⁹¹ Nazif Öztürk, 2006, C. 32, s. 217-220.

mevcut mütevellinin vakıf işlerini yürütmekte aciz kalması halinde kadı, kaimmakam-ı müteveli atayabilmektedir.³⁹²

Ankâravi Vakfiyesinde, vakfın idaresinde görev alan vakfın mütevellisi, nâzır, katip ve câbisi açık olarak belirtmiş olup, idari görevlileri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 4: Ankaravî Vakfı İdari Görevli ve Ücretleri

Görev Yeri	Görevli	Görevli Sayısı	Yevmiye (Akçe)	Senelik (360 gün)	Açıklama (Kuruş ³⁹³)
Vakıf İdaresi	Müteveli	1	20	7.200	60
	Nezaret	1	10	3.600	30
	Kâtip ve Câbi	1	5	1.800	15
Toplam		3	35	12.600	105

1. Mütevellinin Görevi ve Hizmet Alanı

a. Mütevellinin Belirlenmesi

Ankaravî Mehmed Emin Efendi kurmuş olduğu vakfın vakfiyede belirlenen şartlar doğrultusunda amacına uygun olarak yönetilebilmesi için müteveli olarak bilinen idari bir organizasyon teşekkül ettirmiştir. Mütevellinin belirlenmesini vakfiyede “*Tevliyet-i mezbûre zât-ı sûtûde-i hazretlerine ve ba‘dehû evlâdlarına ve evlâd-ı evlâdlarına meşrû ola*”³⁹⁴ ifadesi ile belirterek, Vakfın ilk mütevellisi kendisini tayin etmiştir. Kendisinin vefatı üzerine evlâdlarına, sonra da evlâd-ı evlâdlarına şart koşturmuştur. Böylece Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfın tevliyetini evlâdları

³⁹² Ahmet Akgündüz, 1988, s. 238.

³⁹³ Osmanlı Devleti’nde kuruşun piyasaya ilk defa 1690’da sürüldüğü iddiasına karşın H. Sahillioğlu, kuruş anlamındaki ilk büyük sikkenin 1703’te işleme konulduğunu belirtmektedir. Böylece yeni bir düzene geçilmiş; bir Osmanlı kuruşu da 40 para veya 120 akçeye denk sayılmıştır (Yusuf Sağır, “Fatih ve II Bayezid Ümerasından Yakup Bey ve Vakıfları”, VD, S. 46, Aralık 2016, s. 64). Akçe-kuruş dönüşümü buna göre yapılmıştır.

³⁹⁴ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

tarafından icra edilmesini arzulamıştır. Ancak, evlâd-ı evlâdının kalmaması üzerine tevliyeti vakfiyede “evlâd-ı evlâdından sonra dâr-ı saltanatta şeyhülislâm olanların kethüdâlarına meşrâta ola”³⁹⁵ şeklinde belirterek, saltanattaki Şeyhülislâmın kethüdalarına bırakmıştır.

Arşiv kayıtları üzerinden Ankaravî Vakfı’nda görev yaptığı tespit edilebilen mütevelliler aşağıda tabloda sunulmuştur.

Tablo 5: Ankaravî Vakfında Görev Yapan Müteveli

Tevliyet Türü	Müteveli Kişi	Mütevelliden Bahseden Belge Üzerinde Geçen Tarih
Müteveli	Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi	1 Recep 1097 /24 Mayıs 1686 ³⁹⁶
Müteveli	Hasan Efendi	Cemâziyelâhir 1104 / Şubat 1693 ³⁹⁷
Müteveli	El-Hac Mehmed	1107 /1696 ³⁹⁸
Müteveli Vekili	Es-Seyyit Abdulhadi	1110 /1698 ³⁹⁹
Kâimmakâm-ı Müteveli	El-Hac Ali Efendi bin El-Hac Mustafa Efendi	19 Rebûlevvel 1129 /3 Mart 1717 ⁴⁰⁰
Kâimmakâm-ı Müteveli	Osman Bey	12 Z 1148 / 12 Nisan 1736 ⁴⁰¹
Kâimmakâm-ı Müteveli	Faşlı Hafız Mehmed Efendi	1156 /1743 ⁴⁰²
Kâimmakâm-ı Müteveli	Es-Seyyid Ahmed Nefis Efendi	1167 /1753 ⁴⁰³

³⁹⁵ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

³⁹⁶ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

³⁹⁷ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240; Süreyya, age, C. 2, s. 621; Abdülkerim Erdoğan, Mehmet Narince, Edebi ve Tarihi Şahsiyetleriyle Ankara, ABB Yay, Ankara 2008.

³⁹⁸ İE.EV, BOA, No: 38-4370

³⁹⁹ AŞS Defteri, MK, 80/766, sr. 34.

⁴⁰⁰ AŞS Defteri, MK, 91/777, sr. 26.

⁴⁰¹ C.EV, BOA, No: 00656-33094-18.

⁴⁰² AŞS Defteri, MK, No: 117/803, sr. 43.

⁴⁰³ VGM Defteri, VGMA, No: 2843-85.

Tevliyet Türü	Mütevelli Kişi	Mütevelliden Bahseden Belge Üzerinde Geçen Tarih
Kâimmakâm-ı Mütevelli	Şeyh Tayyib Baba	1217 /1802 ⁴⁰⁴
Mütevelli Vekili	Es-Seyyit Mehmed Sadettin Efendi	1248 /1832 ⁴⁰⁵
Mütevelli Vekili	Tevfik Efendi (Yazıcızâde Tevfik Efendi b. Mehmed Salim Efendi)	1338 /1919 ⁴⁰⁶

b. Mütevellinin Görevleri ve Ücreti

Mütevellinin vakıflar hakkındaki tasarrufları vakfı koruyup gözetme şartıyla geçerli olup, bu kişilerin ve organların vakfın yararına aykırı uygulamaları ise geçerli değildir. Meselâ mütevelli vakıf malı tamir için rayiç fiyatın üstünde bir ücretle işçi çalıştıramaz veya bir malzeme satın alamaz. Bunu yaptığı takdirde fazla kısmı kendisinin ödemesi gerekir.⁴⁰⁷ Mütevelli vâkıfın vekili olup, vâkıfın şartlarına göre hareket etmekle sorumludur.

Ankâravi Vakfiyesinde mütevellinin görevleri; iki han, hamam, kahvehane, dükkânlar, değirmen ve baklalıkların her birinin rayiç bedelleri üzerinden kiraya verilmesi ve vakfın borcuna karşılık gayrimenkul gelirlerinin rehine bırakılması ile vakfın gelirlerinin artırılması, görevlilerin ücretlerinin ödenmesi, vakıf mallarının bakım ve onarımının yaptırılması, vakıf gayrimenkullerinin değiştirilmesi, görevlerin ve

⁴⁰⁴ 1802 (1217) tarihinde Ankara Müftülüğü, Hacı Bayram şeyhliği, Şeyhülislam Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfı Mütevelli Kaim-i Makamlığı görevlerini bir arada yürüten Şeyh Tayyib Baba'nın bu görevleri ölümü ile son bulmuştu (Rifat Özdemir, *age.*, 1986, s. 206).

⁴⁰⁵ EV.MKT, BOA, No: 00882-00178.

⁴⁰⁶ Hüccet, VGMA, Zabıt Kutuları No:00055-0913-00002

⁴⁰⁷ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, C. 42, s. 478.

masrafların arttırılması, görevlilerin işe alınması ve işten çıkartılması vb. görevler mütevellîye bırakılmıştır.⁴⁰⁸

Vakıf terminolojisinde vakıf gelirinden dağıtılan paylara “**vazife**” denir ve bunların da birkaç çeşidi vardır. Bu payların her çeşidi bir “**ücrettir**” ve mütevellîye verilecek gelir payı da hukuki açıdan bir “**ücrettir**”.⁴⁰⁹

Mütevellinin ücreti ya vâkıf ya da hâkim tarafından takdir edilir. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi ise vakıf mütevellisinin ücretini vakfiyesinde “*cihet-i tevliyet hizmeti yevmi yirmi akçe olup*” denilerek, vakıf mütevellisinin günlük yirmi akçe, ayrıca İstanbul’da yaptırılacak medresenin mütevellisi için de “*medresenin vazife-i tevliyeti dahi yevmi on akçe olup*” şeklinde belirterek, Ankaravî Medresesi mütevellisi için günlük 10 akçe olarak belirlemiştir.⁴¹⁰

2. Mütevellinin Hukuki Vasfı ve Sorumluluğu

Vakıfla ilgili tasarrufları açısından, mütevellinin hukukî vasfı vekilliktir. Yani mütevellî kendisinin tayin eden vâkıfın ve hâkimin vekilidir. Vâkıf ve hâkim sebepli veya sebepsiz olarak mütevelliyi azledebilir. Bundan dolayı mütevellî, müvekkilin şartlarına aykırı olarak yaptığı her tasarruftan sorumludur. Vekil olarak vakıfla ilgili vâkıfın şartlarına göre tasarruflarda bulunacaktır.⁴¹¹

Mütevellî kusur ve ihmalinden kaynaklanan zararları tazmin etmekle yükümlü olup, zararlı işlemleri vekili yapmış olsa da kendisi sorumludur.⁴¹²

3. Nâzırlık Görevi ve Hizmet Alanı

Osmanlılar’da maliye, idare ve vakıf kurumlarında yönetici veya denetleyiciye nâzır, ilgili kurum ve faaliyete de nezâret denilmektedir.⁴¹³ Vakfiyede nezâretin kim

⁴⁰⁸ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

⁴⁰⁹ Ebussuud Efendi, *Feteva*, SK, İsmihan Sultan, nr. 223-224, vrk. 108

⁴¹⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

⁴¹¹ Yasin Yılmaz, 2008, s. 74.

⁴¹² Nazif Öztürk, 2006, C. 32, s. 219.

tarafından yürütüleceğine dair şart ile vakfın kurucusu Ankaravî Mehmed Emin Efendi hayatta olduğu müddetçe vakfa nâzır olduğu, kendisinden sonra ise şeyhülislâm olan kişiler tarafından vakfın kontrol ve himaye edildiği ve bu görev karşılığı da günlük 10 akçe ödendiği⁴¹⁴ anlaşılmaktadır.

4. Katip ve Câbi Görevi ve Hizmet Alanı

Kâtip ve Câbi⁴¹⁵ hesaplar konusunda yetkin, güvenilir ve şahsiyeti bilinir bir muhasip kişi olmak şartıyla hem kâtiplik hem de câbilik görevini yapması vakfiyede “rakam kullanmada eli yatkın, dürüst ve doğru yolda olduğunu bilinen bir muhasebeci kişi vakfa hem yazı yazma hem de vakıf gelirlerini toplama görevi yaparak, bu görev karşılığında günlük beş akçe verilmesi”⁴¹⁶ şarta bağlanmıştır.

Kâtip yaptığı görev, yetki ve sorumluluğu açısından mütevellinin özel kalem müdürü konumunda olup, Mütevellinin yaptığı icraatı yani yapılan alım-satım, tamir için harcanan meblağı, yeni bina inşa edilmişse ona yapılan masrafları ve diğer harcamaları deftere kaydederek büyük bir görev icra ediyordu.⁴¹⁷ Örneğin, Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfı’nın 1215/1801 yılı muhasebe⁴¹⁸ kayıtlarının gelir ve giderleri ayrı ayrı tasniflendiği kayıtlarda vakfiyede belirtilen kâtiplik ve câbilik ciheti cibâyet olarak geçmiştir. Bu görev için günlük beş akçeden yıllık onbeş kuruş ücret ödenmiştir.

⁴¹³ Mehmet Genç, “Nâzır”, *DİA*, C. 32, s. 449.

⁴¹⁴ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 240.

⁴¹⁵ **Câbi:** Vakıf gelirlerini tahsil eden görevliler için kullanılan bir tabirdir. Câbiler tuttıkları defterlerini vakıf mütevellisine göstermesi ve hesap vermesi, mütevelliler de hesapları kâdılara tasdik ettirmesi gerekmektedir (Pakalın, I, 253).

⁴¹⁶ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 240.

⁴¹⁷ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tazına Ait Araştırmalar”, *İÜİF Mecmuası*, Ekim 1962-Şubat 1963, C. 23, S.1-2, s. 247.

⁴¹⁸ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 188

B. Vakfın Görevlileri

Vakıf faaliyetlerinin devamlılığının sağlanması için çeşitli vakıf idaresine bağlı vakıf kurumlarında çalışan personellerdir. Bu personeller;

1. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesi Merkez Birimleri

Personeli ve Hizmet Alanı

Vakfiyeye göre külliye personeli sayısı 29, bunlara mülhak birimlerde görev yapan 1 kişilik Hasan Efendi Mescidi, 1 Kişilik Suluhan Mescidi ve 2 kişilik Çeşme görevlileri kadrosunu da katarsak sayı 33'e çıkmaktadır. Ayrıca, medresede öğrenim gören talebeleri de külliye içerisinde değerlendirdik. Çünkü külliye birimlerinin personeli hakkında bilgi veren hem vakfiye hem de daha sonraki tarihlerdeki muhasebe defterlerinde talebeler, hizmet karşılığı olmaksızın vakıftan maaş aldıklarından personel grubundan sayılmışlardır. Bu bölümde külliye personelinin aldığı ücret, görev, yetki ve sorumlulukları değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

a. Cami

Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin Ankara'da inşa ettiği külliyenin merkezinde yer alan ve külliyenin ana birimi olarak hizmet veren camide (Zincirli/Kazasker Camii) çalışan personel şunlardır:

1. Vaiz (Cuma ve Pazartesi Vaizi)

Arapça “va‘aza” kökünden gelen vâiz kelimesi “ibadet yerlerinde dini öğütlerde bulunan kişi”⁴¹⁹ demektir. Vakfiyede iki türlü vâiz olup, bu kişilerin özelliği ise takva ve iyi amel sahibi, tefsir ve hadis ilminde maharetli, vaaz ve nasihatı herkesçe beğenilmesi gerekmektedir. Vaizlerden birinin görevi camide bulunan kürsüden Cuma günleri Cuma namazından sonra cemaate vaaz ve nasihat etmektir. Bu görev karşılığı kendisine on akçe verilmektedir.⁴²⁰ Diğer vaizin görevi ise aynı kürsüden Pazartesi

⁴¹⁹ Devellioğlu, s. 1363.

⁴²⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

günlerinde öğle namazından sonra tefsir ve hadisten cemaate vaaz ve nasihat etmektir.

Bu görev karşılığında kendisine altı akçe verilmektedir. ⁴²¹

Osmanlı Devleti'nde büyük camilerin her birinde vâizler ve cuma günleri hutbe okuyan hatipler bulunur, ayrıca büyük ve cemaati kalabalık olan selâtin camilerinde halka vaaz ve nasihat etmek üzere kendilerine “kürsü şeyhi” veya “cuma vâizi” denilen vâizler tayin edilirdi. Kürsü Şeyhliği Cuma günü Arapça okunan hutbeyi namazdan sonra Arapça bilmeyen ve hatîbin dediklerini anlamayan cemaate izah maksadıyla ihdas olunmuştu. ⁴²²

Vakfiyeye göre Zincirli Camii'nde Cuma günleri için cuma vaizi yani kürsü şeyhi, pazartesi günleri pazartesi vaizi görevlendirilmesi, caminin ibadet yeri olmakla birlikte toplumu dini konularda aydınlatan bir fonksiyon icra ettiğini, merkezi bir cami görevi üstlendiğini ve cemaatinin kalabalık olduğunu göstermektedir.

2. Hatîb

Arapçada “huteba” kökünden gelen hatîb kelimesi “camide hutbe okuyan ve güzel, düzgün konuşan kimse”⁴²³ anlamında olup, vakfiyede hatîbte aranan özellikler; hatîbin zeki bir konuşmacı, vakar sahibi, ehli Kur’ân ve dinî bakımdan yasak olanlardan sakınan takva sahibi bir kişi olması istenmiş, görev ise Cuma ve Bayram günlerinde camide hutbe okumak olarak belirlenmiştir. Bu görev karşılığında vakfiyede hatîbe 7 akçe yevmiye verilmesi öngörülmüştür. ⁴²⁴

3. İmam

Vakfiyede camide bir adet imâm görevlendirilmiş olup, imâmda aranacak şartlar ise imâmlığa yakışan, dinin yasaklarından kaçan ve takva ile bezenmiş Kur’an ehli ve

⁴²¹ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

⁴²² Pakalın, II, 345.

⁴²³ Devellioğlu, s. 406.

⁴²⁴ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

güzel nameli kişi olması istenmiştir. İmâmın görevi karşılığı olarak günlük 10 akçe verileceği belirtilmiştir.⁴²⁵

4. Müezzin

Vakfiyede müezzin üç adet olup, müezzinlerde aranacak özellikler ise dinin emirlerine uygun hareket eden, iyi sedalı, nefes ehli kişiler olmasıdır. Bu müezzinlerden ikisinin görevi, beş vakitte, cumalarda ve bayramlarda müezzinlik görevini yapmaları olup, bu görev karşılığı da her birine beşer akçe yevmiye verilmektedir.⁴²⁶ Vakfiyede diğer müezzin ise sala müezzini olup, Cuma günleri sala vermesi, Bayramlarda müezzinlik görevini eda etmesi ve bu görev karşılığı günlük iki akçe yevmiye verilmesi istenmiştir.⁴²⁷

5. Devirhân

Arapça devir yani “*dönmek, birisinin sorumluluğundan çıkarıp diğerinin üzerine geçmek*” anlamlarına gelene devir kelimesinin, Farsça okumak anlamına gelen “*hân*” ile birleşmesinden meydana gelmektedir. Böylece camilerde namaz vakitlerinden önce Kur’an okumak için görevlendirilmiş kişiler demektir.⁴²⁸

Vakfiyede camide 6 kişi devirhân görevlendirilmiş olup, devirhânların Kur’an ehli kişiler olması istenmiş, Cuma günleri görevlerini ifa eyledikten sonra her birine günlük iki akçe verilmesi şarta bağlanmıştır. Aynı zamanda, bunların her birisi “ser mahfil”⁴²⁹ olup, bu görev karşılığı bir akçe verilmesi gerekmektedir.⁴³⁰

⁴²⁵ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

⁴²⁶ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

⁴²⁷ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

⁴²⁸ Pakalın, I, 436.

⁴²⁹ Müezzin başının yardımcısı için kullanılır (Pakalın, III, 187).

⁴³⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

6. Muarrif

Arapçada “*tarif eden, etrafiyla anlatan, bildiren*”⁴³¹ demektir. Camilerde cuma günleri namazı müteakip vâkıfa ve âmme-i müslim ve müslimata dua eyleyen⁴³² anlamında kullanılan kelimedir.

Vakfiyede camide bir kişi muarrif olması, bu kişinin cuma günleri belirlenmiş kaideler çerçevesinde görevini ifa ederek hayır sahiplerine, tüm Müslümanlara hayır dua eylemesi karşılığında iki akçe yevmiye verilmesi istenmiştir.⁴³³

7. Ferraş

Arapça “ferş” kökünden gelen “döşeyen, döşemeci, hizmetçi, kâbeyi süpüren”⁴³⁴, temizlik hademesi⁴³⁵ anlamlarına gelmektedir.

Vakfiyede temiz, pak, çevik ve hareketli bir kişinin camide ferraş olarak görevlendirilmesi ve bu görev karşılığında beş akçe yevmiye verilmesi⁴³⁶ istenmiş olup, bu görevin de müezzinlik görevi yapanlardan uygun olanına verilmesi⁴³⁷ şarta bağlanmıştır.

8. Kandilî (Siracî)

Caminin mumlarını, şamdanlarını ve mumlarını belli bir vakitte yakmak ve söndürmekle görevli olan kandilci, Vakfiyede gayretli ve çalışkan bir kişi olması ve Ramazan ve sair gecelerde kandil yakmak⁴³⁸ görevine karşılık iki akçe yevmiye verilmesi şarta bağlanmıştır.⁴³⁹

⁴³¹ Devellioğlu, s. 787.

⁴³² Halim Baki Kunter, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, VD, 1938, S. 1, s. 122.

⁴³³ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

⁴³⁴ Devellioğlu, s. 311.

⁴³⁵ Halim Baki Kunter, *agm.*, 1938, s. 122.

⁴³⁶ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 239.

⁴³⁷ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 239.

⁴³⁸ Ramazan ayında, özel geceler tabir ettiğimiz bu mübarek gecelerde camilerde kandil yakılması âdetinin tam olarak ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte II. Selim (1566-1574) döneminde camiler aydınlatılıp minarelerde kandiller yakılarak kutlandığından bu mübarek gecelere kandil geceleri denildiği,

Bu çerçevede, camide çalışanların görevi, görevli sayısı, günlük ve senelik ücreti aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6: *Kazasker/Zincirli Camii’nde Görev Yapan Personel*

Görevli	Görevli Sayısı	Yevmiye (Akçe)	Senelik (360 gün)	Açıklama (Kuruş ⁴⁴⁰)
Cuma Vaizi	1	10	3.600	30
Pazartesi Vaizi	1	6	2.160	18
Hatip	1	7	2.520	21
İmâm	1	10	3.600	30
Müezzin	2	10	3.600	30
Sala Müezzini	1	2	720	6
Muarrif	1	2	720	6
Devirhân	6	12	4.320	36
Ser Mahfil ⁴⁴¹	-	1	360	3
Ferraş	1	5	1.800	15
Kandilî	1	2	720	6
Toplam	16	67	24.120	201

b. Medrese Görevlileri

Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin külliyesinin merkez birimi olan caminin yakınında inşa ettiği medrese (kazasker medresesi, zincirli medresesi) olup, bu medresede görev yapan personel şunlardır:

yaygın olarak kabul edilmektedir (Detaylı bilgi için bkz. Halide Aslan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller”, *İSTEM*, Konya 2009, S. 13, s. 205)

⁴³⁹ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfıyesi*, s. 239.

⁴⁴⁰ Osmanlı Devleti’nde kuruşun piyasaya ilk defa 1690’da sürüldüğü iddiasına karşın H. Sahillioğlu, kuruş anlamındaki ilk büyük sikkenin 1703’te işleme konulduğunu belirtmektedir. Böylece yeni bir düzene geçilmiş; bir Osmanlı kuruşu da 40 para veya 120 akçeye denk sayılmıştır (Pamuk, 2000, s.175; Yusuf Sağır, 2016, s. 64). Bu çalışmamızda akçe-kuruş dönüşümü buna göre yapılmıştır.

⁴⁴¹ Devirhanlardan bir bu görevi yürütecektir (Detaylı bilgi için bkz. *Şeyhülislam Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfıyesi*, s. 238)

1. Müderris

Arapça “ders” kökünden gelen ders veren, ders okutan; medrese dersi okutan, profesör” anlamlarına gelen kelimedir.⁴⁴²

Vakfiyede müderrisin özellikleri, çeşitli astronomi, felsefe ve mantık eğitime sahip, faydalı ilimlerden anlam çıkaran bilgili ve bilgisini uygulayan kişi olması gerektiği belirtilmiştir. Yine vakfiyede müderrisin görevi ise medresedeki ilim talebesinin kabiliyetleri doğrultusunda fen dersleri vermek olup, bu görev karşılığında müderrise her gün için 30 akçe ve aynı zamanda ayni yardım olarak Kayapınar yakınındaki büyük bağın kullanımının verilmesi istenmiştir.⁴⁴³

2. Talebeler

Vakfiyede, medresede eğitim ve öğretim görmekte olan 10 öğrenciye günlük 3 akçe verilmesi şarta bağlanmıştır.

Bu çerçevede, Kazasker/Zincirli Medresesi’nde çalışanların görevi, görevli sayısı, günlük ve senelik ücreti aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6: Kazasker/Zincirli Medresesi’nde Görev Yapan Personel

Görevli	Görevli Sayısı	Yevmiye (Akçe)	Senelik (360 gün)	Açıklama (Kuruş)
Müderris	1	30	10.800	90
Talebe	10	30	10.800	90
Toplam	11	60	21.600	180

c. Dârülkurrâ Görevlileri

Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin külliyesinin merkez birimi olan caminin yakınında bulunan medreseye bitişik olarak inşa edildiği ve Kur’an-ı Kerim öğretildiği ve öğrenildiği dârülkurrâda görev yapan personeller olup, bu personeller şunlardır:

⁴⁴² Devellioğlu, s. 846.

⁴⁴³ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 239.

1. Şeyhülkurrâ

Kârî (okuyucu) kelimesinin çoğulu olan kurrâ ile reîs kelimesinden oluşan terkip kıraat ilmini tamamlayan hâfız ve kârielerin reisini ifade eder. Kıraat ilmiyle ilgili literatürde daha çok şeyh kelimesi kullanılmış ve terkip şeyhülkurrâ olarak yaygınlık kazanmıştır.⁴⁴⁴

Ankâravi Vakfiyesinde, kıraat ilmini iyi bilen ve Kur'an ehli olan bir şeyhülkurrâ olması ve öğrencilere tatil günleri haricinde tecvid ile Kur'an-ı Kerim öğretmesi görevi karşılığında şeyhülkurrâyâ günlük 5 akçe ile ayni destek olarak Kayapınar yakınında bulunan ve Küçük Bağ olarak isimlendirilen bağın kullanım hakkının şeyhülkurrâyâ verilmesini⁴⁴⁵ şarta bağlamıştır.

Bu çerçevede Dârülkurrâ'da çalışanların görevi, görevli sayısı, günlük ve senelik ücreti aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5: Dârülkurrâ'da Görev Yapan Personel

Görevli	Görevli Sayısı	Yevmiye (Akçe)	Senelik (360 gün)	Açıklama (Kuruş)
Şeyhülkurrâ	1	5	1.800	15
Toplam	1	5	1.800	15

d. Sıbyan Mektebi

Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin külliyesinin merkez birimi olan caminin yakınında bir yerde inşa ettiği ve küçük çocukların Kur'an-ı Kerim okudukları mektep olup, bu kurumda çalışan personel şunlardır:

1. Muallim

Vakfiyede muallim görevi geçmemektedir, ancak Ankaravî vakfının gelir ve giderleri ile ilgili Ankara Şer'iyye Sicillerindeki kayıta "Muallim-i sıbyana beher yevm

⁴⁴⁴ Recep Akakuş, "Reîsülkurrâ", *DİA*, 2007, C. 34, s. 545-546.

⁴⁴⁵ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 238.

üç akçe”⁴⁴⁶ denilerek günlük muallim için 3 akçe ödendiği görülmektedir. Muallimin görevinin ise vakfiyede geçen “sıbyan-ı müslimîn ve gılmân-ı muvahhidîn ta’lîm-i Kur’ân-ı Azîm ve kırâat-ı furkân-ı kerîm ederler”⁴⁴⁷ ifade ile mualliminin çocuklara okuma-yazma ve Kur’an öğretme görevini üstlendiği anlaşılmaktadır.

e. Mescid

Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin Han-ı Kebîr’in içinde yani Suluhan’da yaptırdığı mescidde görevli personel olup, bu alanda görevlendirilen personel şunlardır:

1. İmam

Vakfiyede Suluhan içinde Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi’nin yeni yaptırdığı mescidde sabah, öğle ve akşam namazlarında cemaate imamlık yapmak üzere salih ve Kur’ân ehli bir imam görevlendirilmesi ve bu görev karşılığında 3 akçe yevmiye ödenmesi belirtilmiştir.⁴⁴⁸ 1205/1790 tarihli Ankara Hurûfât Defteri’nde ise, öğle vakti ve ikindi vakitlerinde namaz kıldırması için atanan imama vakıf tarafından günlük dört akçe ödeme yapılmıştır.⁴⁴⁹

Bu çerçevede mescid hizmetlerini yürütenlerin görevi, görevli sayısı, günlük ve senelik ücreti aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6: Han-ı Kebîr/Suluhan Mescidi’nde Görev Yapan Personel

Görevli	Görevli Sayısı	Yevmiye (Akçe)	Senelik (360 gün)	Açıklama (Kuruş)
İmam	1	3	1.080	9
Toplam	1	3	1.080	9

⁴⁴⁶ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 188.

⁴⁴⁷ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 236.

⁴⁴⁸ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

⁴⁴⁹ Hurûfât Defteri, VGMA, No: 530 s. 98.

f. Çeşme Görevlileri

Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin Ankara'nın çeşitli mahallerinde inşa ettiği çeşmelerde su hizmetinin aksamadan yürütülebilmesi için görevlendirdiği personeller olup, bu alanda görevlendirilen personel şunlardır:

1. Suyolcusu

Vakfiyede suylucusu iki adet olup, bunlardan birinin görevi, Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin Ankara'nın çeşitli mahallelerinde inşa ettiği çeşmelerde akan leziz suyun, şehir dışında bulunan kaynağından şehre gelene kadar su yolu kısmının gerektiğinde bakım ve onarım işlerini yapmaktır. Bu görev karşılığı için de 5 akçe yevmiye ödenmesi şartı konmuştur.⁴⁵⁰ Vakfiyede diğer suylucusunun görevi ise, suyun şehir kenarından şehir içinde bulunan her bir çeşmeye ulaştırmak ve gerektiğinde bakım ve onarımlarını yapmak olarak belirtilmiştir. Bu görev karşılığında görevliye 8 akçe ödenmesi⁴⁵¹ istenmiştir.

2. Nâzır

Ankâravi Vakfiyesinde suyllarının denetim ve gözetim görevini, çeşmelerden faydalanan ahalinin bulunduğu mahallelerin imamları tarafından gönüllü olarak icra edilmesi⁴⁵² istenmiştir.

Bu çerçevede çeşme hizmetlerini yürütenlerin görev yeri, görevi, görevli sayısı, günlük ve senelik ücreti aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7: Çeşmelerde Görev Yapan Personel

Görevli	Görevli Sayısı	Yevmiye (Akçe)	Senelik (360 gün)	Açıklama (Kuruş)
Suyolcu (Taşra)	1	5	1.800	15
Suyolcu (Şehir içi)	1	8	2.880	24

⁴⁵⁰ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 239.

⁴⁵¹ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 239.

⁴⁵² Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 239.

Görevli	Görevli Sayısı	Yevmiye (Akçe)	Senelik (360 gün)	Açıklama (Kuruş)
Nâzır	-	-	Gönüllü	-
Toplam	2	13	4.680	39

2. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesine Mülhak Kurumlarda Çalışan Personel ve Hizmet alanı

a. Mescid

Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin oğlu Hasan Efendi'nin Ankara'nın Ahi Yakup Mahallesinde inşa etmiş oldukları mesciddir. Bu mescidde görevlendirilen personel şunlardır:

1. Dersiâm

Talebeye, medreseliye ve herkese ders vermeye yetkili bulunan kimse, cami hocası anlamına gelen dersiâmın,⁴⁵³ Ankâravi Vakfiyesinde, Ankara'nın Ahi Yakup Mahallesinde oğlu olan yüksek payeli kadı Hasan Efendi'nin inşa ettiği mescitte çeşitli ilim dallarında ders vermek üzere dersiâm görevlendirilmesi ve eğitim günlerinde isteyenlere ders öğretmesi istenmiş, bu görev karşılığında dersiâma günlük on akçe verilmesi şarta bağlanmıştır.⁴⁵⁴

Bu çerçevede Hasan Efendi'nin inşa ettiği mescidde çalışanların görev yeri, görevi, görevli sayısı, günlük ve senelik ücreti aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8: *Hasan Efendi'nin İnşa Ettiği Mescidde Görev Yapan Personel*

Görevli	Görevli Sayısı	Yevmiye (Akçe)	Senelik (360 gün)	Açıklama (Kuruş)
Dersiâm	1	10	3.600	30

⁴⁵³ Devellioğlu, s. 210.

⁴⁵⁴ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

Görevli	Görevli Sayısı	Yevmiye (Akçe)	Senelik (360 gün)	Açıklama (Kuruş)
Toplam	1	10	3.600	30

b. Ankaravî Mehmed Emin Efendi Medresesi

Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin vakfiyesindeki vasiyet üzerine, İstanbul'da Şehzadebaşı mevkinde 1707 yılında inşa edilen medresedir. Bu medresede görev yapan personeller şunlardır:

1. Müteveli

Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfiyesinde, İstanbul'da inşa edilmesini vasiyet ettiği Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi için tevliyet hakkını vakıf mütevellisinden ayrı bir müteveli tarafından yönetilmesini istemiş ve bu görevi de şeyhülislâm kethüdasına günlük 10 akçe verilmek üzere bırakmıştır.⁴⁵⁵

2. Müderris

Müderrisin ders veren, ders okutan; medrese dersi okutan, profesör anlamlarına gelen unvan olduğunu bahsetmiştik. Ankâravi Vakfiyesinde Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi için üç müderris görevlendirilmesi vasiyet edilmiştir. Bunların haftada iki gün medreseye gelip öğrencilere faydalı ilimler öğretmesi, birinci medresede müderris olana 50, ikinci medresede müderris olana 40 ve üçüncü medresede müderris olana ise 30 akçe verilmesi şarta bağlanmıştır.⁴⁵⁶

Bu çerçevede Ankaravî Mehmed Efendi Medresesinde çalışanların görev yeri, görevi, görevli sayısı, günlük ve senelik ücreti aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 9: Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi'nde Görev Yapan Personel

Görevli	Görevli Sayısı	Yevmiye (Akçe)	Senelik (360 gün)	Açıklama (Kuruş)
---------	----------------	----------------	-------------------	------------------

⁴⁵⁵ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

⁴⁵⁶ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

Görevli	Görevli Sayısı	Yevmiye (Akçe)	Senelik (360 gün)	Açıklama (Kuruş)
Mütevelli	1	10	3.600	30
Müderris (Medrese-i Ula)	1	50	18.000	150
Müderris (Medrese-i Sani)	1	40	14.400	120
Müderris (Medrese-i Salis)	1	30	10.800	90
Toplam	4	130	46.800	390

C. Vakıf Görevlilerinin Atamaları

Vakıflarda imâmet, hitâbet, müderrislik, vâizlik ve kayyımlık gibi müessesât-ı hayriyye hizmetlerinin her biri *cihet* (çoğulu *cihât*) olarak adlandırılmaktadır.⁴⁵⁷ Osmanlı resmi kayıtlarında “*erbâb-ı cihât*” veya “*ashâb-ı cihât*”, bazen aynı anlamda “*ashâb-ı vezâif, mürtezika-i evkaf*” şeklinde de adlandırılan cihet sahipleri esas itibariyle iki kısma ayrılmaktaydı. İmâmet, hitâbet, vâizlik, dersiâmlık, tadrîs, cibâyet, kitâbet gibi ilmî yeterlilik isteyenlere “*cihât-ı ilmiye*”; kayyımlık, türbedarlık, ferrâşlık gibi bedeni çalışmaya bağlı olanlara da “*cihât-ı bedeniye*” adı verilmekteydi. Cihet tevcih edileceklerde bulunması gereken ortak özellikler vakfiyelerde liyakat ve dürüstlük olarak belirlenmiştir.⁴⁵⁸

Vakıfla ilgili görevlerin tevcihinde bazı şartlar aranmış ve bu konu cihetlerin türlerine göre veya vâkıfın iradesine göre zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Fatih devrine kadar şer’î davalara bakan merci olan *Kazaskerlik* makamı, 1481 yılından sonra sınırların genişlemesi ve işlerin artması nedeniyle *Anadolu Kazaskerliği* ve *Rumeli Kazaskerliği* olarak ikiye ayrılmış olup Kazaskerler, mevleviyetler hariç olmak üzere kendi sorumluluk alanlarındaki cihetler ile kırktan aşağı derecedeki müderrislerin

⁴⁵⁷ Ali Himmet Berki, *Vakfa Dâir Yazılan Eserlerle, Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tâbirler*, Ankara 1966.

⁴⁵⁸ Mehmet İpşirli, “Cihet”, *DİA*, C. 7, s. 547.

tayinlerini yapmak suretiyle kadılık, müderrislik, muallimlik, muvakkitlik ve vakıflarda görevli şeyh, türbedar, zâviyedar, mütevellî, nâzır vs. görevlilerin beratlarını vermişlerdir.⁴⁵⁹

Vakıf kurumunda bir görevlinin vefat etmesi veya kendi isteğiyle ayrılması ya da azil gibi nedenlerle görev boşaldığında, bu göreve atanmak isteyen kişi atama başvurusun bölgedeki kadı ya da nâib aracılığıyla kazaskerliğe iletilir, kazaskerin onayı ile berat hazırlanırdı.⁴⁶⁰ XVII. yüzyıldan itibaren kazaskerlerin birçok yetkileri şeyhülislâma geçtiğinden Bu dönemde arzuhallerin üzerine önce şeyhülislâmın genellikle “*Mûcibince tevcîh buyurulmak mercûdur*” şeklindeki işâret-i aliyyesini koyduğu, bundan sonra işlemlerin devam ettiği görülmektedir.⁴⁶¹

Bu bilgiler çerçevesinde, Vakfın Ankara’da bulunan külliyesinin idaresini yürüten Mütevellinin atamaları ile İstanbul’da bulunan medresenin mütevellinin tayinleri Vakfiyede belirtilen şartlara göre gerçekleştirildiği, ancak Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendinin oğlu Hasan Efendi’nin vefatından sonra tevliyetin kâimmakâm-ı mütevellî veya mütevellî vekili tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Örneğin, 12 Zilhicce 1148/12 Nisan 1736 tarihinde, Osman Bey’in “*Devletlü, inâyetlü, merhametlü sultanım hazretleri sağ olsun*”⁴⁶² elkabıyla şeyhülislâm nezaretinde bulunan vakıflardan merhum Ankaravî Mehmed Efendi ile merhum Pazara Giden

⁴⁵⁹ Mübahat S.Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yay., İstanbul 1994, s.134.; Hasan Demirtaş, “Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurûfât Defterleri: Kangırı Örneği”, *VD*, Haziran 2012, S. 37, s. 59.

⁴⁶⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, 1994, s. 134.

⁴⁶¹ Mehmet İpşirli, “Cihet”, *DİA*, C.7, s. 547.

⁴⁶² Sadrazam veya daha aşağı mevkidekilere sunulan arzuhallerde hitaben “sultanım” şeklinde ifade edilirdi. Bu ifadeler “Devletlü ve saâdetlü efendim sultanım hazretleri sağ olsun”, “Devletlü, inâyetlü, merhametlü efendim sultanım hazretleri devlet-i ebedî ile sağ olsun” şeklindeydi (Bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, “Elkâb”, *DİA*, C. 11, s. 54)

İbrahim Bey vakfının mütevellî görevinin kendisine verilmesi arzuhal ile talep ettiği, bunun da onaylanarak beraat ile mütevellî vekili olarak atandığı görülmektedir.⁴⁶³

Vakfın çeşitli birimlerinde çalışan diğer görevlilerin imam, müezzin, hatîb, vâiz, devirhân vb. ataması Ankara Hurûfât Defterleri tevcih kayıtları, Ankara Şer'iyye Sicilleri ve diğer tevcihât belgeleri incelendiğinde;

a- Kişilerin şahsi müracaatları, kadı/nâib veya vakıf idarecilerinin arzları⁴⁶⁴ doğrultusunda atama yapıldığı, şöyle ki;

1142/1729 tarihli kayıta Mehmet Efendi Camii'nde şeyhülkurrâ olarak görev yapan Ali vefatından yerine naib Mehmed arzıyla Hafız Seyit İbrahim'e görev ataması yapılmıştır.⁴⁶⁵

1203/1788 tarihli kayıta ise “Ankara’da Şeyhülislâm Esbak Merhum Mehmed binası vakfında vazife-i muayyene ile Hatîp ve Sermahfil olan Mustafa fevt mahlûlünden oğlu Mehmed Arif’e Nâibî Hüseyinzâde Mehmed Arif arzıyla tevcih buyuruldu”⁴⁶⁶ denilerek hatip ve sermahfil olan Mustafa vefatından, oğlu Mehmet Arif’e Naib Hüseyinzâde Mehmed Arif arzıyla görev ataması yapıldığı görülmektedir:

Yine 1167/1753 tarihli kayıta ise “Ankara’da Şeyhülislâm Mehmed Efendi Camii’nde iki akçe ile muarrif Mehmed ref’inden Mustafa’ya ba-arz mütevellî inâyet”⁴⁶⁷ şeklinde belirtilerek, muarrif olan Mehmet’ten görev alınarak mütevellinin arzıyla Mustafa’ya görev ataması yapıldığı görülmektedir.

b- Şeyhülislâm İşareti (istekleri) ile atama yapıldığı, şöyleki; 1208/1793 tarihli belgede “Ankara’da merhum Ankaravî Mehmed Efendi cami-i şerîf vakfindan yevmi beş

⁴⁶³ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi ve Bayezid Camii’nde pazara giden İbrahim Bey vakıfları tevliyetlerinin tevcihi. (Bkz. C.EV, BOA, No: 00656-33094-18)

⁴⁶⁴ **Arz:** Arz genellikle devlet görevlilerinin resmi, arzuhal ise reaya ve askeri sınıfın şahsi dilekçeleridir (Mübahat S. Kütükoğlu, 1994, s. 303).

⁴⁶⁵ Hurûfât Defteri, VGMA, No: 01143 s. 00047.

⁴⁶⁶ Hurûfât Defteri, VGMA, No: 01071 s. 00029.

⁴⁶⁷ Hurûfât Defteri, VGMA, No: 01067 s. 00098.

*akçe ile şeyhülkurrâ olan Seyyit Hafız Mehmed fevt mahlûlünden oğlu Seyyit Hafız Ahmet'e nâibî Mehmed Salih ba'de'l-arzı ve Şeyhülislâm faziletli, semahatlü Es-seyyit Mehmed Arif Dürrîzâde Efendi Hazretlerinin işaretleriyle tevcîh buyuruldu”*⁴⁶⁸ denilerek, şeyhülkurrâ olan Seyyit Hafız Mehmed'in vefatından oğlu Seyyit Hafız Ahmet'e nâib Mehmed Salih arzından sonra Şeyhülislâm Es-seyyit Mehmed Arif Dürrîzâde Efendi'nin işaretleriyle atama yapıldığı görülmektedir.

Şahısların kendi veya vakıf yöneticilerinin müracaatları ile arz yetkisine sahip kadı ve nâibler tarafından merkezi idareye arz ile bildirmeleri üzerine, bazen şeyhülislâmın işaretiyle merkezi idare tarafından bu arzlarda belirtilen kişiler adına beratlar düzenlenmesiyle atamalar gerçekleştirildiği, bu atamaların çoğu kez görev değişikliği babadan oğula geçtiği görülmektedir.

D. Vakıf Kaynaklarının İşletilmesi

Vakıflarda icra edilen hizmetin sürekliliğini sağlamak için ihtiyaç duyulan sermaye vakfın işletilmesiyle elde edilir. Vakıf akarlarından olan arazi, bağ bahçe ve maden ocağı gibi arazilere “müstegallât”, üstü kapalı olan iş hanı, çarşı, dükkân ve ev gibi gayrimenkullere de “müsakkafât” denilmektedir. Osmanlı uygulamasında bu tür vakıflar işletilme usulü bakımından “icâre-i vâhideli”, “icâreteynli”, “mukâtaalı” ve “icâre-i vâhide-i kadimeli” şeklinde dört gruba ayrılmıştır.⁴⁶⁹

İcâre-i vahide, vakfedilen mülklerin kiralama biçimidir. Bu yöntemde kira müddeti bir seneden fazla olmazdı. Şayet vakıf, mevcut bütçesiyle eserlerini tamir edemiyorsa veya icâre-i vahide ile akarına/gelir getiren mülküne kiracı bulamıyorsa o zaman icâreteyn usulünü tercih edebiliyordu. İcâreteynde kiracı peşin/muaccel yüksek bir meblağ verirse ve her sene sonunda da müeccel/ertelenmiş az bir bedel ödenirdi. İcâreteynin, icâre-i vahideye göre kiracı açısından olumlu yanı kiracının mülke hayatta

⁴⁶⁸ Hurûfât Defteri, VGMA, No: 00530 s. 00100.

⁴⁶⁹ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *DİA*, C. 42, s. 478.

olduğu sürece tasarruf edebilmesidir.⁴⁷⁰ Mukâtaalı vakıfla icâreteynli vakıf arasındaki başlıca fark, mukâtaalı vakıfta yalnız vakıf arazisi vakfa, üzerindeki yapı veya ağaç üçüncü bir şahsa ait iken, icâreteynli vakıfta hem arazi, hem de üzerindeki binalar vakfa ait idi.⁴⁷¹

Vakfiyede vakıf kaynakları olarak iki han, iki hamam, biri tahmis dükkânı olmak üzere dükkânlar, un değirmeni ve baklalık olarak belirlenmiş ve bu kaynakların değerlendirilmesi vakfiyede “*her biri yed-i mütevellî ve ecr-i misilleriyle*⁴⁷² *icâr*⁴⁷³ *ve istiglâl*”⁴⁷⁴,⁴⁷⁵ denilerek, vakıf gayrimenkullerinin rayiç bedel üzerinden kiraya verilmesi ve kira gelirlerinin değerlendirilmesi istenmektedir. Bu kaynakların, 1215/1801 tarihli kayıta “*Suluhan İcarı 800*”, “*Çukurhan İcarı 670*”, “*Hasan Paşa Hamamı İcarı 670*” ve “*Boya Hane ve Cendere İcarı 330*” şeklinde belirtilerek vakıf gayrimenkulünün kiralanarak işletildiği anlaşılmaktadır.⁴⁷⁶

25 Temmuz 1294/06 Ağustos 1878 tarihinde Ankara’da Merhum Ankaravî Mehmed Efendi’nin ihya ettiği cami-i şerifi, medresesi, mektebi ve Ankara kasabasına akan suyolunun imarı için vakfetmiş olduğu iki adet han ve iki adet hamam ve değirmen ve bir hayli akarın zamanla haraba yüz tuttuğu Vecihi Paşa’nın⁴⁷⁷ Ankara valiliği sırasında 105.000 kuruş maaccele ve 3.000 kuruş icâre-i müeccele ile icâreteyne değiştirdiği, bu müeccele bedeli ile bu kadar hayratın imar edilmemesinden dolayı vakfa

⁴⁷⁰ Yusuf Sağır, 2016, s. 66.

⁴⁷¹ Fikret Eren, 1987, s. 200.

⁴⁷² **Ecr-i Misl:** Bir malın kullanılmasından doğan menfaatin para ölçüleriyle kıymetidir (Devellioğlu, s. 229)

⁴⁷³ **İcar:** Kirâya verme, verilme, kirâ parası (Devellioğlu, s.759)

⁴⁷⁴ **İstiglâl:** İpotek, ev, dükkân, tarla ve bunlara benzer gayrimenkulün gelirleri, karşı gösterilerek rehine koyma işlemidir (Devellioğlu, s. 546.)

⁴⁷⁵ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 238.

⁴⁷⁶ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 187.

⁴⁷⁷ **Vecihî Mehmet Paşa:** Ankara’da da ilki 1264/1848 ve ikincisi 1268/1852 olmak üzere iki kez valilik yapmıştır. 1846 tarihli Zaptiye Nizamnamesi’ne göre zaptiye birliklerinin ilk etapta kurulacağı bölgelerden biri Ankara olunca, Vecihî Paşa da görevi sırasında güvenliğe dair çalışmalarda bulunmuştur (Avram Galanti, *Ankara Tarihi I-II*. Ankara 2005, s. 168; Özge Öztekin, “Tarih Manzumelerine Göre XIX. Yüzyılda Ankara”, AAD, 2015, 3(2) s.216.)

ait hayrat ve müsakkafatın harap olduğu ve Saliha Hanımın vefat etmesiyle buradan aldığı hissesinin tamir için harcanması hususu⁴⁷⁸ talep edilmektedir.

19 Cemaziyelevvel 1322/1 Ağustos 1904 tarihinde geçen kayıta, Eski Şeyhülislam Ankaravî Mehmed Efendi'nin vakıf kaynaklarının çift kiralama (icâreteyn) usulü ile işletildiği görüldüğü, ancak vakıf kaynaklarının çift kira usulü ile kiralınmasının İslam şeriatına uygun olmadığından, kiralanan taşınmazın vakfa döndürülmesi kapsamında Karasoloğlu Panayot Efendi aleyhini verilen mahkeme kararının kendisine onaylı örneğinin bildirildiği ve Panayot Efendi'nin ise buna razı olmayarak temyîz davası açtığı belirtilmektedir.⁴⁷⁹ Ancak, 18 Şubat 1324/3 Mart 1909 tarihinde geçen kayıta ise Şeyhülislam Ankaravî Mehmed Efendi'nin vakfının zamanında İslam şeriatının izin vermediği şekilde 6.000 kıymetindeki binalarının çift kira beldi ile kiralınmasının, şer'i mahkemece değerlendirmesi sonucu, sözkonusu binaların vakfa geri döndürülmesine mahkeme karar verilmiştir.⁴⁸⁰

Vakfiyede ise vakıf şartlarına riayet imkânsız hale gelmesi durumunda vakıf gelirlerinin Müslüman fakirlere sadaka olarak dağıtılması şart koşulmuştur.⁴⁸¹

E. Vakfın Evkaf Nezaretine Bağlanması

Osmanlı Devleti, bütün siyasî ve iktisadî güçlerini merkezi bir idare altında toplama endişesine sahip bulunmasına rağmen vakıflar, 1826 yılında Evkaf Nezaretinin kuruluşuna kadar merkezi bir teşkilatla yönetilmemiştir. Gerçekten bu döneme kadar vakıflar, idari açıdan da bağımsız bulunmaktadırlar. İdare (tevliyet) şekli, vakıf kurucusunun şartlarına göre tayin edilmiştir. Vâkıf, kurmuş olduğu vakfı, istediği gibi tanzim etmekte tam yetkilidir.⁴⁸²

⁴⁷⁸ Gökçe Günel, Ali Kılıcı, 2016, s. 570.

⁴⁷⁹ AŞS Defteri, MK, 551/1236, sr. 26.

⁴⁸⁰ EV.MKT, BOA, No: 03284-00067.

⁴⁸¹ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 239.

⁴⁸² Bahaeddin Yediyıldız, 2003, s. 176-177.

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfının nezaretini vakfiyesinde,⁴⁸³ şeyhülislâmlara bırakmış olup, 21 Zilhicce 1215/05 Mayıs 1801 tarihli belgede “Nezaret-i Şeyhülislâmiyede olan evkaftan merhum Ankaravî Mehmed Efendi’nin Ankara şehrinde yaptırdığı cami, medrese, çeşme evkafının çalışanları ve kiracıları, Meclis-i şerife gelip, yazılı ve sözlü müracaat”⁴⁸⁴ ifadesinden de vakfın Şeyhülislâm Nezaretine⁴⁸⁵ bağlı olarak faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.

Haremeyn vakıflarının yönetimini yapan darüssaade ağalarının iş yoğunluğundan 1833 yılında kurulan Evkaf-ı Haremeyn nâzırı muavini ve kaymakamlığı, vakıf işleri aksayınca nâzırlık unvanı darüssaade ağalarına bırakılarak Haremeyn vakıflarının yönetimi için 1834 yılında müdüriyet oluşturuldu. Buda vakıf işlerinin yürütülmesinde yeterli görülmediğinden müdüriyet kaldırılarak yetkiler 1836 yılında kurulan Evkaf-ı Haremeyn Nezâretine verildi.⁴⁸⁶ Nezareti şeyhülislâmlara meşrut olan vakıflarla birleştirilen Evkaf-ı Haremeyn Nezareti 10 Rebiulevvel 1254/3 Haziran 1838’de Evkaf-ı Hümayun Nezâretine katıldı.⁴⁸⁷

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfının kayıtlı olduğu vakıf defterinde “Haremeyn Hazinesinden fi 11 Ramazan 1252 tarihinde zabt olduğundan ve kaydı Haremeyn Muhasebesinde Şeyhülislâm Defterinde 12 rakam sebtle mukayyet olundu”⁴⁸⁸ şeklinde belirtilerek vakfın Haremeyn Hazinesi tarafından 20 Aralık 1836 tarihinde zabt olunduğu ve Haremeyn Muhasebesinde Şeyhülislâm Defterinde ise 12

⁴⁸³ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 239.

⁴⁸⁴ AŞS Defteri, MK, 183/869, sr. 55.

⁴⁸⁵ **Şeyhülislam Nezareti:** Şeyhülislamların nezâretine şart edilmiş olan vakıfların idaresidir. Sultan II. Bayezid’in İstanbul’da ve diğer yerlerde yaptırdığı eserleri için kurduğu vakıfların nezâretini 912/1506 tarihinde Şeyhülislâm Alâeddin Ali Efendi’ye vermesiyle doğmuştur (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay. no:108 “Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi” İstanbul 2010, s. 387)

⁴⁸⁶ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s.147.

⁴⁸⁷ Nazif Öztürk, “Evkaf-ı Hümayun Nezâreti”, DİA, İstanbul 1995, C. 11, s. 523.

⁴⁸⁸ Atik Şahsiyet Defteri, VGMA, No: 6, s. 0, sr. 0437.

rakamına kaydedildiği ve aynı zamanda 22 Zilhicce 1294/28 Aralık 1877 tarihli kayıta “*Mekanı Cennet olan Sultan Bayezid Han’ın evkaflarına bağlı olan Ankaravî Mehmed Efendi’nin İstanbul ve Ankara’daki vakıflarının tevliyet görevini 27 Şevval 1248 / 19 Mart 1833 tarihinden itibaren yürüten müderrisin-i kiramdan Es-Seyyit Mehmet Saadettin Efendi’nin vefatı üzerine, intikal sahibi kalmadığından vakfın Haremeyn-i Muhteremeyn Hazinesi tarafından 11 Ramazan 1252/20 Aralık 1836 yılında zabt olunduğu*”⁴⁸⁹ belirtildiği üzere vakfın 20 Aralık 1836 yılında Haremeyn-i Muhteremeyn Hazinesi tarafından mazbut vakıf statüsüne alındığı anlaşılmaktadır. Ankaravî Vakfı’yla ilgili daha sonraki belgelerde evkaf-ı mazbut kavramına “*evkaf-ı mazbûtadan Ankaravî Şeyhülislâm Mehmed Efendi merhumun icâre-i vahideli musakkafâtından...*”⁴⁹⁰ şeklinde sık sık rastlanmaktadır.

II. ANKARAVÎ VAKFININ DENETİMİ

Her vakıf genellikle özel bir idareye sahip olmasına rağmen, onların kontrolü, prensip olarak devlete düşen bir kamu görevidir. Şer’i ve örfi kanunların uygulanmasını sağlamak üzere görevlendirilen Kadı Osmanlı Devleti’nin idari, malî, siyasî ve kültürel bütün kurumlarının başmüfettişidir. Vakıf siyasî, iktisadî ve kültürel cephelere sahip kurumlardan biri olduğundan, doğrudan doğruya kadının gözetim ve denetimi altında bulunması normaldir.⁴⁹¹

Vakıflarla ilgili olarak, kadının yetkileri oldukça geniştir. O, mütevellinin yönetimi üzerinde sürekli ve mutlak bir denetim uygulamakta, her an hesaplarının tetkikini isteyebilmekte, gelirlerin vâkıf tarafından öngörölmüş, gayeye uygun olarak harcanıp harcanmadığının araştırabilmektedir. Uzun vadeli kiralama, mübadele, ödünç alma, dava açma veya müdafaa hazırlama gibi vakıflarla ilgili önemli işleri karara

⁴⁸⁹ EV.MKT, BOA, No: 00882-00178.

⁴⁹⁰ EV.MKT, BOA, No: 01977-00015; EV.MKT, BOA, No: 02147-129

⁴⁹¹ Bahaeddin Yediyıldız, 2003, s. 186-187.

bağlayabilmektedir. Vakfın menfaati gerektirdiği takdirde, bizzat vakfın kendisi tehlikeye düştüğü zaman, vakfiyedeki hükümlere zıt tedbirler alma hakkına da sahip olabilmektedir.⁴⁹²

Vakıf kurucuları vakfiyelerinde genellikle vakıfların denetimi için nâzır atanması yolunu benimsemişlerdir. Bu kişiler kendi meslek gruplarından ya da idari hiyerarşide daha düşük unvandaki kişileri tercih etmişlerdir. Bu şekilde vâkıf tarafından tayin edilen vakıflarda kadının denetimi mümkün olmamaktadır. Kadı tarafında denetim yapılmak istenmesi halinde nâzırdan izin alması gerekmektedir.⁴⁹³

Bununla birlikte, İslam hukukunda ve Osmanlı uygulamasında kişilerin kamu adına herkesi denetleme yetkisi teorik olarak vardı. Bu yetki mahkemeler kararıyla yürütülmektedir. Herkes hukukun uygulanması için mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.⁴⁹⁴ Bu da vakıf çalışanlarının ya da o mahalde sakin olan kişiler tarafından vakfın iş ve işlemlerinin denetlenmesi yetkisini kullanma hakkını doğurmuştur.

Vakfiyedeki bilgilere ve daha sonra oluşan belgeler çerçevesinde denetim görevini iki açıdan değerlendirmek mümkündür.

A. Mâlî Denetim

Mâlî denetim, vakıf mallarının toplanması, ihtiyaç duyulan yerlere harcanıp harcanmadığının konusunu teşkil eder. Bu görev vakfiyede hem katip hem de câbi görevini üstlenen muhasip kişiye tevdi edilmiştir. Ancak câbi ve katiplik görevinin gereğini yerine getirip getirilmediğinin nâzır tarafından denetlenirken şu görevlerin yerine getirilmesi gerekiyordu;

1. Vakıf gelirlerinin toplanması, bu işle görevli olanların gözlenmesi ile vakıf birimlerinin gelir-gider hesaplarının denetlenmesi gerekiyordu.

⁴⁹² Bahaeddin Yediyıldız, *age.*, s. 186-187.

⁴⁹³ Bahaeddin Yediyıldız, *age.*, s. 187-188.

⁴⁹⁴ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 86.

2. Vakfiye şartlarına uygunsuz hareket edilip edilmediğinin denetlenmesi gerekiyordu.

3. Vakfın gelir-gider hesaplarını ve harcamalarını her yıl üst makamlara takdim etmesi gerekiyordu.

Bundan dolayı, vakfın gelirleri ve giderleri, personel maaşları ve diğer harcamalar bütün ayrıntıları ile muhasebe defterlerine işlenmiştir.⁴⁹⁵

Aynı zaman içerisinde Kadı tarafından vakfın bir yıllık muhasebesinin “*kıbel-i şer’îden iltimâs-ı ahâlî ve bî-garaz-ı ehl-i vukûf ihtiyarlarıyla keşf olundukda*”⁴⁹⁶ denilerek konuyu bilen ve tarafsız kişilerden oluşan heyet marifetiyle keşif yapılmak suretiyle yerinde mâlî denetim yaptırıldığı ve bunun da kayıt altına alındığı görülmektedir.

B. İdarî Denetim

Müteveli bu görevi, vakfın birimlerinin başında bulunan kişiler vasıtasıyla sürdürmüş olup, çeşmelerin gözetim ve denetimin ise mahalle imamlarına vermiştir.

Gerek umumi gerekse hususi mevkufun aleyhler,⁴⁹⁷ bir vakfa zarar verildiğini öğrendiklerinde şahsen veya toplu olarak bunun sorumluları hakkında işlem yapılması için gerekli teşebbüslerde bulunmakla yükümlüdür.⁴⁹⁸ Bu yükümlülüklerini 21 Zilhicce 1215/05.05.1801 tarihinde Vakıf çalışanları ve kiracılar mahkemeye hem yazılı hem de sözlü müracaatta bulunarak “*Kahve ve İzmir ipliği Suluhan’dan mâ’adâ aher mahallede bey’ü şira olunmaması*”⁴⁹⁹ i’lâmı⁵⁰⁰ çıkartılmış ve böylece kahve ve ipliğin sadece

⁴⁹⁵ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 187.

⁴⁹⁶ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 187.

⁴⁹⁷ **Mevkufun Aleyh:** Vâkıf tarafından kendisine vakfın menfaatleri şart olunan cihet (Devellioğlu, s. 759).

⁴⁹⁸ Nazif Öztürk, 2006, C.32, s. 219.

⁴⁹⁹ AŞS Defteri, MK, 183/869, sr. 55.

⁵⁰⁰ **İl’am:** Şer’î bir hükmü ve altında kararı veren hâkimin imza ve mührünü taşıyan yazılı belge demektir. Her i’lâm belgesi davacının iddiasını, dayandığı delilleri, davalının cevabını, varsa def’in sebeplerini,

Suluhan'da alınıp satılması sağlanmış ve kiracılardan kiralara düzenli olarak alınarak vakıf giderleri karşılanabilmektedir.

Aynı zamanda vakıfların hukukunu korumaya yönelik davalar, her kim tarafından açılırsa açılın mahkemede görülebilir. Bu hak ferdi olarak kullanılabileceği gibi topluca da kullanılabilir. ⁵⁰¹ 5 Safer 1214/17.06.1801 tarihinde İstanbul'daki görevlilere 1.100 kuruş gönderilmekte iken, mütevelliler kiradan 1.500 kuruş almaları sebebiyle eserlerin tamirine para kalmaması ve yine vakıf eserlerin günden güne harap olmasından Vakfın yeniden canlandırılması için halkın ileri gelenlerinin tamamı mahkeme-i şerife gelerek dilekçe arz etmişlerdir. ⁵⁰²

III. ANKARAVÎ VAKFININ GELİR KAYNAKLARI VE GİDERLERİ

Vakfiyelerde tesislerin gelir kaynakları etrafı bir şekilde sayılıp, tespit edilmekte ve vakfi yapanın bu gelirleri harcama şekline, vakfın idaresinin koyduğu esaslar, şartlar, vakfın mahiyeti, gayesi ve işleyiş tarzı hakkında çok kıymetli bilgiler edinmekteyiz. ⁵⁰³

Yönetimin değişmesi üzerine vakıflarda da bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Fakat bu değişiklikleri vakfiyelerden öğrenemiyoruz. Çünkü vakfiyeler, vakfın ilk dönemine ait olduklarından daha sonraki değişiklikler ve gelişmeler yer almamaktadır. Bunun için müracaat edeceğimiz yer, vakıfların yıllık gelir ve giderlerinin kaydedildiği defterlerdir. ⁵⁰⁴ Bu defterlerden vakfın geçirmiş olduğu dönemlerin şartları ve değişiklikleri rakamlarla görmek mümkün olabilmektedir.

verilen hükmün gerekçelerini ve nasıl karar verildiğine dair kayıtları ihtiva eder (Bkz. Ahmet Akgündüz, “İ'lâm”, *DİA*, C. 22, s. 72-73)

⁵⁰¹ M.Hamdi Yazır, *Ahkâm-ı Evkâf*, Mekteb-i Mülküye Derslerinden, İstanbul 1327 (1911), s.159.

⁵⁰² AŞS Defteri, *MK*, 183/869, sr. 62

⁵⁰³ Ömer Lütfi Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, TTK Yay., Ankara 1972, s. 109

⁵⁰⁴ Ömer Lütfi Barkan, 1962-1963, s. 110.

Tanzimat öncesi döneme ait muhasebe kayıtları, Bâb-ı Defterî'ye bağlı olarak Haremeyn Muhasebesi Kalemi, Haremeyn Mukaatası Kalemi, Küçük Evkaf Muhasebesi Kalemi ve Anadolu Muhasebesi Kalemi'nde tutulduğu görülmektedir. Aynı zamanda Şer'i mahkemeler ile vakıflarda kendileri ihtiyaçlarına göre ayrı defterler tutardı. Bu dairelere ait bütün vakıfların muhasebe işlemi evkaf müfettişlerince incelenirdi.⁵⁰⁵

Vakfın Ankara Şer'iyye Sicillerinde geçen kayıtlar ile vakıf defterlerinde, vakfın yıllık gelir ve giderleri öğrenmek mümkün olmaktadır.

Ankaravî Vakfının vakfiyede özelliklerini belirttiğimiz vakıf müesseselerinin bir yıllık gelir ve giderleri üzerinde durarak, hizmetlerin devamlılığı için vakıf gelirlerini ortaya koyacağız. Böylece, gelirlerinin hangi kaynaklardan elde edildiği, yapılan harcamalar ile ödenen görevli ücretlerinin vakfiyede belirtilen şartlara uygun olarak harcanıp harcanmadığını kontrol edeceğiz.

A. Ankaravî Vakfının Gelir Kaynakları

Vakıfların mal varlıklarını genel olarak; tarım işletmeleri, binalar ve nakit para (bir kısmı mülkle birlikte nakit para) şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Tarım işletmeleri; meyveli ve meyvesiz bahçeler, tarla, arsa, köy, mezra ve malikane adı altında geçmektedir. Bunlar mahsulleri vasıtasıyla vakıflara gelir kaynağı olmaktadır.⁵⁰⁶

Binalardan, icara (kira) verilmek suretiyle gelir sağlanmaktadır. Binalar, özellikleri itibariyle meskenler ve iktisadi kuruluşlar diye iki grupta incelenebilir. Konak, menzil, saray ve kiracıdamı bunlardandır. Vakıflara ait olan kuyumcu, semerci, duhancı (tütüncü), kılıccı, penbeci (pamukçu), çıkırıkçı, temürcü, tuzcu, bakkal, nalbant,

⁵⁰⁵ Cemal Elitaş ve diğerleri, *Osmanlı İmparatorluğu'nda 500 Yıl Boyunca Kullanılan Muhasebe Yöntemi; Merdiven Yöntemi*, Maliye Bakanlığı Yay, Ankara 2008, s. 236-237.

⁵⁰⁶ Ömer Demirel, "1788-1808 Tarihlerinde Sivas Şer'iyye Sicillerinde Geçen Vakfiyeler", *VD*, Ankara 1998, C. 20, s. 377-383.

berber, hallaç ve haffaf (ayakkabıcı) gibi dükkânlar bulunabilmektedir. Ayrıca vakfedilen mülkler arasında ev eşyaları da olabilmektedir.⁵⁰⁷

Ankaravî vakfının gelirler kaynakları ise vakfiyede ve arşiv belgelerinde, Ankara’da bulunan hanlar, hamamlar, dükkânlar, boyahane ve cendere, un değirmeni, bağ ve bahçelerin kira gelirlerinden oluşmaktadır.

Zirai faaliyet gösterilen tarla, bağ ve bahçelere “*müstegilât*”, binalara ve üzerine bina yapılamaya müsait arsalara da çatılı ve tavanlı anlamında “*musakkafât*” adı verilmektedir.⁵⁰⁸

Ankaravî vakfının gelir kaynaklarını hem müstegilât hem de musakkafât türü gayrimenkuller oluşturmakta olup, bunlar ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10: Ankaravî Vakfı 1215/1801 Yılı Gelirleri⁵⁰⁹

Gelirler	Kuruş
Şengül Hamamı İcarı	500
Hamam-ı mezkurun mahmiye erbab-ı vezaiife onbir ayda beher mah elliüç guruş on üçer paradan	587
Hasan Paşa Hamamı İcarı	500
Hamam-ı mezkurun oniki ayda on üçer guruş onüçer paradan mahmiyesi	160
Suluhan İcarı	800
Çukurhan İcarı	670
Boya Hane ve Cendere İcarı	330
Mebkalet kıta İcarları (3)	150
Uzun Oluk Değirmeni İcarı	540
Dekakin ez-gayr-i harab icarları (12)	90

⁵⁰⁷ Ömer Demirel, *agm.*, s. 379-380.

⁵⁰⁸ Nazif Öztürk, 1995, s. 117.

⁵⁰⁹ AŞS Defteri, *MK*, 194/880, sr. 187.

Gelirler	Kuruş
Toplam	4.327

Ankaravî Mehmed Efendi Vakfı'nın 10 gelir kalemi bulunmaktadır. Gelir getiren kaynakların vakfa sağladığı toplam menfaat ise 1801 yılında 4.327 kuruştur. Bu gelir kalemleri Tablo 14'te gösterilmiş olup, toplam vakıf gelirlerinde en büyük pay %18 gelir payı ile Suluhan kira geliridir. Sonrası Çukurhan ve diğerleridir.

B. Ankaravî Vakfının Giderleri

Osmanlı Devleti'nde hazine gelirleri güneş yılı takvimine göre, giderlerin büyük bir çoğunluğu ise ay yılı esasına göre düzenlenmekteydi. Ulufeler dört taksitte kamerî aylara göre veriliyordu. Kamerî yıl ile şemsî yıl arasında da yaklaşık on bir gün altı saat fark vardır. Osmanlı bütçeleri, güneş yılına göre hesaplanırdı; bütçenin tarihi Mart ayında başlar sonraki yılın Mart ayına kadar devam ederdi.⁵¹⁰ Ankâravi Vakfiyesinde, personel maaşlarının ödenmesini günlük olarak belirtmiş, bu da kamerî yıla göre 354 gün etmektedir. Ancak, aşağıda muhasebe kayıtlarında görüleceği üzere personel maaşları yıllık 360 gün üzerinden hesaplanmıştır. Vakfın giderlerini 3 başlık altında inceleyeceğiz. Bunlar Görevli Ücretleri, Mukâtaa Giderleri ve diğer giderlerdir. Bu giderler aşağıdaki tablolarda açıklamaları ile birlikte sunulmuştur.

1. Görevli ücretleri: Ankaravî Vakfı'ndan hizmet karşılığında ve ya hizmet karşılığı olmadan vakfın gelirlerinden maaş alan kişilerdir. Bu kişilere ödenen ücretler ise aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11: *Ankaravî Vakfı 1215/1801 Yılı Görevli Giderleri*⁵¹¹

Görevli Ücretleri (El-Vezaif)	Kuruş
-------------------------------	-------

⁵¹⁰ Halil Sahillioğlu, "Savaş Yılı Buhranları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 27, s. 77-88

⁵¹¹ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 187.

Görevli Ücretleri (El-Vezaif)	Kuruş
Müderris Efendiye beher yevm otuz akçe vazife ile verilen	90
Medresede vaki on bab hüceratında sakın talebe-i uluma beher yevm birer akçeden vazifeleri	90
Cami-i Şerifin imamına beher yevm on altı akçe vazife ile	48
Hatîbine beher yevm on akçe vazife ile	30
Cami-i Şerifin Cuma Vaazına beher yevm on akçe vazife ile	30
İsneyn Vaazına beher yevm altışar akçe	18
Dersiyesine beher yevm on akçe vazife ile	30
Cami-i Şerifin iki adet müezzine beher yevm on üç akçeden	39
Dört adet cüz hanına beher yevm sekiz akçeden	24
Ser mahvil ve muarrifine beher yevm dört akçeden	12
İhlas Hanına beher yevm üç akçeden	9
Şeyhü'l-kurrâ'ya beher yevm beş akçe vazife ile virilen	15
Sela Müezzinine beher yevm altı akçeden	18
Muallim-i Sıbyana beher yevm üç akçeden	9
Han-ı Kebîrde vaki mescid imamına beher yevm dört akçeden	12
Cibayetine beher yevm beş akçeden	15
Hasan Paşa Hamamı suyolcusuna beher yevm yirmi akçe ile	60
Cami-i Şerif Kayyımına beher yevm onbir akçe ile	33
Mütevelli Kaymakamın mah-ı Zilhicce aylığını kendi bedenlerinden erbab-ı vezaiife ita eylediği bir mahiye	53
İslambul'da vaki erbab-ı vezaiife kadimeden irsal olunan	1.100
Binyüz guruştan fazla mütevelli taraflarına irsal olunan	1.500
Toplam	3.235

Vakfın görevlilere ödenen ücretler içinde en yüksek ücret İstanbul'da bulunan mütevelliye gönderilen meblağdır. Bu meblağ, toplam görevlilere ödenen ücretin

(1500/3235) % 46,36'sını oluşturmaktadır. Sonra, Ankaravî Mehmed Efendi Medresesinde görev yapan üç müderrise ödenen 1.100 kuruş ücretlerdir ki bu ücret, toplam görevlilere ödenen ücretin (1100/3235) % 34'ünü oluşturmaktadır. Ankaravî vakfı tarafından görevlilere ödenen ücretin (2600/3235) % 80,36'sı İstanbul'a gönderilmektedir.

Daha önceleri İstanbul'a binyüz kuruş gönderilirken, fazladan mütevellîye 1500 kuruşun neden ve ne zamandan beri gönderildiği araştırıldığında, 5 Safer 1216/17 Haziran 1801 tarihinde belirtilen Anakara Şer'iyye Sicilleri kayıtlarında Erbâb-ı Vezâif (vakıf gelirlerinden maaş alanlar) olarak bilinen görevlilere Mütevellî Kaymakamı olarak atananlar kendileri ödeme yaptıktan sonra eskiden beri İstanbul'da görev yapan görevlilere her sene sadece binyüz kuruş gönderilmekte iken, talep üzerine artık fazladan binbeşyüz kuruş daha gönderildiği, kalan kira gelirleri ile de vakfın musakkafâtının onarım ve bakımı yapılamadığı beyan edilmektedir.⁵¹²

Vakfiyede personel maaşları, vakfın kuruluş yılı 1097/1686 yıllık 969 kuruş olarak değerlendirilmiş, ancak bu tarihten yüzonbeş yıl sonra görevli maaşları 3.235 kuruşa çıkmıştır. Vakfiyeye göre İstanbul'da görev yapan müderrislere yıllık 360 kuruş gönderilmesi gerekirken, fazladan 740 kuruş gönderilmiş, mütevellîye 120 kuruş gönderilmesi gerekirken de 1.380 kuruş fazladan gönderildiği anlaşılmaktadır. Yine vakfiyeye göre Cami-i Şerifte imamet görevi için günlük verilmesi gereken 10 akçenin 16 akçeye, hatiplik görevi için verilmesi gereken 7 akçenin 10 akçeye ve sela müezzinliği için verilmesi gereken 2 akçenin 6 akçeye çıktığı görülmektedir. Bu artışın sebebi ise, Osmanlı Parasının satın alma gücünün düşmesi⁵¹³ ile birlikte maaşlarda artış

⁵¹² AŞS Defteri, MK, 183/869, sr. 62.

⁵¹³ XVIII. yüzyılın başlarından itibaren altın sikkeler de yeniden bastırmaya başlanmış ve kur değerleri büyük ölçüde serbes piyasaya bırakılmıştır. III. Selim'in padişahlığının ilk yıllarında Rusya ve Avusturya'ya karşı yürütülen savaşın maliyeti, tutturulan göreceli istikrarı bozmuş ve 1789'da büyük bir taşış kararı alınmıştır. Bu taşış kararıyla, kuruşun gümüş içeriği (9,4 gramdan 6,9 grama) ve ağırlığı (17,4 gramdan 12,8 grama) yaklaşık üçte bir oranında düşürülmüştür (Pamuk, *age.*, 2000, s. 178.)

olmuştur. Ayrıca, vakfiyede olmayan kayyım,⁵¹⁴ ihlashân⁵¹⁵ ve cüzhân⁵¹⁶ gibi yeni görevliler ihdas edilerek maaş ödenmesi yapılmıştır.

1. İcâre-i Zemin Giderleri: Ankaravî Vakfı'nın işletmiş olduğu gayrimenkullerin arsa gideri olarak ödedikleri tutardır. Bu giderler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 12: Ankaravî Vakfı 1215/1801 Yılı Mukâtaa Giderleri⁵¹⁷

Mukâtaa ⁵¹⁸ Giderleri	Kuruş
Ahi Şerafeddin Mütevelline icâre-i zemin beher yevm beş akçeden (Un Değirmeni için)	15
İshak Paşa mütevellisine icâre-i zemin beher yevm onikişer akçeden (Şengül Hamamı için)	36
Doğan Bey mütevellisine icâre-i zemin (Çukurhan için)	10
Medrese-i Beyza mütevellisine icâre-i zemin (Debbağ-hane Hamamı için)	6
Toplam	67

Vakıf yıllık olarak, 67 kuruş mukâtaa gideri olarak, başka vakıflara arsa kirası ödemektedir. Bu giderlerden en yüksek gider İshak Paşa Vakfına Şengül Hamamı'nın

⁵¹⁴ Bazı kaynaklarda müteveli yerine de kullanılan bu kelime, cami için temizlik işlerini yapan hizmetçi olarak tariflenmiştir (Pakalın, II, 223)

⁵¹⁵ Vakfiyede bu grubun özellikleri ve aynı görevlerinden bahsedilmemiştir. Ancak, Ankara Hurûfât Defterleri atama kayıtlarında “Ankara’da asrında Şeyhülislam olan merhum Ankaravî Mehmed Efendi’nin bina eyledikleri camide bir akçe ile ba’de edâ-i salati’l-cum’a üç ihlas-ı şerife tilaveti cihetine mutasarrıf Abdullah Halife ferağından Mehmed Halife ibni Abdurrahman’a nâibî Abdurrahman arzıyla buyuruldu” şeklinde belirtilerek, ihlashânın Cuma Namazından sonra üç ihlas okuma görevine karşılık bir akçe verileceği belirtilmektedir (VGM Defteri, VGMA, No: 01068-00079).

⁵¹⁶ Farsça “okumak, çağırmak” anlamındaki “hân” kökünden gelen kelime, namazlardan önce Kur’andan birer cüz okumakla mükellef olan cami görevlilerine verilen isimdir Bunlar vaaz kürsüsünden küçük olan, cüzhân kürsüsü denilen yerlerde mükellef oldukları cüzleri okurlardı ve bu görev karşılığında kendilerine tahsis edilen kadroya da cüzhânlık ciheti denirdi (Pakalın, I, 318)

⁵¹⁷ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 187.

⁵¹⁸ Mukâtaa için bkz. dipnot 32.

arsa kirası için 36 kuruş ödendiği görülmektedir. En az mukâtaa gideri olarak da Beyza Medresesi (Ak Medresesi) mütevellisine Debbağ-hane Hamamı arsa kirası için 8 kuruş ödenmektedir.

2. Diğer Giderler: Ankaravî Vakfı'na bağlı hayır kurumlarının bakım onarım giderleri ile satın alınan sarf malzemelerine ilişkin giderler olup, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 13: Ankaravî Vakfı 1215/1801 Yılı Diğer Giderleri⁵¹⁹

Diğer Giderler	Kuruş
Talaşa virilen	200
Çeşme ve su bendi ve ustadiye ve amele ve kireç ve kendir, bezir yağ ve künk ve...	800
Cami-i Şerif ve minaresine rugan-ı zeyd	50
Cami-i Şerif derununda şem'i asel kıyye 20	60
Toplam	1.110

C. Bakaya

Vakfın gelirleri toplamı 4.327 kuruş, giderlerinin toplamı ise 4.412⁵²⁰ kuruştur. Vakfın gelirleri giderlerini karşılayamamaktadır.

Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin 1167/1753 tarihli muhasebe kaydında musakkafatı geliri 132.000 para (3.300 kuruş) olup, önceki yıl artan meblağ 154.790 para (3.869 kuruş) ile birlikte toplam 286.790 para (7.169 kuruş) geliri gözükmemektedir. Giderleri ise 125.680 para (3.142 kuruş) olup, artan meblağ 6.320 para (158 kuruş)'tur. Önceki yıllar ile birlikte artan toplam meblağ 161.110 para yani 4.027 kuruş'tur.⁵²¹

⁵¹⁹ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 187.

⁵²⁰ Belgede giderlerin toplamı 4.418 kuruş olarak hesaplanmıştır. (Bkz. AŞS Defteri, MK, 194/880, sr.187)

⁵²¹ VGM Defteri, VGMA, No: 2843-85.

Vakıf 1753 yılında gelirleri giderlerini rahatlıkla karşılayabilmekte iken 1801 yılında, 1753 yılına göre önceki yıl gelirleri eklenmeksizin Vakfın yıllık gelirlerinde % 31,12 artış göstermesine rağmen, gelirleri giderlerini karşılayamamaktadır.

IV. ANKARAVÎ VAKFININ ŞEHRE KATKILARI

A. Ekonomik Faaliyetlerine Katkısı

Osmanlı Devletinde vakıflar eğitim, sağlık, sosyal yardım, ibadet ve bayındırlık gibi hizmetlerin sağlanması konusunda devletin yükünü üzerine almış ve Osmanlı ekonomisinin başta zirai işletmecilik, imalat sanayi, ticaret, gayrimenkul sektörü, istihdam ve para konularında XVII. yüzyılda % 15,97'sini,⁵²² XVIII. yüzyılda 26,80'ini⁵²³ ve XIX. yüzyılda %15,77'sini⁵²⁴ kontrol etmiştir.⁵²⁵

Bir toplumun ekonomik faaliyetleri tarım, sanayi ve ticaret olarak üç ana başlık altında toplamak mümkündür.⁵²⁶

1. Tarım Faaliyetlerine Katkısı

Tarımsal faaliyetler şehrinin büsbütün dışında kalmış olmayıp, Ankara'nın etrafında Keçiviran, Ayvalık, Solfasol, Çinçin Bağları, Cebeci Bağları, Küçük Esat ve Büyük Esat Bağları, Çengi Kayası Bağları vb. bağ ve bahçelerden oluşan yeşil kuşakta faaliyetler yapılmaktaydı. Merkez Ankara'nın etrafında bulunan birçok çayır ve meralarda hayvancılık yapıldığı anlaşılmaktadır.⁵²⁷

Ankaravî Vakfı'nın Bağlum Köyü'nde Kayapınar suyu mevkisinde üzüm yetiştirilen ve büyük ve küçük bağ olarak isimlendirilen iki parça bağ mevcuttur. Bu bağlar Ankaravî Külliyesi'nde içinde yer alan medresenin müderrisi ile dârülkurrâ

⁵²² Hasan Yüksel, 1998, s. 100.

⁵²³ Bahaeddin Yedişildiz, 1984, s. 26.

⁵²⁴ Nazif Öztürk, 1995, s. 25.

⁵²⁵ Seyfettin Erşahin, "Osmanlı'da Vakıf-Esnaf İlişkisi Üzerine", *Diyanet İlmi Dergisi*, C. 43, S. 4, s. 120; Methiye Gül Çötel, "İslam Kentinde Vakıfların Ticaret Bölgesinin Oluşumu Üzerine Etkisi: Hayrat-Akar İlişkisinin Döngüsel Doğası", *VD*, Haziran 2016, S. 45, s.14.

⁵²⁶ Özer Ergenç, 1995, s. 130.

⁵²⁷ Özer Ergenç, 1995, s. 130; Rifat Özdemir, 1998, s. 217.

görevli şeyhülkurrânın tasarrufuna bırakılmıştır.⁵²⁸ Yine vakfın Ankara’da Kazlık mevkinde baklalık olarak da tabir olunan üç parça bahçesi ve Bursa Kanlıca mevkinde bağı bulunmaktadır. Buralar vakıf tarafından kiraya verilerek işletilmiş olup, bu yönü ile kısmen de olsa şehir tarımına katkı sağladığını söyleyebiliriz.

2. Sanayi Faaliyetlerine Katkısı

Ankara şehrinin en önemli gelir kaynağı sof olup, tiftik ipliğinin sof kumaş haline gelinceye kadar yapılan işlemlerin her biri ayrı bir meslek haline gelmiştir. Bu nedenle Ankara’da sof üretimine dayalı dört iş kolu bulunmaktadır. Bunlar sof dokuyucular, sof yuyucular, sof boyacıları ve sof perdahtçıları (cendrecileri)’dir.⁵²⁹ Ankaranın çevresinde dokunan sof denilen kumaşlar da Ankara’ya getirilerek en son işleme tabi tutulurdu. Kumaşlardan vergi alınırken kanıtlamak üzere bir damga basılır ve bu vergiye **sof damga resmi** denirdi. Aynı zamanda cendere ve boya sırasında da vergi alındığı için bazen **cendere resmi** veya **boyahane resmi** diye anılırdı. Vergi mukâta‘asını üzerine alan müstelzimin bilgisi dışınsa satış ve ihracat yapılmazdı.⁵³⁰ Ankaravî Vakfı’nın ise Debbağhane Mahallesinde bulunan 1 adet boyahane ve Ermeni Mahallesinde bulunan 1 adet cenderesi mevcut olup, buralarda şal ve sofların boyanması işlemi yapıldığı ve sofların perdahlandığı anlaşılmaktadır.⁵³¹ Bunlar vakıf tarafından kiraya verilerek işletilmiş olup, XVII. yüzyılda Ankara’da tezgâh sayısının 1000 civarında ⁵³² olduğu düşünülürse, tezgâhlarda dokunan bu kumaşların hem boyanmasında hem de parlatılmasında katkı sağlayarak, bu ürünlerin satılmasına ve bunlar üzerinden vergi ödenmesine katkı sağlamıştır.

⁵²⁸ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 239.

⁵²⁹ Özer Ergenç, 1975, s. 153; Deniz Karaman, “Şer’iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Ankara Damga Mukatası”, *Bilig*, 2015, S. 32, s. 194.

⁵³⁰ Hülya Taş, 2004, s. 57.

⁵³¹ EV.MKT. BOA. 02457.00211

⁵³² Abdülkerim Erdoğan ve diğerleri, 2007, s. 100; http://tuncermehmet.blogspot.com.tr/2011/11/angora-ankara-tarihsel-kent-merkezi_21.html (erişim tarihi: 22.04.2018)

Ankaravî Vakfının Bentderesi'nde arsası karşılığında senede Merhum Ahi Şerafettin Vakfına üçbin akça ödenen, etrafı su ile çevrili Uzunoluk olarak bilinen bir göz hisseli un değirmeni mevcuttur.⁵³³ İnsanlar hem kendisinin temel besin kaynaklarından buğdağın, mısırın una dönüşümünün sağlamasında, hem de beslediği hayvanlarının yiyeceği olan arpa, yulaf vb. tahıl ürünlerinin öğütülmesinde su değirmenlerinden faydalanmıştır. Bu çerçevede su değirmenleri sosyal hayatın idamesini sağlayan endüstriyel yapılar olmasının yanında devlete vergi katkısıyla ve vakıf hizmetlerinin açısından hayati önemi haiz kurum haline gelmiştir.⁵³⁴ Değirmenin vakıf tarafından icâre-i vahideli ve icâreteyn usulü ile kiraya verilmek suretiyle 1909 yılına kadar işletilmiştir.⁵³⁵ Ankara'da değirmenlerin sayısının ise 1891 yılında 11 olduğu⁵³⁶ bilinmektedir. Değirmenin hem devlete vergi ödenmesinde hem de insanların un ihtiyaçlarının temininde vakfın ekonomiye katkısı olduğu söylenebilir.

3. Ticaret Faaliyetlerine Katkısı

Ankara'da XVII. yüzyılda ticari fonksiyonu olan hanlar Kurşunlu Hanı, Çengel Hanı, Zağferan Hanı, Kapan Hanı (Delal Hızır Hanı), Prinç Hanı, Na'li Hanı, Hızır Hanı, Abdülkerim Efendi Hanı, Rüstem Paşa Hanı, Çukurhan, Hasan Paşa Hanı (Suluhan) ve Kuş Mehmed Hanı olup,⁵³⁷ bu hanlardan Suluhan ve Çukurhan Ankaravî Vakfına aittir. Gelir getiren hanlarda yolcular bir ücret karşılığında kalabilmekte ve hanlardaki dükkânları ise esnaflar kira karşılığında kullanmaktadır.⁵³⁸ Ankaravî Vakfı bu hanları ve içindeki dükkânları kiraya vererek işletmiştir.⁵³⁹

⁵³³ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 238.

⁵³⁴ Ruhi Özcan, Arşiv Belgeleri Diliyle Su Değirmenleri (Âsiyâb), OTAM, Güz 2016, S. 40, s.195-203.

⁵³⁵ EV.MKT, BOA, No: 03284-00067.

⁵³⁶ Asuman Koçak, *Salnamelere Göre Ankara Vilayeti (1871-1907)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 215.

⁵³⁷ Hülya Taş, 2004, s. 136-151.

⁵³⁸ Abdülkerim Erdoğan ve diğerleri, 2007, s. 113.

⁵³⁹ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 187.

8 Rebiülevvel 1208/14 Ekim 1793 tarihli kayıta Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Külliyesi'nden olan Suluhan'da İzmir ipliği ve kahve satıldığı ve yine 27 Zilkade 1217/18 Şubat 1803 tarihli kayıta han içerisinde attarlık yapıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁴⁰ 21 Zilhicce 1215/05 Mayıs 1801 tarihli ilamda Ankaravî Vakfın cami-i şerif, medrese ve çeşme görevlileri ile Suluhan kiracıları mahkemeye müracaat ederek, Suluhan ve etrafında bulunan dükkânların gallesi Vâkıfın bina eylediği cami-i şerif, medrese ve suyollarına şart olduğundan, evveden kahve ve İzmir ipliğinin⁵⁴¹ alınıp satılması İstanbul ve diğer büyük beldelerde tek bir yerde olduğu gibi, Ankara'da da Suluhan başka mahalde yapılmazken, üç beş seneden beri kahve ve iplik tüccarları hanın mağaza ve mahzenlerini terk ederek başka mahallerde kahve ve iplik alıp satmasından vakfın gelirinin azaldığını belirtmişler, bunun üzerine mahkemece kahve ve İzmir ipliğinin Suluhandan başka bir mahalde alınıp satılmaması kararı verilmiştir.⁵⁴² Ancak, bu konuda her ne kadar başarı sağlanamamışsa⁵⁴³ da tarihi süreç içinde Suluhan kahve ve ipliğin alınıp satıldığı merkez pazar konumundan biri olmuştur.

Vakfın akarından olan Çukurhan'ın üst katı otel olarak kullanılmış alt katı esnafı ise zeytinyağı, üzüm, incir ve sabun toptancılığı alanlarında ihtisaslaşmıştır.⁵⁴⁴

Gerek Suluhan ve Çukurhan şehrin ticaret merkezlerinden olup, şehre ekonomik yönden canlılık kazandırmalarının yanında aynı zamanda yakın çevreden yetiştirdikleri ürünü satmak, bir konuda şikâyetle bulunmak, mülk satışına dair işlemleri yapmak

⁵⁴⁰ Mehmet Tuncer, "Angora'nın Merkezi Hacıdoğan Mahallesi", Kadriye Zaim Kütüphanesi Yansı Dergisi, Ekim 2015, S. 39, s. 30.

⁵⁴¹ XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ankara'nın uzak diyarlarla olan ilişkisinde sof üretimi ve ticaretinin yanında tiftik ipliği önem kazanmış olup, bu faaliyetler İzmir Limanı üzerinden gerçekleştirilmektedir. İzmir İpliği ile kastedilen Ankara-İzmir arasındaki tiftik ipliği ticaretidir (Detaylı bilgi için bkz. Hülya Taş, 2004, s. 145)

⁵⁴² AŞS Defteri, MK, 183/869, sr. 55.

⁵⁴³ Rifat Özdemir, 1998, s. 221.

⁵⁴⁴ Rüşen Keleş, 1971, s. 90-109; Betül Asar, 2012, s. 51.

üzere gelip şehirde kalmak zorunda olanlara veya uzak diyarlardan⁵⁴⁵ gelen müslim ve gayrimüslimlere kapılarını açarak ev sahipliği yapmıştır.

Dükkân, çoğunlukla tek cepheli alışverişin yapıldığı en küçük yapılardır. Bu yapılar bulunduğu yerin özelliğine göre iki tarafında açık olabildiği gibi, han, arasta ve bedesten gibi ticari fonksiyonlu yapılarda kapalı olarak da yer almaktadır.⁵⁴⁶ Geleneksel Osmanlı çarşı yapıları, bedesten merkezli ve tamamı vakıf yapılarıdır. Vakıflar kiraya verdikleri dükkânlardan tahsil ettikleri kiralar ile ihtiyaç duyduklarında çarşılarına yeni dükkânlar ilave etmişlerdir.⁵⁴⁷ Ankaravî Vakfı'nın 96 dükkânı bulunmakta olup,⁵⁴⁸ bunlar Çukurhan ve Suluhan etrafında, Saraçhane Sokağında ve Bezciiler Sokağında kümелendiği görülmektedir.⁵⁴⁹ Bu dükkânlardan birinin kahve tanelerinin öğütölüp satıldığı tahmishâne olduğu,⁵⁵⁰ onbirinin at takımı, eyer, at koşumu vb. deri ve meşinden eşya yapan ve satan saraç dükkânı olduğu⁵⁵¹ ve dördünün boyacı dükkânı olduğu⁵⁵² bilinmektedir. 16 ve 17. yüzyılda Ankara'ya gelen seyyahlar Ankara'nın ticareti için iki bin dükkânı olduğunu, bir süslü bedesteni bulunduğunu, çarşılarının çoğunun yüksek yerlerde olup, Uzun Çarşı, Sipahi Pazarı, Kale Altı Pazarı'nın gayet kalabalık olduğundan bahsetmektedir.⁵⁵³ Bu bilgilerden hareketle, Ankaravî Vakfının

⁵⁴⁵ İran'ın Aşkan karyesinden Ermeni bir tüccar olan Agob, 1 Rebiülevvel 1095/17 Şubat 1684 tarihinde Ankara'da eski Rumeli Kazaskeri Emin Mehmed Efendi'nin yaptırdığı handa kalmaktadır. Bu han Prinç Hanı olarak ifade edilmiştir (Detaylı bilgi için bkz. Hülya Taş, 2004, s. 146) Ancak, Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin vakfiyesinde iki handan bahsedilmekte olup, bunlar Çukurhan ve Suluhan'dır (*Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 236-237)

⁵⁴⁶ Feridun Akozan, *Türk Han ve Kervansarayları, Türk Sanat Tarihi Araştırma ve incelemeleri I.*, İstanbul 1963, s. 133-167.

⁵⁴⁷ Burcu Küçükkömürcü, *Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapıları ve Günümüzdeki Alışveriş Merkezleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 130-175.

⁵⁴⁸ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 237.

⁵⁴⁹ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 236-237.

⁵⁵⁰ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 237; AŞS Defteri, MK, 194/880, sr.188.

⁵⁵¹ AŞS, MK, 131/817, sr. 253

⁵⁵² AŞS, MK, 210/896, sr. 235.

⁵⁵³ Mehmet Tuncer, *Ankara (Angora) Şehir Merkezinin gelişimi (14-20.yy)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. 35.

dükkânlarının toplam dükkâna oranı yaklaşık (96/2000) % 4,8 civarındadır. Bu da en azından Ankaravî Vakfının şehrin esnafının dükkân ihtiyacının karşılanmasına ve ticaretin devamlılığına katkısını göstermektedir.

XVII. yüzyılda Ankara merkezinde Ögle Hamamı (Eyne Bey Şubası Hamamı), Kaledibi Hamamı (Tahte'l-Kal'a), Şengül Hamamı, Hasan Paşa Hamamı, Keçeciler Hamamı, Karacabey Hamamı, Debbağhane (Kaledibi) Hamamı ve Tor Hasan Hamamı şeklinde toplam 8 adet hamam olup, ⁵⁵⁴bu hamamların üçü Ankaravî Vakfına aittir. Bu hamamlar kiraya verilmek suretiyle işletilmiştir. ⁵⁵⁵Hamamlardan Hasan Paşa ve Şengül Hamamı çift hamam konumunda olup, Debbağhane Hamamı ise tek hamam şeklindedir. Her evde hamamın olmaması sebebiyle insanlar hamama rağbet etmekte, hem temizlik amacıyla hem eğlence amacıyla hamama gelenler sosyal açıdan bir etkinlik oluşturmaktaydı. ⁵⁵⁶Vakıf, bu şekilde sosyal aktivitelerin oluşmasına ve aynı zamanda bu hizmetin bir para karşılığında yapılarak ekonomide bir canlılık kazanmasına imkân sağlamıştır.

B. Eğitim ve Kültür Hizmetlerine Katkısı

Ankaravî Vakfının kurumları arasında eğitim müesseselerinden medrese, darülkurrâ ve sıbyan mektebi bulunmaktadır. Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesinde buralarda görev yapacakların vasıfları ve alacakları ücretler belirtilmiş olup, mütevellinin de içinde bulunduğu vakıf görevlilerine ödenen ücretlerin içinde en yükseği medrese görev yapan müderrise verildiği gözükmektedir. Şöyle ki; Müteveliye günlük 20, camide görev yapan Cuma vaizine 10, imama 10, hatibe 7 akçe verilirken, medresede görev yapan müderrise 30 akçe verilmesi şarta bağlanmıştır. Bu da cami görevlisi imamına ödenen ücretin üç katıdır.

⁵⁵⁴ Özer Ergenç, 1980, s. 103-106.

⁵⁵⁵ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr.187.

⁵⁵⁶ Jülide Akyüz, 2003, s. 163.

Aynı zamanda Ankara’da bulunan medresenin hücrelerinde sakin olan 10 öğrenciye günlük üç akçe verilmiştir.⁵⁵⁷ Bu yönüyle Ankaravî Vakfı eğitim ve öğretim desteğinin yanında öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılaması açısından onlara sosyal bir destek de sağlamıştır. Bu medresede kalan öğrencilerin içinde Konya ve Erzurum’dan gelen öğrencilerin bulunması,⁵⁵⁸ medresenin sadece şehir halkına değil başka şehir halkına da hizmet verdiğini ve önemli bir medrese olduğunu göstermektedir.

Rıfat Özdemir 1745-1845 yılları arasında Ankara’da Şeyhülislâm Ankaravî Mehmede Efendi’nin medresesi ile mektebinin de içinde bulunduğu 26 medrese ve 11 sıbyan mektebi olduğunu belirtmektedir.⁵⁵⁹ Ankaravî Vakfı eğitim kurumları sayesinde öğrencilere eğitim ve öğretim hizmeti verilmiş, öğrencilerin meslek sahibi olmalarına ve öğrencilerin etkisiyle de toplumun bilgilendirilmesine katkı sağlamıştır.

Cami ve mescitler İslâmın ilk devirlerinden itibaren ibadetin yanı sıra hem ilim öğrenilen hem de sosyal ve siyasi işlerin görüşüldüğü yerlerdir. Ayrıca bu kurumlar özgün eğitim ve öğretimin sınırlı nispette kaldığı Osmanlı toplumunda kültürel etkileşimin merkezi olarak gelişmiştir.⁵⁶⁰ Ankaravî Vakfı’nın külliyesine bağlı cami ve mescitleri olup, burada görev yapanlara vakıf tarafından ücret ödenmiştir. Bu görevliler arasında Cuma ve Pazartesi vaizleri olup, bunlar yapmış oldukları vaaz ve nasihatlerle halkı bilgilendirmişlerdir.

C. İmar Yapısına ve Sosyal Faaliyetlerine Katkısı

1. İmar Yapısına Katkısı

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Ankara’da yarı külliye tarzında tesis ettiği cami, mescit, medrese, darülkurrâ, mekteb, çeşmeler ile bunların masraflarını

⁵⁵⁷ AŞS Defteri, MK,194/880, sr. 187; AŞS, MK, 131/817, sr. 253

⁵⁵⁸ Rifat Özdemir, 1998, s. 55.

⁵⁵⁹ Rifat Özdemir, 1998, s. 51-66.

⁵⁶⁰ İsmail Kıvrım, “Osmanlı Dönemi’nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)”, VD, Aralık 2016, S. 46, s. 97.

karşılamak üzere vakfettiği han, hamam, değirmen, boyahane ve cendere ile şehrin imarına ve sosyal yönden canlılık kazanmasına katkı sağlamıştır.

Aynı zamanda, Şeyhülislam Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfiyesinde *“evladın soyu tükenmesi durumunda, vakfa nâzır olan Şeyhülislâm Hazretleri marifetiyle vakfın gelirinin fazlası ile İstanbul’da uygun bir bölgede 12 oda ve bir dershaneden oluşan bir bina inşa olunsun...”*⁵⁶¹ vasiyeti ile 1707 yılında İstanbul’da medrese inşa edilmesini sağlamış ve İstanbul’un imarına da katkı sağlamıştır.

Ankara Şer’iyye Sicillerinde tarihi belirtilmeyen (şer’iyye sicilinde bir önceki kayıt 1162/1749 geçmektedir) kayıt içinde Ankaravî Vakfına ait cami-i şerif için vakıf tarafın 11.934, Hasan Paşa Hamamı için 15.990, Şengül Hamamı için 12.231, Suluhan için 9.186, Çukurhan için 2.460, suyolları için 26.868 akçe gibi çeşitli vakıf kurumları zaman zaman bakım onarım ve tamirleri yapılarak şehrin ekonomisine ve imarına katkı sağlamıştır.⁵⁶²

2. Sosyal Faaliyetlerine Katkısı

Sosyal hizmetler çok yönlü bir kavram olup, suya dayalı temizlik hizmetleri, şahıslara yapılan aynî-nakdî yardımlar, yoksulun doyurulması, hastaların tedavi ettirilmesi, çevrenin temizliği, şehirlerin yol ve kaldırımlarının bakımı ferdî ve ictimai bakımlardan her biri birer ayrı sosyal hizmettir.⁵⁶³

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi kurmuş olduğu vakfın gelirlerini öncelikle vakıf giderlerinin karşılanmasına ve daha sonra hayatta oldukça kendisine, sonrasında ise evlatlarına tahsis edilmesi açısından evlatlarına sosyal güvenlik sağlamıştır. Aynı zamanda vâkıf, vakfiyede belirtmiş olduğu asıl gayesinin yanında toplumda iş sahası oluşturarak 39 personele maaş ödemesi yapılmasını şarta

⁵⁶¹ Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, s. 240.

⁵⁶² AŞS, MK, 131/817, sr. 253.

⁵⁶³ Nazif Öztürk, 1995, s. 44.

bağlamış, ⁵⁶⁴ bunun sonucu olarak 1215/1801 tarihli kayıta 37 personele vakıf tarafından ücret ödendiği görülmüştür. ⁵⁶⁵ Bu personelin yıllar itibariyle personel iş devri de düşünüldüğünde Ankaravî Vakfı'nca yüzlerce personele iş imkanı sağlandığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Şehirleri 1856'ya kadar belediye teşkilatından mahrum olup, ayrıca bu hizmetin gerçekleştirilmesi için devlet tarafında herhangi bir destek de verilmemekteydi. Vakfiyeler incelendiğinde bu hizmetlerin büyük bir kısmının vakıflar tarafında üstlenildiği görülmektedir. ⁵⁶⁶

Ankâravi Vakfiyesi'nde Ankara'da çeşitli mahallelerde vâkıf tarafından yeniden yirmibeş adet çeşme inşa edilmiş ve her birinin suyollarına yeteri kadar tatlı su verilmiştir. ⁵⁶⁷ 1801 yılından itibaren vakıf 2 hanı, 3 hamamı, 1 boyahanesi ve cenderesi, 1 değirmeni ve 96 dükkânı bulunmasına rağmen 1801 yılından gelirleri giderlerini karşılayamaz duruma gelmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi daha önceden İstanbul'da müteveliye 1100 kuruş gönderilirken fazladan 1500 kuruş daha gönderilmesidir. ⁵⁶⁸ Bu durum sebebiyle vakıf büyük sıkıntılar yaşamış ve zamanla hamaları ile şehir içinde yer alan 25 adet çeşmeyi besleyen suyolları harab olmuş, vakfin müteveli kaymakamı olan Hacı Bayram Şeyhi es-Seyyit Şeyh Mehmed Said Baba Efendi mahkemeye gelerek Ankaravî Vakfı'nın kurumlarının bazılarının bakım ve onarımına muhtaç olduğu, özellikle hamamlar ile çeşmelerin kanalların bozulduğu, bunların tamiri için mimarbaşının keşfetmesini, fakat masraflarının karşılanması için vakfin parasının olmadığı hatta eski tamiratlardan vakfin borcunun olduğunu söyler. Ancak, olayın çıkmaza girmesi sebebiyle, Ankara ve Çankırı Mutasarrıfı Vezir es-Seyit Mehmed Sait Galip Paşa 15 Şevval 1233/18 Ağustos 1818 tarihinde olay ile bizzat

⁵⁶⁴ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 236-238.

⁵⁶⁵ AŞS Defteri, MK, 194/880, sr. 187.

⁵⁶⁶ Nazif Öztürk, *age.*, s. 43.

⁵⁶⁷ *Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi*, s. 237.

⁵⁶⁸ AŞS Defteri, MK, 183/869, sr. 62.

ilgilenererek Mimarbaşının belirlediği 12500 kuruş masrafı, şehrin ileri gelenleri ile toplantı yaparak bu miktarı 212 avâriz-hânesine taksim ederek 59 kuruş alınmak suretiyle su yollarının onarım ve tamirinin yapılmasını sağlamıştır.⁵⁶⁹ 1817 tarihinde ise Ankara Valisi Vezir Seyyit Hüseyin Paşa'nın isteği üzerine mahkeme ve ileri gelenlerin haneleri sayımı neticesinde 212 avâriz-hâne olarak geçmektedir.⁵⁷⁰ Bu bilgi çerçevesinde Ankaravî Vakfı yüz yılı aşkın zamandan beri şehir halkına hizmet sunarken, bu sefer şehir halkı Vakfın giderlerinin karşılanmasında vakfa katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Ankaravî vakfının toplumun sosyal bütünleşmesini sağlayan Osmanlı vakıflarından güzel bir örneğini teşkil eden müessese olduğunu görüyoruz. Bu bütünleşme, camide cemaatle, sıbyan mektebinde, dârülkurrâda ve medresede öğrencilerle, çarşıda esnafla ve mahallede çeşme suyu aracılığı ile tüm halk ile olmuştur.

V. ANKARAVÎ VAKFININ GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Ankaravî Vakfı, T.C. Vakıflar Umum Müdürlüğü İdare Meclisinin 26.03.1943 tarih ve 274/264 sayılı kararında “*şimdiye kadar tevliyet tevcihi mesbuk olmaması hasebiyle 2762 no’lu Vakıflar Kanunun 39’uncu maddesi uyarınca, artık tevcihe imkân olmadığından alakalıların hakkı mahfuz olmakla mazbut vakıflar arasına alınarak Umum Müdürlükçe idaresine*”⁵⁷¹ denilerek, vakıf ikinci kez mazbut statüsüne alınmasına karar verilmiştir. Günümüzde mazbut vakıfların yönetimi ve temsil şekli 5737 sayılı Vakıflar Kanunun 6. maddesi ile Vakıflar Genel Müdürlüğüne bırakılmıştır. Aynı kanun 12. maddesi gereğince mazbut vakıflara ait akar ile hakların daha yararlı

⁵⁶⁹ Rifat Özdemir, 1998, s. 223.

⁵⁷⁰ Rifat Özdemir, *age.*, s. 101.

⁵⁷¹ VGM Zabıt Kutuları, VGMA, No: 00055-0913-00011.

olanlar ile değiştirilmesine, paraya çevrilmesine veya değerlendirilmesine Vakıflar Meclisi yetkili kılınmıştır.⁵⁷²

Ankaravî Vakfı'nın vakfiyede belirtilen hayrî eserlerinden sadece Ankara'da külliyeinin merkezinde yer alan Zincirli Camii ile İstanbul'da yaptırılan Ankaravî Medresesi günümüzde varlığını sürdürebilmiştir. Ankâravi Vakfiyesinde hayrî eserler (müessesât-ı hayriyye) dışında belirtilen akâratdan (akarât-ı mevkûfe) olanların günümüzde durumu ise sadece han-ı sagîr (çukurhan) ile han-ı kebîr (suluhan) varlığını devam ettirebilmiş olup, bu müesseseler Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir.⁵⁷³ Vakfiyede belirtilen çifte hamam (Hasan Paşa hamamı), debbâğ-hâne (kaledibi) hamamı 1929 yılında yıkılarak vakfin tasarrufundan çıkmıştır. Yine vakfin akarâtından olan dükkânlar, değirmen, bahçe ve bağların akibeti bilinmemektedir.

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin vakfına kattığı, ancak vakfin vakfiyesinde geçmeyen Şengül hamamı ile boyahane ve cendereden, Şengül hamamı varlığını devam ettirmekte olup, boyahane ve cenderenin de akibeti bilinmemektedir.

Bu tür eserlerin elden çıkmasının sebepleri ise Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile birlikte Ankara şehrinin topografik yapısında değişiklikler yapılmış olması, bu işlemler sonucunda sahibi çıkmayan toprakların hazineye ya da o bölgede imtiyazlı veya kötü niyetli kişilerin üzerine tescil edilmesinden kaynaklandığı düşünülebilir.⁵⁷⁴ Yine 1935 yılında uygulamaya giren Vakıflar Kanunu⁵⁷⁵ ile tahsis edildikleri amaca göre kullanılmaları kanun veya kamu düzeni açısından uygun

⁵⁷² 27.02.2008 tarih ve 26800 sayılı RG'de yayımlanan 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu.

⁵⁷³ Vakıflar mülkiyetinde olanlar ise Suluhan, Piriç Han ve Maliye ve şahıslarla hisseli Zafran Hanı'dır. XX. yüzyıla ulaşan ancak çeşitli nedenlerle vakıf mülkiyetinden çıkan ve yıllar sonra vakıf mülkiyetine geçen hanlar Atpazarı'nda yer alan Çengel Han ve Çukurhan'dır (Detaylı bilgi için bkz. Zafer Aksoy, Çiğdem Varol, "Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Vakıf Taşınmazların Mekânsal Dönüşüm Süreçleri: Ankara Örneğinde", VD, Ankara 2015, S. 44, s. 105-129)

⁵⁷⁴ Yasin Yılmaz, 2012, s. 243.

⁵⁷⁵ 05.06.1935 tarih ve 3027 sayılı RG'de yayımlanan 2762 sayılı Vakıflar Kanunu.

görülmeven ya da işe yaramaz hale gelen hayrat vasıflı taşınmazlar ile mevkilerine ve sağladıkları yarara göre kalmaları uygun görülmeyen akar vasıflı taşınmazların satışına izin verilmiştir.⁵⁷⁶

Vakıf taşınmazlarının elden çıkmasının veya dönüşüm sürecinde önemli bir başka faktör ise yıkılmaya yüz tutmuş, yıkılma tehlikesi olan anlamına gelen ve 1933 tarihli 2290 sayılı kanun ile uygulamaya giren maili indiham uygulamalarıdır. 1930'lu ve 1950'li yıllarda yerel yönetimlerce vakıf taşınmazlarına müdahale amacıyla sıkça başvurulmuş bir yöntem olduğu görülmektedir.⁵⁷⁷

Özellikle 1950'li yıllardan itibaren geniş kapsamlı kadastro çalışmaları yapılmış ve muhtemelen zamanında vakıf akâratı iyi takip edilemediğinden başka kişilere tapuları tescil edilmesi durumları karşısında, zamanında vakıf yönetimi tarafından itiraz ve dava açma yoluna da gidilmemiştir. Tapu tahsisinden sonra 20 yılın geçmesiyle zaman aşımına uğramış⁵⁷⁸ olması, muhtemeldir ki günümüz yöneticilerinin dava yoluna gidilmesinin sonuç alınmasını mümkün kılmayacağının kanaatine sahip olmalarından, kaybolan akarâtın geri kazanımına yönelik girişimde bulunmamışlardır.

⁵⁷⁶ Zafer Aksoy, Çiğdem Varol, 2015, s.108.

⁵⁷⁷ Zafer Aksoy, Çiğdem Varol, *agm.*, s.121.

⁵⁷⁸ Yasin Yılmaz, 2012, s. 243-244.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi, XVII. yüzyılda yaşamış, fıkıh ve tefsir ilimlerinde mütehassıs olup, ulema arasında seçkin yeri olan ve Osmanlı ilmiye sınıfının çeşit kademelerinde görev yaparak şeyhülislâmlık makamına kadar yükselmiş vakur, takva sahibi, ahlaki meziyetleri yüksek, erdemli, onurlu ve doğru sözlü bir kişidir. Aynı zamanda, toplumu düşünen ve toplumun ekonomik, eğitim ve sosyal yönden gelişimi için vakıf kuran yardımsever ve iyilik sahibi çok yönlü bir kişidir. Tabakât kitaplarında hayatı, yaptığı görevler ve eserlerine önemli ölçüde yer verilmiştir.

Ankaravî, Osmanlı Devleti'nin siyasî açıdan sıkıntılı bir döneminde şeyhülislâmlık makamına gelmiştir. IV. Mehmed'in padişahlığını yaptığı siyasî yönetim üzerinde etkili olmuştur. Bir yıl bir ay beş gün görevde kaldıktan sonra vefat eden Ankaravî, İstanbul'da Çarşamba semtindeki Kovacı Dede (Koğacı Dede) Camii avlusunda metfundur.

İlme olan hizmeti, hayatı boyunca devam etmiştir. Üç tane eser telif etmiş olup, bunlar: *Fetâvâ-yı Ankaravî*, büyük öneme sahip bir fetvâ kitabıdır. Diğer yine fıkıh alanında telif edilmiş olan *Tenvîr'ül-Ebsar* eserine yazmış olduğu hâşiyedir. Üçüncüsü ise *Âyet'el-Kür'sî'nin* tefsiridir. Yazılı eserlerinde Arapça ve Farsça dillerini kullanmış olup, eserleri, döneminde ve kendisinden sonraki dönemlerde sıkça başvurulmuş önemli bir kaynak olma özelliğine sahip olmuştur.

Mehmed Emin Efendi şeyhülislâmlık görevinin yanında; önce topluma sunulacak hizmetin plan ve projesini fikri olarak tasarlamış sonra bu plan ve proje fiziki olarak şekillendirmiştir. Vakfın statüsü ve şartlarını belirleyerek 1097 /1686 yılında bir vakfiye tanzim ettirmiştir.

Celâli İsyancı sonrasında harap olan Ankara'nın yeniden yapılanmasında büyük emek sarf eden Ankaravî, doğduğu şehir olan Ankara'da bir cami, bir mescid, bir medrese, bir dârülkurrâ, bir sıbyan mektebi ve 25 çeşme gibi tamamen toplumun yararına olan külliye tarzı hayrî müesseseler kurmuştur. Bu kuruluşların çeşitli masraflarının ve oralarda çalışan personelin ücretlerinin karşılanması için mülklerinden de bir kısmını han, hamam, dükkân, değirmen, boyahane ve cendere ile bağ ve bahçe vakfetmiş olup, vakfin idaresini de kurucusu olarak kendisine, evladına, evladının da soyunun tükenmesi halinde, zamanın şeyhülislâm kethüdasına bırakmıştır. Vakfin gelir fazlasını, kendisi ve kendisinden sonra da evladlarının tasarrufuna bırakmış olması sebebiyle Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi vakfı kuruluş itibarıyla “yarı ailevî vakıf/hayrî-zürri” olduğu söylenebilir.

Aynı zamanda, Ankâravi Vakfiyesinde İstanbul'da bir medrese inşa edilmesini şart koyarak, İstanbul'da da bir medresenin inşasını sağlamıştır. Ankara'nın 1687 yıllarına ait kent tarihi bakımından vakfiyede önemli bilgiler yer almaktadır. Vakfiyeden hareketle XVII. yüzyıl son çeyreğine ait Ankara'nın yerleşim planı çıkartılmasına, sosyal ve ekonomik hayat hakkında fikir yürütülebilmesine katkı sağlayabilir. Aynı zamanda, bu mekânların yetkililerce yeniden tarihî hüviyetine kazandırılması hem Osmanlı vakıf kültürünün hem de vâkıfın vakfetme amacının yaşatılmasına hizmet edecektir.

Ankaravî Mehmed Emin Efendi vakfının, vakıf eserleri içerisinde caminin ve mescidin olması, buralarda görev yapan vaiz, hatip, imam, müezzin gibi görevlileri ile Müslümanların ibadetlerini yerine getirmeleri, itikâdî ve amelî konularda bilgilerinin artırılarak hurafelerden korunması hususunda dini hizmet verilmiş, medrese, dârülkurrâ ve mektep gibi eğitim müesseseleri ile öğrencilere eğitim ve öğretim hizmeti ve maddi destek olarak burs verilerek öğrencilerin hem ilim ve hem de meslek sahibi olmalarına katkı sağlanmış; yine hamamlarıyla, çeşmeleriyle toplumun tüm kesimine beden

temizliğine, sıhhatine hizmet verilmiştir. Böylece vakıf, dini faaliyetler yanında, eğitim ve sosyal faaliyet icra ederek toplumla kaynaşmıştır.

Vakfın fizikî kaynakları olan han, hamam, değirmen, boyahane ve cendere gibi gayrimenkulleri “icâre-i vahide” veya “icâreteyn” usulüyle işletilerek toplumun ekonomik yapısının canlanmasına katkı sağlamıştır. Aynı zamanda, vakfiyede vakfın bünyesinde çalışacakların görev, yetki ve sorumlulukları belirtilerek, 40 kişiye ayrı ayrı alanlarda iş imkânı sağlanmıştır.

Ankaravî Vakfı 19 Mart 1833 tarihinden itibaren tevliyet görevini yürüten müderrisin-i kiramdan Es-Seyyit Mehmet Saadettin Efendi'nin vefatı üzerine, intikal sahibi kalmadığından 20 Aralık 1836 tarihinde Haremeyn-i Muhteremeyn Hazinesi tarafından mazbut vakıf statüsüne alınmıştır. Daha sonra 26 Mart 1943 tarihinde alınan karar ile tevliyet tevcihine imkanı olmadığından mazbut vakıf statüsü devam ettirilmiştir.

İstanbul'daki Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi günümüze kadar ulaşmıştır. Dolayısı ile bir ulema vakfının 237 yıllık süreci ve serencamı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ankaravî'nin vakıf eserleri kuruluşundan çoğu Cumhuriyet'e kadar ulaşmış olup, Ankara'da Zincirli Camii ile İstanbul'da yapılmasını vakfiyesinde vasiyet ettiği Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi 1707 yılında inşa edilerek hala varlığını devam ettirmektedir. Yine, vakfın mukâtaalı olarak işlettiği Suluhan, Çukurhan ve Şengül Hamamı ise varlıklarını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

A. Vakfiyeler

- Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfı Vakfiyesi, AŞS Defteri, MK, nr. 284/970, sr. 250.
- İshak Paşa Vakfı Vakfiyesi, VGMA Defter nr. 624, s. 228-230, sr.172.
- Hasan Paşa Vakfı Vakfiyesi, VGMA, Defter nr. 734, s. 227, sr. 124.

B. Kanunnâmeler

- Telhisü'l-Beyan fi Kavânîn-i Âl-i Osmân* (Hazerfen Hüseyin Efendi-ö. 1103/1691), haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara 1998,
- Tevkî'î Abdurrahman Paşa, "Osmanlı Kânûnnâmeleri", *Milli Tettebular Mecmuası*, C. 1, S. 3, İstanbul Matba'a-i Amire 1331.
- *Kavanîn-i Örfiyye-i Osmanî*, SK, Es'ad Efendi, nr. 2362

C. Arşiv Belgeleri

1. Milli Kütüphane (MK)

- Ankara Şer'iyye Sicilleri Defterleri No: **59/745** sr. 97, 195; **80/766**, sr. 34, **91/777**, sr. 26; **117/803**, sr. 42; **131/817**, sr. 253; **183/869**, sr. 55, 62; **194/880**, sr. 187, 188; **210/896**, sr. 235; **220/920**, sr. 178; **284/970**, sr.250, 251; **551/1236**, sr. 26;
- Ankara Vilayeti Salnâme-i Resmîyesi 1325 Sene-i Hicriyesine Mahsus, Milli Kütüphane 1960 SA 123 182 (6), On Beşinci Defa Olarak Matbaa-i Vilayette Tab'a Olunmuştur.

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- Sadâret Mektûbî Kalemi Evrakı Tasnifi (A.MKT); No: 12-64-01.
- Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri Tasnifi (A.MKT.MHM); No: 00753-00089-001-001; 00753-00089-001-00.

- Cevdet Evkaf Tasnifi (C.EV); No: 00275-14015-001; 00656-33094-18.
- Evkaf Mektûbî Kalemi Tasnifi (EV.MKT); No: 00882-00178; 03284-00067.
- Evkaf Tahrirat Tasnifi (EV.THR); No: 00226-00115; 225-125.
- Evkaf-ı Haremeyn Muhasebesi Zimmet Halifeliği Tasnifi (EV.HMH.ZMT); No: 00039-00236.
- Evkaf Muhasebe Kalemi Tasnifi (EV.MH); No:1632-11; 00916-00388.
- Evkaf Mektûbî Kalemi Tasnifi (EV.MKT); No: 00882-00178; 931-80; 02147-129; 02457.00211; 03284-00067.
- Evkaf Zimmet Halifeliği Tasnifi (EV.ZMT); No: 00168 -00166.
- İbnülemin Evkaf Tasnifi (İ.EV); No: 38-4370.

3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

- VGM Defteri No: 601.107, s. 206, sr. 270; 2474-17; 2843-85; 00268-00055
- Hurûfât Defteri No: 0106, s. 00053; 530 s. 98, 00100; 00531, s. 00059; 01057, s. 00028; 01059, s. 00015; 1061, s. 62; 01067, s. 00098; 1068, s. 76; 01071, s. 00029, 00031; 01143, s. 00047;
- Hücet, Zabıt Kutu No:00055-0913-00002.
- Atık Şahsiyet Defteri, VGMA, No: 6, s. 0, sr. 0437.

D. Kanunlar

- 05.06.1935 tarih ve 3027 sayılı RG’de yayımlanan 2762 sayılı Vakıflar Kanunu.
- 27.02.2008 tarih ve 26800 sayılı RG’ yayımlanan 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu.

E. Kronikler ve Araştırma Eserleri

AKGÜNDÜZ, Ahmet, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Ankara, TTK Yayınları, 1988.

_____, **Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmesi**, İstanbul, C. I.,1990.

_____, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Genişletilmiş II. Baskı, İstanbul, OSAV, 1996.

AKOZAN, Feridun, **Türk Han ve Kervansarayları, Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I.**, İstanbul, 1963.

AKYÜZ, Jülide, **XVIII. Yüzyılda Ankara**, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003.

AKYILDIZ, Ali, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul, Eren Yayıncılık,1993.

ALİ HAYDAR, **Tertibu's-Sunuf fi Ahkami'l-Vukuf**, Dersaadet, 1337-1340.

ALTUNSU, Abdülkadir, **Osmanlı Şeyhülişlâmları**, Ankara,1972.

ASAR, Betül, **Ankara Ulus Tarihi Kent Merkezindeki Ticâret Binalarının Değişimi ve Mekânsal Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2012.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **Fatih Devri Mimari Eserleri**, İstanbul, İstanbul'un Fethi Derneği Neşriyatı,1953.

BAKIR, Nuran, **XVII. Asrın İkinci Yarısında Payeli ve Bilfiil Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri**, Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1966.

BİNARK, İsmet, **Vakıf Medeniyeti**, İstanbul, Zâhir Yayınları, 2015.

BARKAN, Ömer Lütfi, **Süleymaniye Camii ve İmareti İnşââtı (1550-1557)**, Ankara, TTK Yayınları, 1972.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, BOA Yayınları, Numara:108, 2010.

BERKİ, Ali Himmet, **Vakfa Dâir Yazılan Eserlerle, Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tâbirler**, Ankara, 1966.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Hukuk-ı İslamiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu**, C. I., İstanbul, 1967,

BURSALI MEHMED TÂHİR, **Osmanlı Müellifleri**, C. II., İstanbul, 1333.

CİCİ, Recep, **Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları**, Bursa, 2001.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1970.

Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesaî, **Sünenü'l-kübra**, tahkik Abdülgaflar Süleyman Bündari, Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevi b. Hasan, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991/1411.

EBU DAVUD, Süleyman bin Eş'as, **es-Sünen**, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

EBUSSUÛD EFENDİ, **Risale Fi Ba'di Mesâili'l-Vakf**, SK, Esat Efendi, numara: 1152.

ELİTAŞ, Cemal, Aydemir, Oğuzhan, Güvemli, Oktay, Erkan, Mehmet, Oğuz, Mustafa ve Özcan, Uğur, **Osmanlı İmparatorluğu'nda 500 Yıl Boyunca Kullanılan Muhasebe Yöntemi; Merdiven Yöntemi**, Ankara, Maliye Bakanlığı Yayınları, 2008.

ERDOĞAN, Abdülkerim, Kılıcı, Ali, Gökçe, Günel, **Osmanlıda Ankara**, Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları (ABB), 2007.

ERDOĞAN, Abdülkerim, Narince, Mehmet, **Edebi ve Tarihi Şahsiyetleriyle Ankara**, Ankara, ABB Yayınları, 2008.

ERGENÇ, Özer, **XVI. yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995.

EYİCE, Semavi, **Ankara'nın Eski Bir Resmi**, Atatürk Konferansları IV, Ankara, TTK Yayınları, 1970.

GALANTİ, Avram, **Ankara Tarihi**, İstanbul, Tan Matbaası, 1950.

_____, **Ankara Tarihi I-II.**, Ankara, Çağlar Yayınları, 2005.

GALİP, Mübarek, **Ankara I-II**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1341.

GÜZEL, Hatice, **Ankara'nın Bütün Tarihi Çeşevesinde Ankara Vakıfları: Tespit ve Değerlendirme**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.

HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV- XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara, TTK. Yayınları, 1998.

İBN ÂBİDİN, **el-Ukûdü'd-Dürriyye fi Tenkihi'l-Fetâvâ el-Hamidiyye**, Mısır 1300/1883.

_____, **Reddu'l-Muhtar Ala'd-Dürri'l-Muhtar**, C. IV., Mısır 1966.

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300- 1600)**, İstanbul, YKY, 2005.

KANSU, Nafi Atuf, **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, Birinci Kitap, Ankara, 1930.

KARAMAN, Hayrettin, **Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslam Hukuk Tarihi**, İstanbul, 1975.

KÂTİB ÇELEBİ, **Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l fûnûn**, C. I. Beyrut, 1941.

KEHHÂLE, Ömer Rızâ, **Mu'cemü'l-mü'ellifîn: terâcimü musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye**, C III., Beyrut, 1993.

KELEŞ, Rüşen, **Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi**, Ankara, AÜSBFY, 1971.

KIRPIK, Güray, Erdoğan, Abdülkerim, Çam, Mevlüt, Kılıcı, Ali, Topraklı, Abdurrahman Yağmur, **Şehr-i Kadim Ankara**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları (ABB), Ankara, C. 3, 2015.

KOÇAK, Asuman, *Salnamelere Göre Ankara Vilayeti (1871-1907)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013.

KOMİSYON, **Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Ankara, TDV Yayınları, 1993.

KONYALI, İbrahim Hakkı, **Ankara Camileri**, Ankara, Kültür Matbaacılık, 1978.

_____, **Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir: Tarihi-Turistik Kılavuz**, İstanbul, Numune Matbaası, 1945.

KÜÇÜKKÖMÜRCÜ, Burcu, **Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapıları ve Günümüzdeki Alışveriş Merkezleri Üzerine Bir İnceleme**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2005.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, 1994.

_____, **İstanbul Medreseleri**, Ankara, TTK, 2009.

MEHMED SÜREYYA, **Sicill-i Osmanî** (İstanbul Matbaa-i Amire 1308), Haz. Akbayar, Nuri, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. 1-6, 1996.

MEHMED ŞEM'Î EFENDİ, **İlâveli Esmârü't-Tevârîh**, İstanbul, 1295.

MUHİBBÎ, Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbillah ed-Dımaşki, **el-Hülâsatü'l-eser fi terâcimi a'yânî'l-karnî'l-hâdî a'ser**, C. 4, Beyrut, 1290.

Müstakimzâde Süleyman Saadeddin, **Devhatü'l-Meşayih**, İstanbul 1978.

NURDAN, Semiha, **XV ve XVI. Yüzyıllarda Ankara Şehri Vakıfları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 2012.

NÜGAY, Kübra, **Şeyhülislam Mehmed Emin Ankâravî'nin Fetâvâ-yı Ankâravî Adlı Eserindeki Metodu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2012.

- ONAR, S. Sami, **İdâre Hukukunun Umûmi Esasları**, İstanbul, 1952.
- Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fetvaları**, İstanbul, BOA Yayınları, 2015.
- OVALIOĞLU, İlhan, Ekici, Cevat, Gündoğ, Raşit, **Belgelerle Osmanlı Dönemi Ankara**, Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları (ABB), 2014.
- Ömer Hilmi, **Ahkâmu'l-Evkâf**, İstanbul, 1307.
- ÖNEY, Gönül, **Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları**, Ankara, AÜDTCF Yayınları, S. 209, 1971.
- ÖZDEMİR, Rifat, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- _____, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1998.
- ÖZEL, Ahmet, **Hanefi Fıkıh Âlimleri**, Ankara, 2006.
- ÖZTÜRK, Nazif, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara, TDV Yayınları, 1995.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, MEB Yayınları, C. I-III, 1993.
- PAMUK, Şevket, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- SERKİS, Yusuf Elyan, **Mu'cemu'l- matbûât'il- Arabiyye ve'l-mu'arrebe**, Mısır, 1928.
- SERTOĞLU, Midhat, **Osmanlı Tarih Lûgatı**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1986.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2015.
- ŞEYHÎ MEHMED EFENDİ, **eş-Şekaiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri: Vekayü'l-fudalâ**, (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989.
- TAŞ, Hülya, **XVII. Yüzyılda Ankara**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

TRABLUSİ, Burhaneddin İbrahim b. Musa, **el-İs'af fi Ahkami'l-Evkaf**, Mısır, 1292.

TUNÇER, Mehmet, **Ankara'da Vakıf Mülkiyetindeki Bedesten ve Hanların Gelişimi ve Şehir Ekonomisinin Dönüşüm Süreci (15-20.yy)**, Vakıf ve İktisat Temalı Vakıf Haftası, 5 Mayıs 2014.

_____, **Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14-20.yy)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

TUNCER, Orhan Cezmi, **Anadolu Şelçuklu Mimarisi ve Moğollar**, Ankara, 1986.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Adana, Adıyaman, Afyon, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Artvin), C. I., Ankara, VGM Yayınları, 1977.

UZUN, Asuman, **857 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, Ankara, 1965.

_____, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, III-II. Kısım, 1995.

YAZIR, M.Hamdi, **Ahkâm-ı Evkâf**, Mekteb-i Mülküye Derslerinden, İstanbul, 1327 (1911).

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi (Bir Sosyal tarih incelemesi)**, Ankara, TTK Yayınları, 2003.

YILMAZ, Yasin, **Kanûnî Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi**, Ankara, VGM Yayınları, 2008.

_____, **Örfizâde Vakfı**, Ankara, Semih Ofset Yayınları, 2012.

Yüksel, Hasan, **Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile**, Ankara, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, II, Aralık 1992.

_____, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1583-1683)**, Sivas, Dilek Matbaası, 1998.

ZİRİKLÎ, Hayreddîn, **el-A'lam kâmûsu terâcim**, C. VI., Beyrut, 1970.

F. Makale, Tebliğ ve Ansiklopedi Maddeleri

AKAKUŞ, Recep, “Reîsülkurrâ”, **DİA**, 2007, C. 34, s. 545-546.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Fetâvâ-yı Ankaravî”, **DİA**, 1995, C. 12, s. 438-439.

_____, “İ'lâm”, **DİA**, 2000, C. 22, s. 72-73.

AKOZAN, Feridun, “Türk Külliyesi”, **VD**, S. 8. s. 304-308.

AKSOY, Zafer, Varol, Çiğdem, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Vakıf Taşınmazların Mekânsal Dönüşüm Süreçleri: Ankara Örneğinde”, **VD**, 2015, S. 44, s. 105-129.

ALLAHVERDİ, Reyhan Şahin, “Zürrî Vakıfların İdaresinde Yaşanan Sorunlar”,

The Journal of Academic Social Science Studies, Spring 2016, S. 43, s. 313-323.

ASLAN, Halide, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller”, **İSTEM**, 2009, S. 13, s. 199-231.

BALTACI, Cahit, “Osmanlılar'da Mektep”, **DİA**, 2004, C. 29, s. 6-7.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyişi Tarzına Ait Araştırmalar”, **İÜİF Mecmuası**, Ekim 1962-Şubat 1963, C. 23, S. 1-2, s. 239-296.

BOZKURT, Nebi, “Dârülkurrâ”, **DİA**, İstanbul, 1993, C. 08, s. 543-545.

_____, “Mektep”, **DİA**, 2004, C. 29, s. 5-6.

ÇETİN, Atilla, “Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Şubat 1990, S. 38, s. 20-22.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, “Küllîye”, **DİA**, 2002, C. 26, s. 542-544

ÇÖTELİ, Methiye Gül, “İslam Kentinde Vakıfların Ticaret Bölgesinin Oluşumu Üzerine Etkisi: Hayrat-Akar İlişkisinin Döngüsel Doğası”, **VD**, Haziran 2016, S. 45, s. 9-28.

DEMİREL, Ömer, “1788-1808 Tarihlerinde Sivas Şer’iye Sicillerinde Geçen Vakfiyeler”, **VD**, 1998, C. 20, s. 377-383.

DEMİRTAŞ, Hasan, “Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurûfât Defterleri: Kangırı Örneği”, **VD**, S. 37, s. 47-92.

DERMAN, M. Uğur, “Tuğra”, **DİA**, 2012, C. 41, s. 336-339.

DOĞAN, Recai, “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1997, S. 37, s. 408- 413;

EMECEN, Feridun, “Osmanlılar”, **DİA**, 2007, C. 33, s. 487-496.

ERDOĞAN, Emine, “Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri”, **KEFAD**, Kırşehir, 2005, C. 6, S. 1, s. 249-262.

EREN, Fikret, “Osmanlı Dönemi Vakıflar”, **VHD**, V. Vakıf Haftası 7-13 Aralık 1987, s. 195-201.

ERGENÇ, Özer, “1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadi Tarihine Ait Araştırmalar”, **Türkiye İktisat Tarihi Semineri 8-10 Haziran 1973**, Ankara 1975, s. 145-169.

_____, “XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara’nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler”, **The Journal of Ottoman Studies/Osmanlı Araştırmaları I**, İstanbul, 1980, s. 85-109.

ERSOY, Bozkurt, “Ankara Hasan Paşa Hanı/Sulu Hanı”, **Ankara Dergisi**, 1992, S. 1(3), s. 39-52.

ERŞAHİN, Seyfettin, “Vakıf Düşüncesini Doğuran Temel Dinamikler Üzerine”, **İslamî Araştırmalar Dergisi**, Vakıf Medeniyeti Sempozyumu 12-13 Mayıs 2003, C. 16, s. 322-335.

_____, “Osmanlı’da Vakıf-Esnaf İlişkisi Üzerine”, **Diyanet İlmi Dergisi**, C. 43, S. 4, s. 115-132.

ERTEM, Adnan, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, **VD**, Aralık 2011, S. 36, s. 25-65.

FURAT, Ahmet Hamdi, “İslam Hukukunda Vakıf Akdinin Bağlayıcılığı”, **İÜİF Dergisi**, İstanbul, 2012, S. 27, s. 61-84.

GENÇ, Mehmet, “İltizam”, **DİA**, İstanbul, 2000, C. 22, s. 154-158.

_____, “Nâzır”, **DİA**, İstanbul, 2006, C. 32, s. 449-450.

GÜNAY, Hacı Mehmet, “Vakıf”, **DİA**, İstanbul, 2012, C. 42, s. 475-479.

GÜNEL, Gökçe, Kılıcı, Ali, “Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Harita’da Ankara’yı Tanımak”, **AAD**, Haziran 2015, S. 3 (1), s. 78-104.

_____, “Ankara Altındağ Osmanlı Dönemi Hamamlarında Suyolları Üzerinde Bir Araştırma”, **ASAD**, Aralık 2016, S. 35, s. 557-580.

HIZLI, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler” **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bursa 2008, C. 17, S. 1, s. 25-46.

İLGÜREL, Mücteba, “Celâlî İsyanları”, **DİA**, İstanbul, 1993, C. 7, s. 252-257.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Hasan Kâfî el-Akhisârî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü’l- hikem fî Nizâmi’l-âlem”, **İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1981, S. 11, s. 239-278.

_____, “İlmiye”, **DİA**, İstanbul, 2002, C. 22, s. 145-146.

_____, “Osmanlılar”, **DİA**, İstanbul, 2007, C. 33, s. 502-505.

_____, “Osmanlı Ulemâsı”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Ankara, 1999, C. 8, s. 71-79.

- _____, “Cihet”, **DİA**, İstanbul, 1993, C. 7, s. 546-548.
- _____, “Medrese”, **DİA**, İstanbul, 2003, C. 28, s. 327-333.
- _____, “Şeyhülislâm”, **DİA**, İstanbul, 2010, C. 39, s. 91-96.
- KALLEK, Cengiz, “Okka”, **DİA**, İstanbul, 2007, C.33, s. 339-339
- KARAMAN, Deniz, “Şer’iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Ankara Damga Mukatası”, **Bilig**, 2015, S. 32, s. 179-222.
- KAYA, Miyase Koyuncu, “Vakıf Kurucusu Olarak Osmanlı Esnafı”, **VD**, Ankara, 2014, S. 42, s. 35-50.
- KENANAOĞLU, M. Macit, “Mîrî Arazı”, **DİA**, İstanbul, 2005, C. 30, s. 157-160.
- KIVRIM, İsmail, “Osmanlı Dönemi’nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)”, **VD**, Aralık 2016, S. 46, s. 97-116.
- KORTANTAMER, Tunca, “Nâbî’nin, Osmanlı İmparatorluğu’nu Eleştirisi”, **Eski Türk Edebiyatı Makaleler**, Ankara, 1993, s.190-191.
- KÖÇ, Ahmet, “Osmanlı Devletinde Yönetici Sınıfın Hayırseveligi: Ümera ve Ulema Vakıfları Üzerine Bazı Düşünceler”, **BÜSBED**, Haziran 2016, C.19, S.35, s. 303-322.
- _____, “XV. Yüzyılda Ümerâ Vakıfları ve Ankara’nın Kentsel Gelişimi”, **BÜSBED**, Aralık 2009, C. 12, S. 22, s.179-191.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, “Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, **VD**, S. 2, s. 5-32.
- KUNTER, Halim Baki, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, **VD**, 1938, S. 1, s. 103-129.
- KUT, Turgut “İstanbul Hankahları Meşayihî”, *Journal of Turkish Studies*, vol. 19/1995, In Memoriam Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı I, Harvard 1995,

KÜÇÜKKAYA, Ayşe Gülçin, “Edirne Onikigen Bir Türbe - Tütünsüz Baba Türbesi, Restorasyon Projesi ve Defterdar Ahmed Rıdvan”, **VD**, S. 29, s.191-254.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Elkâb”, **DİA**, İstanbul, 1995, C. 11, s. 54

ÖZCAN, Abdülkâdir, “Mehmed IV”, **DİA**, C. 33, s. 414-417.

ÖZCAN, Ruhi, “Arşiv Belgeleri Diliyle Su Değirmenleri (Âsiyâb)”, **OTAM**, Güz 2016, S. 40, s.195-203.

ÖZCAN, Tahsin, “Mehmed Emin Efendi, Ankaravî”, **DİA**, C. 28, İstanbul, 2003, s. 461-462.

_____, “Osmanlılar”, **DİA**, C. 33, s. 538-548.

ÖZDEMİR, Rifat, “Ankara”, **DİA**, 1991, C. 3, s. 204-209.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Vakfiye”, **DİA**, 2012, C. 42, s. 465-467.

ÖZTEKİN, Özge, “Tarih Manzumelerine Göre XIX. Yüzyılda Ankara”, **AAD**, 2015, 3(2) s.216

ÖZTÜRK, Nazif, “Ankara’nın Kuruluşunda Vakıfların Rolü”, **VD**, Ankara, 1988, S. 20, s. 329-346.

_____, “Evkâf-ı Hümayun Nezâret”, **DİA**, İstanbul 1995, C. 11, s. 523.

_____, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. 10, s. 433-446.

_____, “Mütevelli”, **DİA**, 2006, C. 32, s. 217-220.

_____, “Mukâtaalı Vakıf”, **DİA**, 2006, C. 31, s.132-134.

SAĞIR, Yusuf, “Fatih ve II Bayezid Ümerasından Yakup Bey ve Vakıfları”, **VD**, Aralık 2016, S. 46, s. 47-81.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Savaş Yılı Buhranları”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 27, s. 75-111.

TAMUR, Erman, “Ankara’da Mahal isimlerine Yansıyan Tarih I”, **Kebikeç**, 2010.

TANMAN, M. Baha, “Dârülkurrâ”, **DİA**, 1993, C. 08, s. 545-548.

TELCİ, Cahit, “Yenikapı Mevlevihanesi Vakıflarının İhyası sürecine Dair Bir Belgenin Düşündürdükleri”, **Sûfî Araştırmaları**, 2014, S.10, s. 1-16.

TUNCER, Mehmet, “Angora’nın Merkezi Hacidoğan Mahallesi - Angora’s Center: Hacidoğan Quarter”, **Kadriye Zaim Kütüphanesi Yansı Dergisi**, Ekim 2015, S. 39, s. 27-43.

TURAN, Osman “Selçuk Kervansarayları”, **Belleten**, TTK Basımevi, Ankara, 1946, C. X, S. 39, s. 471-496.

UNAN, Fahri, “Osmanlı Resmi Düşüncesinin ‘İlmiye Tarîki’ İçindeki Etkileri: Patronaj İlişkileri”, **Türk Yurdu**, 1991, XI(45), s. 33-41.

_____, “Mevleviyet”, **DİA**, 2004, C. 29, s. 467-468.

UZUN, Mustafa, Özcan, Nuri, “Nazîm”, **DİA**, 2006, C. 32, s. 452-453.

YAKIT, İsmail, “Şeyhülislâm Ankaravî Mehmet Efendi”, **TDAD**, İstanbul, 1987, S. 51. s. 9-42.

YAZICI, Nesimi, “Mescidden Medreseye İslâm Eğitim-Öğretim Tarihine Panoramik Bir Bakış”, **Din ve Toplum Dergisi, Diyanet-Sen**, 2013, C. 4, S. 2. s. 8-17.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Müesseseler-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", **VD**, Ankara, 1982, C. 15, s. 23-53.

_____, “Vakıf”, **MEBİA**, İstanbul, 1986, C. 13, s.153-172.

_____, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu”, **VD**, Ankara, 1984, S.18, s.5-41.

_____, “Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrât Sistemi”, Editör: Güler Eren, **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, 1999, C. V, s. 17-33.

YILMAZ, Yasin, “Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları”, **VD**, Ankara, 2011, S. 35, s. 39-59.

_____, “Vakıf Kurumunun Dayandığı Temel Referanslar ve Zürrî Vakıfların Vakıf Sistemindeki Yeri”, **Dini Araştırmalar**, Haziran 2014, C. 17, S. 44, s. 43-66.

YÜKSEL, Hasan, “Vakfiye”, **DİA**, C. 42. S. 467-469.

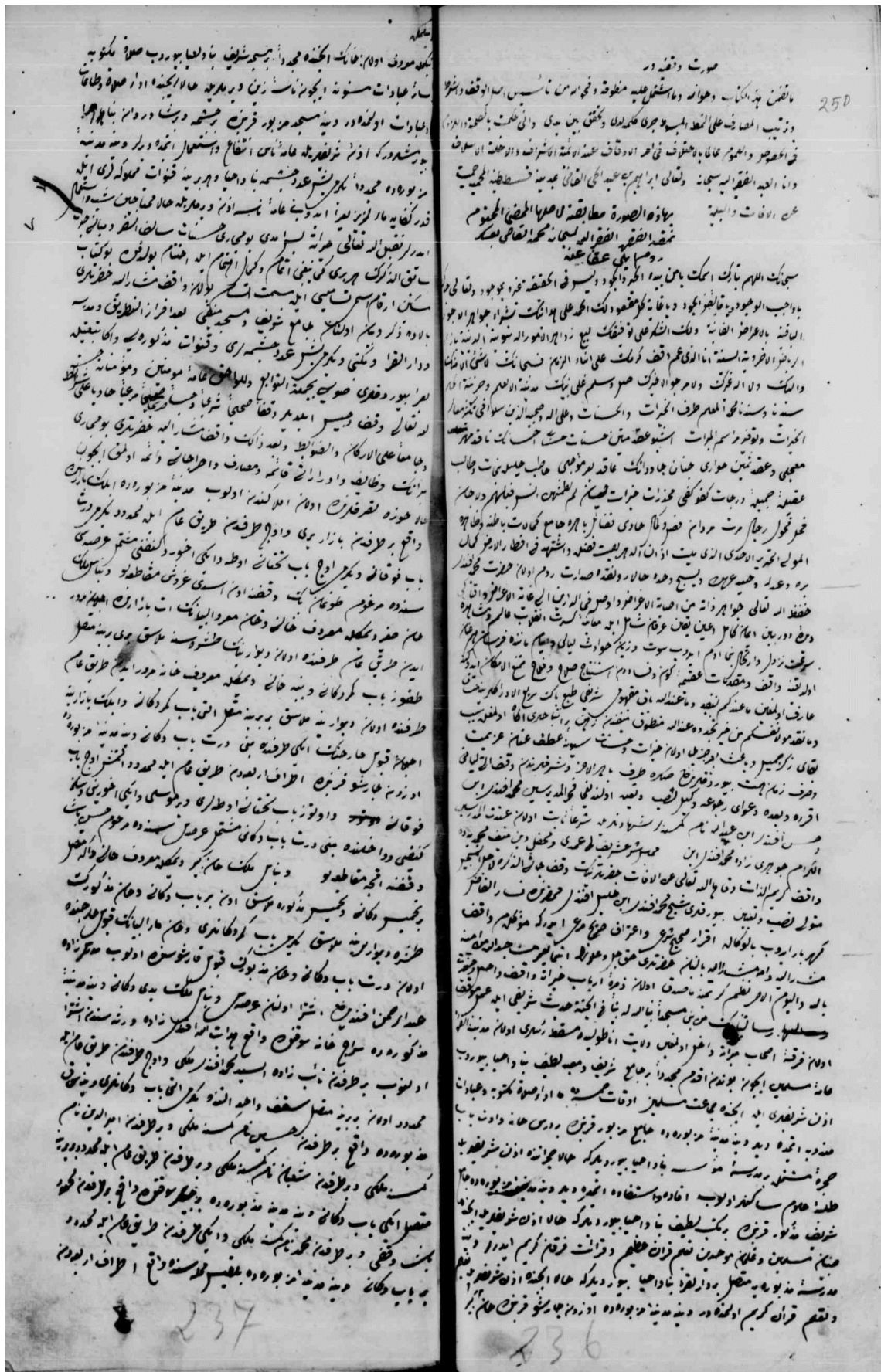
G. Elektronik Kaynaklar

Sadi Bayram, <http://www.sadibayram.com>

Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr

Mehmet Tuncer, <http://tuncermehmet.blogspot.com.tr>

[illegible]

**II. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi Vakfiyesinin Transkribi
(1097/1686)**

Sûret-i Vakfiyedir.

Mâ tezammane haze'l-kitâbu ve havâhu ve mâ iştemele 'aleyhi mantûkahu ve fahvâhu min te'sisi asli'l-vakfi ve işterata ve tertîbü'l-mesârifi 'ale'n-nemati'l-mebsût cerâ hükmühu ledeyye ve tahakkaka beyne yedeyye ve innî hakemtü bi's-sıhhati ve'l-lüzûmi fi'l-husûsî ve'l-'umûmî 'âlîmen bi'l-ihtilâfi emri'l-evkâfi 'inde'l-eimmeti'l-eşrâfi ve'l-ecilleti'l-eslâfi. Ve ene 'abdü'l-fakir ileyhi subhânehu ve teâlâ **İbrahim bin Abdulhay el-kâdî bi-medîne-i Kostantaniyyeti'l-mahmiye** humyet 'ani'l-afâti ve'l-beliyye.

**Bi-hâzihi's-sûreti mutâbikatun li-aslihâ el-mumze'l-mahtûm
nemakahu'l-fakiru'l-fukara ilâ subhânehu Mehmet el-kâdî
bi-'askeri Rumeli 'Ufiye 'Anhu.**

Subhâneke Allahümme tebâreke ismuke yâmen bi-yedihi'l-hayru ve'l-cûd ve yessere fi'l-hakikati gayrûhu bi-mevcûd ve te'âlâ ceddüke ya vâcibe'l-vücûd veya fâ'ize'l-cûd veya gâyetekulle maksûd leke elhamdu 'alâ hidâyetike bi-şira'i cevahiri'l-ucûri'l-bâkiye bi'l-'irâzi'l-fâniye veleke's-şükrü 'alâ tevfkike li-bey'i zevâhiri'l-umûri'd-dünyeviyeti'd-deniyye bi-izai'r-riyâzi'l- uhreviyeti's-seniyye enellezi 'amme vakfu keremike 'alâ ebnâi'z-zamân fesubhâneke lâ-şey'e illâ minke ve ileyke velâ ilahe gayruke velâ mercû illâ hayruke salli vesellim 'alâ nebiyyike medîneti'l-'ilmi ve hazineti'l-hilmi seyyidinâ ve senedinâ Muhammedi'l-Muallimi turuka'l- hayrâtî ve'l-hasenât ve 'alâ alihi ve sahibihî ellezîne se'av fi-teksîri me'âlimi'l-hayrât ve tevîfîri merâsime'l-meberrât. İşbu 'akdi metîn-i hasenâtı hisâbı ihsânın nâkid-i mehri mu'accele ve 'akd-i semîn-i tavrı cinân-ı câvidânın 'âkit-i ecr-i mü'eccele hâtib-i celîle-i necât ve tâlib-i akîle-i cemîle-i derecât-ı küfvü kefâ muhadderât-ı hayrâtı hisân "lem

yatmishunne insun kablehum velâ cân” fahr-i fuhûli ricâl merd-i merdâni fazl u kemâl hâvî-i fezâ’ili bâhire câmi u kemâlât-ı bâtine ve zâhire el-mevlâ et-tahrîrî’l-ihdâ ellezî tuliyyet iz enne’d-dehre nakiyete fazlahu ve iştehere fî-aktari’l-ardi kemâl-i bi’r-rihi ve ‘adlihi vahidi ‘ahdihi ve yüsebbihu vahdehu **hâlâ revnak-ı Sadâret-i Rûm olan Hazreti Mehmet Efendi** hafizahullahu te’âlâ cevâhire zâtihi min isâbeti’l-‘araz ve evsalehu fî’d-dâreyni ilâ gâyeti’l-i’râz vaktaki dide-i durbîni imân-ı kâmil ve ayni yakini irfân-ı şâmil ile mu’âyene-i kesret-i inkılâb-ı ‘âlem ve müşâhade-i sur’at-i nüzûl ve irtihâlî beni adem edub, sûd ve ziyân havâdis-i leyâlî ve eyyâm manende-i feresân hem inan olduğuna vâkıf ve mukaddemât-ı ‘akime-i kevn u fesâttan istintâc-ı salâh ve felâh mümteni’u’l-imkân iduğune ârif olmağın *mâ ‘indekum yenfedu ve mâ ‘inda’l-lâhi bâkın* mefhûm-ı şerîfi tab-ı pâki seri’u’l-idrâklerine münsâk ve *mâ tukaddimû li enfusikûm min hayrin tecidûhu ‘inda’l-lâhi* mantûk-ı münîfinden zihni pür-intibâhları âgâh olmağla sebeb-i bakiye-i zikr-i cemîl ve bâis-i ecir-cezîl olan hayrât ve hasenât savbına ‘atf-ı ‘inân-ı ‘azîmet ve sarf-ı zamân-ı himmet buyurduklarından sonra taraf-ı bâhiru’l-ahar ve şereflerinden vakfî âti’l-beyân-ı ikrara ve ba’dehû da’vâ-yı rucû’a vekil nasb ve ta’yîn olunduğu **Fahru’l-Müderrişin Mehmet Efendi ve Hasan Efendi ibni Abdullah** nam kimesneler şehâdetleriyle şer’ân sâbit olan **Umdetü’l-Müderrişini’l-Kirâm Cevherîzâde Mehmet Efendi** meclis-i şer’î şerîfi Ahmedî ve mahfel-i dîni-münîfi Muhammedîde vâkıf-ı kerîmü’z-zât vakaha Alahû te’âlâ ‘ani’l-afât hazretlerinin vakfî câi’z-zikre li-ecli’t-tescîl mütevellî nasb ve ta’yîn buyurdıkları **Şeyh Mehmet Efendi ibni Halil Efendi** mahzarında nesâru el-fâzıl kehribâr edub, bi’l-vekâle ikrâr-ı sahîh-i şer’î ve itirâf-ı sarîh-i mer’î eder ki müvekkilem vâkıf-ı müşârünileyh dâme müşârünileyh bi’l-benân hazretleri Hak Celle ve ‘alânın *innemâ ya‘muru mesâcida’l-lâhi men âmene bi’l-lâhi ve’l-yevmi’l-âhırı* nazm-ı kerîmine musaddak olan zümre-i erbâb-ı hayrât vâkıf ve asıl ve Hazret-i Risâletpenahin *men benâ mesciden lillâhi benallahû lehu beyten fil cenneti* hadîs-i şerîfi ile amele muvaffak olan fırka-i ashâb-ı

meberrâta dâhil olmağın; Vilâyet-i Anadolu'da maskat-ı re'sleri olan Medîne-i Ankarada 'âmme-i müslimîn için bundan akdem müceddeden bir câmi'-i şerîf ve ma'bed-i latîf binâ ve ihyâ buyurup izn-i şerîfleri ile içinde cemâ'at-ı müslimîn evkât-ı hamsede edâ-i salât-ı mektûbe ve 'ibâdât-i mendûbe etmededirler ve yine medîne-i mezbûrede câmi'-i mezbûr kurbunda bir dershâne ve on bâb hücre-i müstemile bir medrese-i müessese binâ ve ihyâ buyurdular ki hâlen hücerâtında izn-i şerîfleriyle talebe-i 'ulûm sâkinler olup ifâde ve istifâde etmededirler ve yine medîne-i mezbûrede câmi'-i şerîf-i mezkûr kurbunda bir mekteb-i latîf binâ ve ihyâ buyurdular ki hâlen izn-i şerîfleriyle içinde sıbyân-ı müslimîn ve gılmân-ı muvahhidîn ta'lîm-i kur'ân-i 'azîm ve kırâ'at-ı furkân-ı kerîm ederler ve yine medrese-i mezbûreye muttasıl bir dârülkurrâ binâ ve ihyâ buyurdular ki hâlen içinde izn-i şerîfleriyle ta'lîm ve te'allüm Kur'an-ı Kerîm olunmadadır ve yine medîne-i mezbûrede Uzun Çarşı kurbunde Hân-ı Kebîr [236] denilmekle ma'rûf olan hânın içinde müceddeden bir mescid-i şerîf binâ ve ihyâ buyurup salât-ı mektûbe vesâ'ir 'ibâdât-ı mesnûne için nâsa izin vermeleriyle hâlen içinde edâ-i salât ve tâ'ât ve 'ibâdât olunmadadır ve yine mescid-i mezbûr kurbunda bir çeşme ve bir şâdîrvân binâ ve ihyâ buyurmuşlardır ki izn-i şerîfleriyle 'âmme-i nâs intifâ' ve isti'mâl itmededirler ve yine medîne-i mezbûrede müceddeden yirmi beş adet çeşme binâ ve ihyâ ve her birine kanevât-ı memlûkeleri ile kadr-i kifâye mâ-i lezîz icrâ idub 'âmme-i nâsa izin vermeleriyle hâlen muhtâcîn-ı şeb ve isti'mâl iderler. Tekabbelallahu Te'âlâ Hayrâtehu best imdi bu mecârî hasenât-ı sâlifü'z-zikr ve mebânî-i hayrâtı sâbikü'z-zikrin herbiri kemâyenbağı itmâm ve kemâl-i ihtimâm ile ihtitâm buldukta bu kitâb-ı müskîn-i erkâm-ı ism-i sâmîsi ile semt-i ittisâm bulan ve vâkıf-ı müşârûnileyh hazretleri bâlâda zikr ü beyân olunan câmi'-i şerîf ve mescid-i münîfi ba'de ifrâzü't-tarîk ve medrese ve dârülkurrâ ve mektebi ve yirmibeş adet çeşmeleri ve kanâvât-ı mezkûreyi ve ana tab'iyetle icrâ buyurdıkları suyu bi-cümleti't-tevâbi' ve'l-levâhik 'âmme-i mü'minîn ve mü'minâta hasbeten lillahi te'âlâ vakf ve habs eylediler.

Vakfen sahîhan şer'ıyyen ve habsen sarîhan mer'ıyyen hâviyen 'alâ şerâ'iti ve câmi'an 'ale'l-erkân-ı ve 'z-zevâbiti ve ba'de zâlike vâkıf-ı müşârünileyh hazretleri bu mecârî-yi meberrâtın vezâif ve vâridât-ı kâ'ime ve mesârif ve ihrâcât-ı dâ'ime olmak için hâlen havza-i tasarruflarında olan emlâkinden olup; medîne-i mezbûrede İplikbâzârında vâki' bir taraftan bâzâryeri ve üç taraftan tarîk-i 'âmm ile mahdût yirmi dört bâb fevkânî ve yirmi üç bâb tahtânî oda ve iki ahûr ve kenefini müştemil arsası senede Merhum Doğan Bey Vakfı'na on esedî guruş mukâta'alu ve binâsı mülk hân-ı sagîr dimekle ma'rûf hânı ve hân-ı mârrû'l-beyânın Atbâzârı'nda açılan ve murûr eden tarîk-i 'âmm tarafında olan duvarının taşrasına mulâsık birbirine muttasıl dokuz bâb kemer dükkânı ve Penbe Hânı dimekle ma'rûf hâna mürûr iden tarîk-i 'âmm tarafında olan duvarına mulâsık birbirine muttasıl altı bâb kemer dükkânı ve İplikbâzârı'na açılan kapusu hâricinin iki tarafında mebnî dört bâb dükkânı ve yine medîne-i mezbûrede Uzun Çarşı kurbunda etrâf-ı erba'adan tarîk-i âmm ile mahdût altmış üç bâb fevkânî ve otuz bâb tahtânî odaları ve bir musluk ve iki ahûrîni ve sekiz kenîfi ve dâhilinde mebnî dört bâb dükkânı müştemil arsası senede Merhum Hasan Paşa Vakfı'na akçe mukâta'alu ve binâsı mülk Hân-ı Kebîr dimekle ma'rûf hânı ve ana muttasıl bir tahmîs dükkânı ve tahmîs-i mezkûre mulâsık onbir bâb dükkânı ve hân-ı mezkûrun taşra duvarlarına mulâsık yirmi bir bâb kemer dükkânları ve hân-ı mârru'l-beyânın kapusu hâricinde olan dört bâb dükkânı ve hân-ı mezbûrun kapusu karşısında olup Müderriszâde Abdurrahman Efendi'den iştirâ olunan arsası ve binâsı mülk yedi dükkânı ve yine medîne-i mezkûrede Sarâçhâne Sûkunda vâki' Hidâyetullah Efendizâde veresesinden iştirâ olunup, bir taraftan Nâibzâde es-Seyit Mehmed Efendi mülkü ve üç taraftan tarîk-i âmm ile mahdût olan birbirine muttasıl Sakaf-i Vahit altında yirmi altı bâb dükkânları ve yine sûk-ı mezbûrede vâki' bir taraftan Hüseyin nâm kimesne mülkü ve bir taraftan Emirüddîn nâm kimesne mülkü ve bir taraftan Şaban nâm kimesne mülkü ve bir taraftan tarîk-i âmm ile mahdût birbirine muttasıl iki bâb dükkânı ve yine medîne-i mezbûrede Bezçiler

Sûkunda vâki' bir taraftan Mahmut Paşa Vakfı ve bir taraftan Mehmet nâm kimesne mülkü ve iki taraftan tarîk-i âmm ile mahdût bir bâb dükkânı ve yine medîne-i mezbûrede Belkis Mahallesinde vâki' etrâf-ı erba'adan [237] tarîk-i âmm ile mahdût olup arsası senede Merhum Hasan Paşa Vakfı'na akçe mukâta'alu ve binâsı mülk çift hamâmı ve yine medîne-i mezbûrede Debbağ-hâne kurbunda vâki' arsası Akmedrese Vakfı'na senede altı gurus mukâta'alu ve binâsı mülk ve bir tek hamâmı ve yine medîne-i mezbûre kurbunde Bedderesi [Bentderesi] dimekle ma'rûf su ile dâir binâsı mülk ve arsasının senede Merhûm Ahi Şerafeddîn Vakfı'na üçbin akçe mukâta alu olup Uzunoluk dimekle ma'rûf olmağla tahdît ve tavsîften müstağnî bir göz âsiyâb-ı dakîkî ve yine medîne-i mezbûrede Kazlık ta'bîr olunan mahalde vâki' arsası mukâta'alu ve ebniye ve escârı mülk olup vâkıf-ı müşârünileyh hazretlerine intimâ' [imtina] ile tahdîttten müstağnî mukbile ta'bîr olunur üç kıt'a bahçenin ebniye ve eşcârını ve yine medîne-i mezbûre muzâfâtına bağlı Bavlum [Bağlum] nâm karyede Kayapınar dimekle ma'rûf mâ-i cârî kurbunde vâki' arsası mukâta'alu ve kurumu mülk iki kıt'a bağları ve yine İstanbul kurbunde Bursa kazâsına tâbî' Kanlıca nâm mahalde vâki' üç taraftan tarîk-i âmm ve bir taraftan bazan Mehmed Odabaşı bağı ve bazen de Derviş Paşa bağı ile mahdût arsası senede üçyüz akça mukâta'alu arz-ı mirî ve eşcâr ve kurûmu müştemil mülk bağı, yedlerinde mülk ve hakkı olduğu halde bi-cümleti't-tevâbi' ve'l-levâhık ve kâffeti'l-hukûk ve'l-merâfık hasbeten lillahi teâlâ vakfı sahîh-i şer'î ve habsî sarîh-i mer'î ile vakf habs eyleyüp, şöyle ta'yîn-i şurût ve tebyîn-i kuyûd buyurdular ki zikirleri murûr eden **iki hân** ve **hamâm** ve **tahmîs** ve **dekâkîn** ve **âsiyâb** ve **mukbile**lerden her biri yed-i mütevellî ve ecr-i misilleriyle icâr ve istiglâm [istiglâl] olunduktan sonra hâsıl olan rey'î ve galeden; câmi'-i mezbûreden vaz' olunan kürsüde zühd ve salâh ile mevsûf ve ilm-i tefsîr ve hadîste mehâret ile ma'rûf takrîr ve tahkîkî hüsn-i va'zı ve nasihatı müstahsen bir kimesne haftada bir Cum'a günlerinde akabi salât-ı Cum'a'da cemâ'at-ı müslimîne va 'az ve nasihat eyleyüp, mukâbelesinde beher yevm on akça

vazifeye mutasarrıf olan [ola] ve bu zikr olunan kürside kezâlik evsâf-ı mezkûre ile mevsûf bir kimesne dahi haftada isneyn günlerinde ba'ade salât-ı zuhur tefsîr ve hadîsten Cema'at-i müslimîne va'az ve nasihat eyleyup mukâbelesinde yevmi altı akçe vazifeye mutasarrıf ola ve zikr olunan Medreseye fûnûn-ı şettâyâ mâhir ve istihrâc-ı 'ulûm-ı nâfi'aya kâdir bir 'âlim ve 'amîl kimesne müderris olup ta'til günlerinden gayri eyyâm-ı mu'tâdede ve talebe-i 'ulûm istidâdları olduğu fenden ders talîm edup mukâbelesinde beher yevm otuz akçe vazifeye ve zikr-i murûr eden Kayapınar kurbunda olan Büyük Bağ'a mutasarrıf ola ve medrese-i mezbûrenin on adet hücresinin her birinde sâkin olan tâlip-i 'ilme yevmi üçer akça verile ve medîne-i mezbûrenin Ahi Yakup Mahallesi'nde vâkıf-ı müşârûnileyh hazretlerinin mahdûmum-ı mükerrerlerî fahrü'l-mevâlî'l-'izâm Hasan Efendi'nin binâ eylediği mescid-i şerîfte fûnûn-ı şettâda tedrîse kâdir bir kimesne dersi'âm olup eyyâm-ı mu'tâdada tâlibine talîm ve ifâde eyleyüp yevmi on akçe vazifeye mutasarrıf ola ve zikr-i murûr eden darü'l-kurrâda 'ilmü kırâ'atta fâiku'l-kurrâ bir mücevvid ve ehl-i Kur'an kimesne şeyhü'l-kurrâ olup ta'til günlerinden mâ'adâ eyyâm-ı mu'tâdada tâlibine tecvîd ile talîm-i Kur'an-ı azîmü's-şân eyleyüp mukâbelesinde yevmi beş akçe vazifeye ve mâru'z-zikr Kayapınar kurbunda olan Küçük Bağ'a dahi mutasarrıf ola ve câmi'-i mezbûrede müttakî ve perhizkâr ehl-i Kur'an ve sâhib-i vakâr bir edîb-i lebîb kimesne hâtip olup Cum'a ve 'idd günlerinde edâ-i hizmeti [238] hitâbet edup mukâbelesinde yevmi yedi akçe vazifeye mutasarrıf ola ve yine câmi'-i mezkûrede imâmete sâyeste ve salâh [salabu] ve takvâ ile arâste ehl-i Kur'an ve bir hoş-ı elhân kimesne imâm olup ba'de edâil-i hizmetine yevmi on akçe vazifeye mutasarrıf ola ve yine mâru'z-zikr câmi'-i şerîfte sâlih ve nîk-nefes ve hoş-avâz ve ehl-i nefes iki nefer kimesneler mü'ezzînler olup evkât-ı hamsede ve Cuma'ât ve 'ayâdda edâ-i hidmet mukâbelesinde her biri yevmi beşer akçe vazifeye mutassarrıf ola ve yine bir kimesne salâh mü'ezzîni olup Cum'a günlerinde slât-ı Cum'aya salâh ve ayâdda hidmeti te'zîni gibi kemâ yenbaği edâ edup

mukâbelesinde yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola ve yine câmi‘-i mezbûrede altı nefer ehl-i Kur‘an kimesneler devirhân olup Cum‘a günlerinde edâ-i hizmet eylediklerinden sonra her birisi yevmi ikişer akçe vazifeye mutasarrıf olalar, bu altı nefer kimesnelerden her birisi ser-mahfel olup, bu mukâbesede dahî yevmi bir akçe vazifeye mutasarrıf ola ve zikr olunan mahfelin hizmeti câmi‘-i mezbûrede hâtip olanlara meşrûta ola ve bir kimesne dahî mu‘arrif olup, câmi‘-i mezbûrede Cum‘a günlerinde kâide-i mukarrere üzere mu‘arriflik hizmetini edâ ede ve ashâb-ı hayrât ve ‘âmmе-i müslimîn ve müslimâta hayır du‘â edup, hizmeti mukâbelesinde yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola ve yine câmi‘-i mezkûrede bir nazîf ü pâk ve çabuk u çalak kimesne ferrâş olup kemâ-yenbağı hizmetini edâdan sonra mukâbelesinde yevmi beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve zikr olunan hademât-ı ferâşet câmi‘-i mezkûrede müezzin olanlardan hangisine münâsip ise ana tevcîh oluna ve yine câmi‘-i mezkûrede bir mucidd u sa‘î kimesne kandîl olup Ramazân-ı Şerîf ve sâir leyâlîde îkâd-ı kanâdil hizmetini edâ edup mukâbelesinde yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola ve yine câmi‘-i mezkûrede îkâd olunmak için beher yevm altı akçe mum ve kandîller için senede altı vukıyye revgân-ı zeyt ve her sene berât gicelerinde mihrâb önünde îkâd olunmak için yirmi vukıyye şem‘-i asel aliverile ve bâlâda zikr olunan Hân-ı Kebîr’in dâhilinde vâki‘ mescid-i şerîfte bir sâlih ve ehl-i Kur‘an kimesne imâm olup fecir ve mevlîd ve ‘işâ üç vâki‘tte cemâ‘at-ı müslimîne imâmet edup, mukâbelesinde yevmi üçer akçe vazifeye mutasarrıf ola ve medîne-i mezbûrede mahallât-ı mûte‘addidede binâ eyledikleri çeşmelerde cereyân eden mâ-i lezîzin şehirden taşra menba‘ından şehre gelince olan mecrâsına fenninde mâhir bir kimesne su yolcu olup, lede‘l-iktizâ ‘imâret ve meremmet hizmetini kemâ-yenbağı edâdan sonra mukâbelesinde yevmi beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve mâru‘z-zikr su yolunun şehir kenarından her bir çeşmeye gelince olan mecrâsına dahî bir üstâd-ı kimesne su yolcu olup mahal-i mezbûrda ‘imâret ve meremmet iktizâ eden mevâzı‘ınî ‘imâret ve meremmet edup mukâbelesinde yevmi

sekiz akçe vazifeye mutasarrıf ola ve ol çeşmelerde müntefi olan ahâll-i mahallâtın imâmları su yollarına hasbî nâzır olalar [239] ve cihet-i tevliyet hidmeti yevmi yirmi akçe olup vâkıf-ı müşârünileyh mete‘lahu te‘âlâ ‘ukbâda mutevvel bekâ hazretleri mademki lâbis-i libâs-ı hayat olalar. Tevliyet-i mezbûre zât-ı sûtûde-i hazretlerine ve ba‘adehu evlâdlarına ve evlâd-ı evlâdlarına meşrûta ola ve evlâd-ı evlâdından sonra dâr-ı saltanatta şeyhülislâm olanların kethüdâlarına meşrûta ola ve uslûb-ı rakamda mâhir iffet ve istikâmeti zâhir bir muhâsip kimesne vakf-ı mezbûre kâtip ve hem câbî olup bu iki hizmet mukâbelesinde yevmi beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve müvekkilem müşârünileyh mett‘â Allahu ömrü tavîl ve ile‘l-ecrî‘l-cezîl hazretleri evkâf-ı mezkûrelerine hayatta oldukça kenduleri nezâret buyurup, ba‘dehu Darussaltanat-ı Aliyye’de zînet-i aksâ-yı sadr-ı iftâ olan Şeyhülislâm hazretleri eltâf-ı şâmile ve ‘atâf-ı kâmilelerinden nezâret ve himâyet buyurup yevmi onar akçeye mutasarrıf olalar ve vezâif-i mezbûre ve mesârif-i mezkûreden sonra bâki kalan fazlaya vâkıf-ı müşârünileyh dâme müşârün bi‘l-benânileyh hazretleri keyfemâyeşâ mutasarrıf olalar. Ba‘dehu fazla-i mezkûre evlâdlarına meşrûta ola, ba‘de‘l-inkirâzi‘l-evlâd nâzır-ı müşârünileyh Şeyhülislâm Hazretleri ma‘rifetleriyle fazla-i vakfı mezkûr ile Dâru‘l-Hilafeti‘l-‘Aliyye Kostantaniyyeti‘l-Mahmiyede münâsip olan mahalde bir arsada oniki adet hücre ve bir dersihâne binâ olunup üç medrese olmak üzere dâhil ve hâriç itibariyle ulamâdan üç müstehak kimesneye tevcih olunup her biri haftada iki gün medreseye gelüp danışmendlerine ‘ulûm-ı nâfi‘adan ders ta‘lîm ettikten sonra medrese-i ulâda müderris olana yevmi elli akçe ve sâlide müderris olana yevmi kırk akçe ve sâliste müderris olana yevmi otuz akçe verile ve ol medresenin vazife-i tevliyeti dahi yevmi on akçe olup tevliyet-i mezbûre dahî şeyhülislâm kethüdâlarına meşrûta ola ve evkâf-ı mezbûrenin tebdîl ve tagyîri ve vezâif ve mesârifinin tevfi ve teksîri ve erbâb-ı vezâifin ithâl ve ihrâcı merreten ba‘de uhrâ müvekkilem vâkıf-ı müşârünileyh dâme mebsûti bi‘l-mükerrremâtı yedeyhi hazretlerinin yed-i kerîme-i mükerrremîn-i meşiyetlerinde ola

ve Cenâb-ı Hakk ve feyyâz-ı mutlak evkâf-ı mezkûreyi sâbit ve dâim eyleyup, vehnû halelden hıfz eyleye, amîn. Eđer ber-muktezâ-yı surûf-ı savârif gallât-ı evkâf-ı mezkûre-i mesârif-i mezkûreye sarfa havâdis-i malına ve bevâis-i vâkı'a zuhûr edup, şürût-ı mezkûre ri'âyeti bi'l-küllîye müteazzire olur ise, mecmû'-ı gallât fukarâ-yı ehl-i İslâma tasadduk ve infâk oluna deyu müvekkilem vâkıf-ı müşârünileyh vakafaha Allahu kemâ yuhubbu ve yerdâ ve ceala uhrâhu hayren min ulahu hazretleri şuglu temhîti şürûtta fârîgu'l-bâl ve kaydı bakıyyet-i kuyûtta asûde-hâl olduktan sonra bâlâda mastûr olan hânlar ve dükkânlar ve hamâm ve mukbileler ve bağları şegâgîl malından hâlî ve câiz olduğu halde mütevellî-i mûmâileyhi târih-i kitâbtan altı ay mukaddem mahallerde kabza teslît ola aher ve vech-i şer'î ve tarîk-i mer'î üzere her biri mahallerinde kabz ve tesellüm edüb vesâir mutasarrıf-ı evkâf ve mütevelliyân-ı eslâf gibi tasarruf-ı tâmm ve ri'âyet-i merâsim-i şürut ve kuyûda sarf olunmasını eylemiştir [240] deyu bi'l-vekâle itmâm-ı merâm ve ittifâk-ı kelâm eyledikte mütevellî-i mûmâileyh dahî vekîl-i müşârünileyhima ikrâr-ı mukarrer ve itirâf-ı muharrerelerinde vicâhen tasdîk ve evkâf-ı merkume dâhil hasm-ı hasîm kabz ve tasarrufu olduğu şifâhen tahkîk ettikten sonra mütevellî-i mûmâileyh neşri 'irfân ve ikâmet-i burhân ile sûret-i evkâf-ı mezkûreti'l-evsaftan bi'l-vekâle selbi şî'âr vakfiyyet lâkin ma'nen her birine icâb hükmü lüzûmu ve sıhhat için nasbı cedel ve tasviri müddeâ ve istinâbet-i şeklî evvel üzere mütevellî-i mezbûr üzerine takrîr-i da'vâ edüp İmâm-ı A'zam ve hümâm-ı akdem ve adem Numan ibni Sâbit küfî cûzî hayru'l-cezâ ve kufî hazretleri katında vakf-ı akâr sahîh olup lâkin lâzım olmaz ve cihet-i müdâhale bir cihete mevkûf mukâta'alu arsa üzerinde olan ebniye ve eşcâr-ı memlûkenin cihet-i uhrâya vakfiyyeti bazı meşâyih-i kirâm katlarında sahîh olmaktan mâ'adâ vakf menfa'at-ı vakfî bazen veya küllen nefesine şart itmekle İmâm-ı Muhammet ibni Hasen-i Şeybânî Hazretleri katında vakıf bâtıl olup binâen 'alâzâlik bâlâda zikr olunan akârât ve ebniyye ve eşcârın bi-cümletihâ vakfiyyetlerinden bi'l-vekâle rücû' ettim, mütevellî-i mezbûr ber-vechi muharrer makbûzâtı geru

müvekkilem vâkıf-ı müşârünileyh hazretlerine red ve teslîm ile teferru‘ ve zimmet ve kemâkân mülkü sarîhine i‘âdeleri birle tahkîki emânet etmesini taleb ederim, suâl olunsun deyu nakz-ı vakfa ilhâh ve ibrâm ve müvekkil-i müşârünileyh tâle bekâhu hazretlerinin mülküne istirdâdı vaz‘-ı ikdâm ittiklerinde mütevelî-i reşîd mebânî-i vakf-ı teşyîd için vekîli bihi‘l-beyân ve fasîhü‘l-lisân adâb-ı bahsi medâlih ve uslûb-ı hâkimi makûl ile tevcîhi hitâb-ı müstetâb ve reddi cevâb-ı bâ-sevâb edüb, eğerçe hâl-i bast olunan minvâl üzere olduğu mukarrerât-ı ‘umûrdan ve müsellelât-ı cumhûrdandır. Lâkin, vakf-ı akâr İmâm Ebu Yusuf hazretleri katında şart-ı mezkûre mütesâdif dahî olursa, vâkıf mücerret vekaftu demekle lâzım olub ve ber-vechi muharrer mukâta‘alu arsa üzerinde olan mülk ebniye ve eşcârın dahî cihet-i uhrâya vakfiyyeti bazı meşâyih-i kirâm katlarında sahîhtir, deyu vücûh-i vecib-i ihticâc ile nizâ‘ ve red ve teslimden imtinâ‘ edub vekîl-i mûmâileyh ile sadr-ı kitâbı muvakkı‘-ı hâkim hâsım-ı rabbânî ve fâzıl-ı tahrîr-i [nahrîr] samedâni hazretlerine müterafiân ve her biri mübte‘âsınca fazl u hasme tâlibân olduklarında ol şeyde nişîn-i şer‘î-i mübîn ve emîn-i ahkâm-ı dîn ve metîn hazerâtı dahî kabzına münâzi‘un-fihânın mevzû‘ ve mahmûlede vakıf ve sûret-i mefrû‘ anhanın illet ve ma‘lûlete sârif olmağla ihâta-i işkâl ve te’sîsi evkâfta bezli makdûr is‘âf ve ihâta-i iskâl [işkâl] taraf-ı hilâfta nasb-ı nefsi ittifâk edub, cânib-i vakfa nazârı evlâ ve ahrâ görmekle ilm-i ‘amilleri muhiti mâ’ili hilâf ve fehmi kaanları müdrîki ve mevâzi-i sunûf olduğu halde ‘ale’t-tafsîl zikr olunan akârât hazreti [241] hazret-i imâm-ı es-sâni kavli-i şerîfleri üzere lüzûmuna ve mukâta‘alu arsa üzerine mebniyye ve mevrûsa mülk-i ebniyye ve eşcârın cihet-i uhrâya vakfiyyetinin sıhhatine sâhib olan meşâyih-i kirâm mezheb ve re’yleri üzere zikr olunan ebniye ve eşcârın vakfiyyetinin sıhhatine ve zımni vakıfta olan şuyût ve kuyût-ı mezkûrenin dahî sıhhatine vekîl-i mûmâileyh mahzarında hüküm ve kazâ ittikten sonra vekîl-i mûmâileyh hükm-i mezbûr ile kâni‘ olmayup geru ‘inân-ı takrîrin semti nakline şu vechile sarf eyledi ki: Vakf-ı akârın lüzûmuna hüküm olunmağla benim için ol husûs

eğerce hâmi-i kelam kalmadı amma akârât-ı mezkûreden mâ‘adâ bâlâda ‘ale’t-tafsîl zikr olunan evkâf eğerce hükm-i mezbûr ile ‘inde’l-kül sahîh olub sıhhat-i mecma‘un ‘aleyh olmuştur. Lâkin sirâcü’l-mille tâcü’l-eimme Ebu Hanife Numan ibni Sâbit ‘aleyhi rahmetullahi te‘âlâ katında sıhhat lüzûmdan münfek iduğu lâzıbtır. Ana binâen bâb-ı rûcû‘ münselib değildir deyu bi’l-vekâle tekrar da‘vâ-yı rucû‘ ile akârdan ma‘âdâ yine müvekkillerinin mülküne istirdâd idecek mütevellî-i mûmâileyh cevâbı bâ-sevâba şurû‘ idub fi’l-hakîka hâl-i bast olunan minvâl üzeredir amma kaçan vakıf sahîh olsa müstelzimi lüzûm olmasına imâmeyn-i müşârünileyhimâ İbni Ebu Yusuf ve Muhammed ibni Hasan ittifâk etmişlerdir deyu mûmâileyhimânın mezhepleri üzere akârdan mâ‘adânın lüzûmuna dahî hüküm talep edecek hâkim-i mûmâileyh hazretleri dahî anifen zikr olunan mukâta‘alu arsalar üzerinde olan mülk-i ebniye ve eşcârın vakfiyyetinin lüzûmuna dahî imâmeyn-i müşârünileyhimâ hazretleri mezhepleri üzere mahzar-ı vekîli mûmâileyhten hükm-i sahîh-i şer‘î ve kazâ-i sarîh-i mer‘î kılmağla hükmü sâbitini ihkâm ve nizâ‘ ve cidâl ve bu vech üzere infisâm bulmağla ba‘de’l-yevm mezkûratın cümlesini vakf-ı lâzım merfu‘ul-hilâf nâfizûn bi’l-ittifâk ise, vakf ve habsi mü‘ebbed mümteni‘ül-itlâk olub min ba‘d bi-vecihin min’el-vucûh ve tarîkûn min’et-turuk naks ve nakısına imkân ve vâkıf-ı müşârünileyh en-‘amâllahu te‘âlâ fi’d-dareyni ‘aleyh hazretlerinden gayre tebdîl ve tağyîre ve tahvîli şurût u kuyûda ta‘arruza dahî dermân kalmamıştır. Este‘izubillah *Femen beddelehu ba‘demâ semi‘ahu feinnemâ ismühu ‘alellezîne yubeddilûnehu innallâhe semî‘un ‘alîm* ve ecru’l-vâkıfu ‘ale’l-hayyi’l-cevâdi’l-kerîm cerâ zâlîke ve harrerehu [hurrire] fî gurre-i Recebi’l-ferd li-sene seb‘a ve tis‘îne ve elf. Min hicreti’n-nebeviyye ‘aleyhi afta’s-salât ve ekmelü’t-tahiyyât ve ‘alâ alihi’l-kirâm ve sahibi’l-‘izâm [fiham].

Şuhûdu’l-hâl

Fahrü’l-müderrişîni’l-kirâm Ali Efendi eş-Şehir Başmaccızâde,

Umdetü’l-müderrişîni’l-kirâm Uşşakî Mustafa Efendi,

Fahrü'l-müderrişîni'l-kirâm Hayatîzâde Ebu Bekir Efendi,
Fahrü'l-müderrişîni'l-kirâm Semî Mehmed Efendi Tezkereci Hazret-i Vakıf,
Mefharü'l-kuzâtî'l-İslâm Kethüdazâde Abdurrahman Efendi,
Mefharü'l-kuzât Hasan Efendi tâbi' Hazret-i Vâkıf,
Mefharü'l-kuzât Ali Efendi Kethüdâ-yı Hazret-i Vâkıf,
Fahrü'l-müderrişîn Mehmed Efendi tâbi' Hazret-i Muvakıtnâib,
Mehmed Çelebi ibn İbrahim el-Keşşâf,
Fahrü'l-müderrişîn Hüseyin Efendi eş-Şehir Bikadîzâde,
Ali Çelebi ibn Halil,
Abdullah Çelebi ibn Mustafa ve gayruhum mine'l-huzzâr.

ÖZET

Osmanlıda müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve Şeyhülislâmlık gibi ilmiye sınıfının tüm kademelerinde görev yapmış olan Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin doğduğu şehir olan Ankara'da tesis ettiği vakfın, sosyal ve ekonomik yönden toplum hayatına katkısını ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmada ana kaynak olarak Ankaravî Vakfiyesi, Ankara Şer'iyeye Sicilleri, Ankara Hurûfât Defterleri ile arşiv belgeleri kullanılmıştır. Genel kabuller çerçevesinde Ankaravî Vakfiyesi ve Ankara Şer'iyeye Sicilleri ile Hurûfât Defterleri'nin çalışmamıza konu olan kısımları transkribe edilmiştir. Ayrıca, Vakfın kuruluşundan Cumhuriyet dönemine kadar geçen süreçte vakıf belgeleri incelenerek, vakfın yaklaşık 237 yıllık geçmişi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tez; giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte yapılan araştırmalar ve tez hakkında ve Osmanlı Duraklama Dönemi siyasî, ilmiye sınıfı, Vakıf müessesesi ile Ankara siyasî durumu hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin hayatı, eserleri, ilmî kişiliğinden bahsedilmektedir. İkinci bölümde Ankâravi Vakfiyesi, üçüncü bölümde vakfın kuruluşu ve kurumları, dördüncü bölümde vakfın yönetim ve denetimi, gelir kaynakları ve giderleri ile günümüzdeki durumu incelenmektedir. Sonuçta ise genel değerlendirme yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi, Ankaravî Vakfı, Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi, Ankara'da Vakıf Eserleri, Ankaravî Külliyesi, Ankara, Osmanlı, Vakıflar

ABSTRACT

Professor and a religious judge, and judge of the army, and sheikhulislam in the Ottoman Empire, as he has served in all positions in the class of knowledge and Sheikhulislam Ankaravî Mehmed Emin Efendi was born in Ankara which is the city where established the foundation that we tried to reveal their contribution to social and economic aspects of community life.

Ankaravî foundation charter as the main source of the study, the Ankara Court Records, archival documents, books with typefaces are used. Ankaravî foundation charter under the general assumptions and Ankara Court Records with typefaces parts of the subject of our study of the book was transcribed. In addition, the Republican period until the establishment of the Foundation in the process of examining the foundation documents, nearly 237 year history, the Foundation has been evaluated.

Thesis; entrance, consists of four sections and result. Research and thesis about Standstill Period and at the entrance of the Ottoman political science class, Ankara establishment of the Foundation are given information about the political situation. In the first part Sheikhulislam Ankaravî Mehmed Emin Efendi's life, works, is mentioned scientific personality. The charter of Ankaravî foundation and properties of the foundation in the second part, the foundation institutions in the third section, management and supervision and income and expenses of the foundation, in the fourth section are analyzed. After all it located in the overall assessment.

Key Words: Sheikhulislam Ankaravî Mehmed Emin Efendi, Ankaravî Foundation, Ankaravî Theological School In Ankara, The Foundation Works in Ankara, Ankaravî Complex, Ankara, Ottoman, Foundations (Wakqfs).